

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Rigorózní práce

Alžběta Laňová

Vývoj chirurgické profese od období raného novověku do roku 1848 na
území Prahy

Development of Surgical Profession since Early Modern Times till the Year
1848 in the Prague Territory

Děkuji paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za cenné rady a připomínky, trpělivost a odborné vedení. Bez času, který mi věnovala, by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: .....

podpis:.....

Anotace

Tato rigorózní práce se zabývá problematikou chirurgické profese od období raného novověku až do poloviny 19. století v teritoriu pražských měst. Užší časové vymezení se pohybuje od poslední čtvrtiny 15. století až k roku 1848. Práce se v daném období soustředí na proces formování chirurgické profese a její organizaci, tj. hlavně pražské chirurgické grémium a jeho členy, provozovny chirurgické živnosti, systém vzdělávání chirurgů a tehdejší roli lékařské fakulty. Práce je rozdělena na několik kapitol, přičemž po úvodu následuje kapitola o literatuře a o pramenech. Vzhledem ke sledování geneze pražských chirurgů je podrobněji pojednáno i o lazebnících a bradýřích, z jejichž řad se chirurgové rekrutovali. Poté navazuje stručný úvod o vývoji chirurgické profese. Dále již pokračují kapitoly zaměřené na výše zmíněná témata. V závěrečné části práce se nachází shrnutí získaných poznatků, seznam použitých pramenů a literatury a přílohy. Předkládaná práce má za cíl podrobněji přiblížit konstituování chirurgické profese v průběhu několika staletí a její další vývoj v období velkých změn způsobených nejen reformami ve všech sférách správy v období osvícenského absolutismu, ale i snahami o vybudování jednotné státní zdravotní organizace a je dovedena až k dalšímu důležitému mezníku českých dějin, revolučnímu roku 1848.

Klíčová slova: chirurgové, Praha, zdravotnictví, zdravotnické profese, lazebníci, bradýři, grémium, raný novověk, novověk, lékařská fakulta

Summary

This rigorous thesis uses the archival sources on the barbers' and surgeons' guild and the papers of the central authorities to explore the position of the surgeons within the medical structure during several centuries from Early Modern period till the half of the 19th century. All the materials are taken from Prague City Archives, The National Archives and Archive of Charles University in Prague (e.g. laws and statutes, registers of all types, statutes of the guilds or university charters, personal documents of the guilds' members). The text is focused on gaining independence of surgeons compared with doctors of medicine and moving away from barbers craft organization where could be found their origin. The process of their transition under the supervision of the medical faculty and the official start of surgical studies at the university are examined. Furthermore, the study includes an analysis of the role of the guild, the social status of the Prague surgeons and the character of their education including transformation in this field during the Enlightenment reforms till the year 1848. The information extracted from the sources allows following the development of surgery from disrespected profession into an inherent part of medical sciences by exploring all the phenomena concerned with the education of surgeons and legal aspects of their status.

Keywords: surgeons, surgery, medicine, Prague, Early Modern Times, Modern Times, medical faculty, barbers, medical staff

Obsah

1.	Úvod.....	8
2.	Prameny.....	12
3.	Literatura.....	20
4.	Organizace zdravotnických profesí se zřetelem k pražským městům	23
4.1.	Lazebníci a městské lázně.....	28
4.2.	Bradýři.....	33
4.3.	Příbuzné profese.....	40
4.4.	Obecný vývoj chirurgické profese se zřetelem k pražským městům	43
5.	Chirurgové v Praze ve sledovaném období.....	46
6.	Pražské chirurgické grémium.....	55
6.1.	Členové pražského chirurgického grémia	61
6.2.	Tovaryši.....	62
6.3.	Učedníci	65
6.4.	Chirurgické živnosti – oficíny.....	66
7.	Chirurgové a lékařská fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity	70
7.1.	Výuka mimo lékařskou fakultu.....	70
7.2.	Studium na lékařské fakultě	72
8.	Společenské postavení chirurgů.....	80
9.	Závěr	83
10.	Seznam použitých pramenů	85
11.	Seznam použité literatury.....	89
12.	Online zdroje.....	93
13.	Seznam příloh.....	94

Přílohy

Seznam použitých zkratk

AHMP – Archiv hlavního města Prahy

AUC HUCP – Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis

AUK – Archiv Univerzity Karlovy

ČČH – Český časopis historický

ČG – České gubernium

Fasc. – fascikl

gr. – groš

inv. č. – inventární číslo

k. – karton

kr. – krejcar

lat. – latinsky

míš. – míšeňský

NA – Národní archiv

prof. – profesor

r. – rok

s. – strana

s. d. – sine dato

sign. – signatura

srov. – srovnej

UK – Univerzita Karlova

zl. – zlatý

1. Úvod

Tato rigorózní práce má za cíl detailněji přiblížit vývoj chirurgické profese od raného novověku do poloviny 19. století jak v obecné rovině, tak s přihlédnutím ke specifickým pražským měst. Během této doby se formuje určitá zdravotní organizace a dochází k postupnému výraznějšímu oddělování chirurgů od ostatních zdravotně hygienických profesí. Bradýře lze považovat za jakýsi vývojový předstupeň chirurgů, a proto jim spolu s lazebníky bude níže věnována pozornost stejně jako fenoménu lázní, který souvisí s počátky chirurgie. Práce je místně vymezena teritoriem pražských měst, ačkoli vývoj v českých zemích probíhal ve většině případů analogicky. Praha však měla svá specifika, a to jednak vzhledem k jejímu postavení hlavního města českého království, ale také např. díky existenci lékařské fakulty. Základem pro tuto práci jsou poznatky získané v rámci bakalářské práce na téma pražských raně novověkých zdravotních hygienických profesí¹ a dále i diplomové práce zabývající se pražskými chirurgy v období od nástupu Marie Terezie na trůn do poloviny 19. století.²

Na počátku sledovaného období lze spatřovat velmi různorodou skupinu zdravotně hygienických profesí spadajících buď pod cechovní organizaci, nebo považovaných za fušery. Jejich činnosti se často překrývaly a i otázka jejich zařazení byla mnohdy nejasná. Níže budou představeny jednotlivé zdravotní profese, u kterých je od počátků patrné, že jejich příslušníci provozovali určité činnosti související s pozdější chirurgií. Důležitou roli hrála v pozdním středověku a raném novověku také cechovní organizace, mimo kterou nebylo možné tyto živnosti provozovat a na jejichž základech stálo i pražské chirurgické grémium, které dlouho fungovalo v podobě tradičního řemeslného pořádku, což s sebou přinášelo komplikace s jeho začleněním do státem řízené zdravotní organizace a uznáváním činnosti chirurgů jako plnohodnotné zdravotní péče ze strany úřadů, lékařské fakulty i samotných lékařů.

Rok nástupu Marie Terezie na trůn (1740) je významným mezníkem, který odstartoval novou etapu v řízení státu, způsobu chápání jeho role (hlavně ve vztahu k obyvatelstvu) a také rozvoj nových myšlenkových proudů. Rovněž se jedná o období přechodu od starých hospodářských a společenských systémů ke kapitalismu, které je dobou technického a hospodářského rozvoje ve smyslu přechodu od manufakturní výroby ke strojové velkovýrobě a obdobných proměn také v zemědělství.³ Jde o období velkých změn sledujících osvícensko-absolutistickou linii. V hlavní roli zde byl zájem o posílení vojenství a ekonomiky

---

¹ Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011.

² Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

³ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 5.

v rámci habsburské monarchie, který se projevoval již za Marie Terezie a ještě více zesílil za vlády Josefa II. Již ve 40. a 50. letech se objevovaly snahy o centralizaci projevující se velmi výrazně ve státní správě. Zdravotnictví bylo rovněž oblastí, kam se zmiňované proměny promítly. Šlo především o reformy snažící se zdokonalit odborné vzdělání všech zdravotnických profesí. Za koncepcí těchto opatření, které byly z valné většiny obsaženy v zemském zdravotním řádu pro Čechy z roku 1753, stál osobní lékař Marie Terezie Holanďan Gerhard van Swieten⁴, zástupce slavné leydenské lékařské školy.⁵

Vývoj medicíny a zdravotnictví postupoval v souvislosti právě s těmito společenskými změnami. Zdravotnictví se v druhé polovině 18. století stávalo důležitou složkou státní politiky, která byla na rozdíl od lékařské vědy mnohem více ovlivňována právě charakterem státní moci, což souviselo se vznikem tzv. státní medicíny (*Staatsmedizin*), jak byla dobově nazývána, spadající do nově se konstituující vědy o zdravotnictví (*Gesundheitswissenschaft*), která se objevila v návaznosti na tehdy se prosazující státovědu. Zde tkví počátek organizované zdravotní služby, tj. zdravotní policie, s čímž souviselo utváření nových výkonných i řídicích orgánů. Dalším krokem ke sjednocení zdravotní správy bylo vydání generálního zdravotního normativu platného pro celou monarchii v roce 1770 a jeho dalších dodatků. V tomto období se měnil obsah i způsob výkonu zdravotní služby, která byla významnou součástí osvícenských sociálních reforem. V první polovině 19. století již vznikaly rysy zdravotní služby, na kterých je zčásti postaveno i dnešní zdravotnictví.⁶

Události jako Velká francouzská revoluce a následné napoleonské války ovlivnily vývoj všech evropských zemí včetně habsburské monarchie, která se bránila pronikání revolučních myšlenek utužením absolutismu zejména v období po Vídeňském kongresu, kdy byl hlavním tvůrcem politiky kníže Metternich. V první polovině 19. století vznikaly na lékařských fakultách nové specializované obory. Chirurgie jako klinický obor zaznamenala rapidní nárůst nových objevů a velkého pokroku dosáhla i v nazírání odborné veřejnosti, na což navázalo i zakládání kateder a chirurgických klinik v celé Evropě.⁷ Tento vývoj byl jen urychlen nástupem průmyslové revoluce. V těchto politických a hospodářských podmínkách se

---

⁴ Gerhard van Swieten (1733–1803) byl významnou osobností doby Marie Terezie, byl jejím rádcem v otázkách zdravotnických, školských i dalších z kulturní oblasti. Viz Sinkulová, Ludmila: 200 let od smrti G. van Swietena. Praktický lékař 52, Praha 1974, s. 904.

⁵ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 115.

⁶ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 5, 99, 101.

⁷ Řihová, Milada a kol.: Kapitoly z dějin lékařství. Praha 2005, s. 86.

utvářela novodobá podoba českého a slovenského národa a probíhal proces národního obrození.⁸

Jako horní časová hranice byl zvolen rok 1848, který je důležitým mezníkem v dějinách celého evropského kontinentu. Tento rok předznamenal velké změny týkající se celého habsburského soustátí. Není zde třeba blíže charakterizovat význam tohoto roku v českých dějinách, ale je důležité zmínit, že byl hraničním i pro chirurgickou profesi. V roce 1848 bylo ukončeno nižší studium chirurgů na lékařské fakultě a již nebylo možné získat samostatný univerzitní titul z oboru chirurgie.

Tato profese byla zvolena ke zpracování z toho důvodu, že v daném období prochází procesem formování, resp. vzniká jako samostatná. Ačkoli jsou tehdejší chirurgové považováni za nižší kategorii zdravotníků, a to i vzhledem k jejich dlouhodobému propojení s lazebníky a bradýři, jejich služba obyvatelstvu byla prakticky v mnohém důležitější než u doktorů medicíny, kteří byli považováni za pomyslný vrchol soustavy zdravotních a léčitelských profesí. Vliv chirurgů na zdravotní poměry obyvatelstva byl větší nejen z důvodu vyššího počtu, ale i rovnoměrnějšího rozmístění v prostoru českých zemí a také proto, že byli téměř výhradní léčebnou složkou v oblastech venkova, kde v mnohém přebírali funkce graduovaných lékařů.⁹ Jejich postavení v Praze bylo ovšem podmíněno a komplikováno dostatkem doktorů medicíny a jejich někdy až přehnanou kritikou vůči chirurgické praxi.

K otázce terminologie je nutné uvést, že zde bude používán převážně termín *chirurg*, ač se může zdát trochu neobvyklý při významu dnešní chirurgie jako integrální součásti lékařské vědy a jednoho ze základních odvětví moderní medicíny. Možná se jeví jako vhodnější využívat termín ranlékaři, případně ranhojiči, který vychází z německého ekvivalentu *Wundärzten* a v pramenech byl užíván souhrnně pro tento typ zdravotníků (ve smyslu chirurgů). Toto označení se objevuje poprvé v privilegiích Marie Terezie z roku 1747 nebo v zemském zdravotním řádu z roku 1753, ale tou dobou ještě nebylo zvykem ho užívat.¹⁰ V českém jazyce je poněkud komplikované stanovit relevantní název pro tu kterou skupinu zdravotníků, obzvláště při mnohdy nejasném prolínání jejich činností a při dobové neurčité terminologii. Tato skupina zdravotníků bude nazývána chirurgové, aby byl patrný odkaz na

⁸ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 5.

⁹ Tamtéž, s. 78.

¹⁰ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 32.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbirka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470. Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

dnešní lékařský obor a to, že tito zdravotničtí pracovníci stáli u jeho zrodu. Před tím, než se objevil název ranlékař, se v pramenech objevuje latinská varianta *chirurgus*, či jiné starší formy jako *cirologus* nebo *cirulgicus*, které potvrzují, že pojem chirurg se užíval i ve starším období. V roce 1773 se zavádí jednotná titulatura pro lazebníky i chirurgy v dodatku generálního zdravotního normativu¹¹ a zde je použit termín *ranárník* nebo *ranhojič*. Na tomto místě jsou chirurgové nazýváni několika různými způsoby. Kromě dvou výše zmiňovaných se objevuje i název bradyři. Označení těchto profesí značně kolísalo zejména v použití ústředních úřadů. Chirurgové se ale v této době již sami takto nazývali. Název chirurg se objevoval i u akademických titulů jako doktor a magistr chirurgie, ale i u neakademické hodnosti patrona chirurgie. Po výše zmíněných úvahách se tento název ukázal jako nejvhodnější.

V následujících kapitolách budou představeny základní vývojové trendy zdravotních a hygienických profesí a problematika městských lázní od raného novověku, které směřovaly k vyvinutí chirurgů ve svébytnou profesi, ačkoli jsou po dlouhou dobu sledovaného období spojováni s lazebníky a bradyři. Stěžejní částí práce je přiblížení uskupení chirurgů v pražských městech, tj. pražského chirurgického grémia, jeho členů, fungování apod. Zmíněni budou rovněž chirurgové židovští, kteří po určitou dobu měli své vlastní grémium. S touto profesí souvisí i výkon praxe, tudíž bude popsána i problematika chirurgických oficín. Nezbytné je objasnit také proces vzdělávání chirurgů, který prodělal velmi dynamický vývoj, a vztah s lékařskou fakultou, který byl klíčový pro vykonávání tohoto povolání, jelikož fakulta měla hlavní slovo v otázce rozhodování nad všemi zdravotnickými profesemi. V neposlední řadě bude zahrnuto také společenské postavení chirurgů, které mělo určitá specifika.

---

¹¹ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbírká patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

2. Prameny

Zmínky o lazebnících, bradýřích a chirurzích se nacházejí v různých typech pramenů. Pro potřeby této práce byly využity prameny převážně z Archivu hlavního města Prahy¹², kde se písemnosti k této tématice nacházejí jednak ve fondu Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha,¹³ ale také ve sbírce rukopisů, kde jsou uloženy knihy pražského chirurgického grémia. Zde je důležité upozornit na specifikum uložení těchto úředních knih. Takto jsou uloženy úřední knihy pražských cechů z důvodu tehdejšího užívání tzv. pertinenciálního principu, tj. podle typu materiálu. Až v 70. letech 20. století se přistoupilo k provenienčnímu principu ukládání a inventarizování cechovních písemností, tzn. jednotlivé cechy byly evidovány jako fondy. Stávající cechovní materiál uložený v jednotlivých sbírkách však nebyl přemanipulován a zůstal uložen podle svého typu v rámci těchto sbírek. Prvopočátek současné sbírky rukopisů Archivu hlavního města Prahy spadá do poloviny 19. století, ale úřední knihy chirurgického grémia se dostaly do pražského městského archivu v roce 1895 v počtu 21 knih.¹⁴ Knih týkajících se činnosti chirurgů a jejich grémia je v rukopisném fondu celkem 25. Tyto knihy jsou různého charakteru a přináší poznání fungování grémia. Skrze jejich studium lze proniknout do problematiky fungování tohoto profesního uskupení. Jsou nositelem mnoha informací normativního, evidenčního, finančního i obecného charakteru.

Za nejpřínosnější lze považovat pamětní knihu pražského chirurgického grémia¹⁵, jelikož v tomto typu knih se objevují různé důležité zápisy jako přepisy královských privilegií, statutů, přísahy členů, inventáře, smlouvy, zápisy o památných událostech a jiné záznamy trvalé hodnoty.¹⁶ Z knih památných, jak bývají také nazývány, lze tedy vytěžit mnoho informací o výjimečných dějinných událostech a zároveň pomocí statut pochopit základy fungování jejich původců. V této knize se nacházejí opisy několika verzí potvrzených privilegií (z let 1526, 1686, 1747), přičemž nejpodstatnější jsou privilegia potvrzené Marií Terezií z roku 1747,¹⁷ jelikož zde již lze poprvé jasněji pozorovat chirurgy jako jejich příjemce. Tato privilegia existují ještě ve fondu Lazebníci, bradýři a chirurgové (Grémium)

---

¹² Pro tuto instituci je v textu užívána zkratka AHMP.

¹³ Brátková, Zlata: Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha 1657–1884. Inventář Archivu hlavního města Prahy. Praha 2006.

¹⁴ Brátková, Zlata: Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy. Praha 2006, s. 1.

¹⁵ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

¹⁶ Projekt OPPA, <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery284&mid=511> [citace k 28.3.2014].

¹⁷ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Praha (AHMP) v opisu Karla Jaromíra Erbena z 11. prosince 1854¹⁸ a dále také v notářském opisu v Archivu Univerzity Karlovy ve sbírce listin.¹⁹ V knize jsou dále zápisy vypovídající o gremiálním pořádku a jeho fungování, o chirurgických oficínách, formulář přísahy děkanovi lékařské fakulty a formulář diplomu obdrženého po absolvování zkoušky na lékařské fakultě, o fušerech, hlavní body zemského zdravotního řádu,²⁰ respektive v něm obsažená instrukce pro chirurgy a lazebníky. Dále také přehled příjmů a výdajů grémia, opisy žádostí zemské zdravotní komisi od grémia týkající se nové podoby grémia, dekret pražského grémia pro připojená krajská grémia o jejich povaze a mnoho detailních informací z různých odvětví, která se vztahují k pražskému chirurgickému grémium. Tato kniha přináší i díky četným opisům důležitých písemností ze strany zemské zdravotní komise (případně od grémia jí adresovaných) či guberniálních dekretů přehled významných normálíí, které grémium považovalo za podstatné zde zaznamenat. Podobný charakter má i další kniha obsahující různé typy zápisů týkající se židovského chirurgického grémia, které bude také stručně zmíněno níže. Právě i díky prepisům důležitých nařízení patří pamětní kniha grémia k jednomu z nejdůležitějších pramenů pro tuto práci, protože přináší podrobný přehled všeho potřebného pro poznání podoby tehdejšího chirurgického grémia v Praze.

Ve fondu rukopisů Archivu hlavního města Prahy se nachází dále knihy především evidenčního charakteru, které podávají informace hlavně o počtech osob spojených s pražským grémiem, tj. nově přijatých členů, chirurgů zkoušených lékařskou fakultou, nově přijatých učedníků a také osob vyučených, evidenci majitelů oficín s jejich rozmístěním v Praze apod. Důležitou knihou normativně evidenční povahy je kniha dekretů lékařské fakulty vedená v letech 1835–1838.²¹ V této knize byla vedena evidence všech nařízení vydaných pražskou lékařskou fakultou v souvislosti s jeho činností, organizací nebo členy. Dekrety se týkají různých záležitostí, např. postihování neoprávněného léčení, zákazu holení pro dělostřelce, zrušení židovského chirurgického grémia apod. Vedle knih evidenčních tvoří integrální součást souboru knih pražského chirurgického grémia také protokoly ze schůzí, které mohou přiblížit jeho běžnou agendu, která byla projednávána na čtvrtletních nebo výročních schůzích.²² O hospodaření podávají informace knihy účetní a finanční, kde jsou

---

¹⁸ Opis z Liber privilegiorum (a)actuum Imo, fol. 72–84.

¹⁹ Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Archiv University Karlovy: průvodce po archivních fondech. Praha 1962, s. 90.

²⁰ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbírká patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

²¹ Kniha dekretů lékařské fakulty: AHMP, fond rukopisů, sign, 3422.

²² Protokol schůzí chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3421.

vedeny příjmy a výdaje.²³ Další kategorie knih mapuje majetkoprávní záležitosti jednotlivých členů grémia. Jde hlavně o knihu kvitantní, knihu obligací, knihu dědických přípovědí a dvě knihy trhové. Tyto knihy jsou přínosné hlavně pro poznání detailů týkajících se změn držby chirurgických oficín.²⁴ Uvedené knihy různého charakteru tvoří vcelku komplexní soubor zahrnující mnoho údajů o pražských chirurzích.

Vedle opisů v pamětní knize se privilegia nacházejí rovněž ve sbírce pergamenových listin či ve sbírce papírových listin. Nejstarším pražským pramenem k tématu jsou pouze v opisu dochovaná privilegia pro lazebníky od Vladislava II. z roku 1474 uložená ve sbírce papírových listin Archivu hlavního města Prahy.²⁵ Další privilegia týkající se lazebníků byla potvrzená císařem Leopoldem I. roku 1686²⁶ a císařem Karlem VI. v roce 1721.²⁷ Ve všech případech se jedná o společné artikule pro lazebníky všech tří pražských měst a je patrné, že chirurgové stále do jisté míry byli spojováni s lazebníky či bradýři. Cechovní články bradýřů pražských měst jsou dochovány potvrzené od císaře Ferdinanda I. z roku 1562²⁸ a od císaře Matyáše Habsburského z roku 1615.²⁹ Všechny uvedené artikule se nacházejí ve sbírce pergamenových listin Archivu hlavního města Prahy. Tento typ materiálů byl využit zejména pro poznání situace zdravotně hygienických profesí či řemesel ve starším období, jelikož obsahuje základní údaje přibližující tehdejší zásady fungování uskupení sdružující tyto zdravotníky a také základy jejich činnosti, jejich úkoly a povinnosti nebo také podobu profesního růstu. Nejstarší privilegia přináší informace mnohdy kusé, ale i přes jejich nekomplexnost je možné na základě znalostí fungování tehdejší cechovní organizace alespoň zhruba rekonstruovat, jak tyto *řemeslné* pořádky působily v městském prostředí.

---

²³ Hlavní kniha účetní (příjmů a výdajů) pražského chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3425. Kniha příjmů a výdajů z pokladny židovského chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3428. Kniha pokladní příjmů a výdajů chirurgů tří pražských měst, kraje kouřimského, rakovnického a berounského: AHMP, fond rukopisů, sign. 3430.

²⁴ Lazebnické zápisy: AHMP, fond rukopisů, sign. 1636.

Liber contractum I.: AHMP, fond rukopisů, sign. 1723.

Liber contractum II.: AHMP, fond rukopisů, sign. 1724.

Liber quietantiarum: AHMP, fond rukopisů, sign. 1727.

Kniha obligační: AHMP, fond rukopisů, sign. 1725.

Liber additionum: AHMP, fond rukopisů, sign. 1726.

²⁵ Opis privilegia Vladislava II. pro lazebníky z 8. srpna 1474, sine dato: AHMP, sbírka papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 13879, sign.: AMP PPL I - 3140 a.

²⁶ Leopold I. obnovuje řád pro chirurgy a ranhojiče v pražských městech - řád pro chirurgy a ranhojiče, 1686: AHMP, sbírka papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 1114, sign.: PPL I -228/1.

²⁷ Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721: AHMP, sbírka pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 171, sign.: AMP PGL II - 62.

²⁸ Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562: AHMP, sbírka pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 182, sign.: AMP PGL II - 73.

²⁹ Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615: AHMP, sbírka pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 183, sign.: AMP PGL II - 74.

Mezi další prameny z Archivu hlavního města Prahy patří převážně písemnosti ze zmiňovaného cechovního fondu, kde se nachází velmi rozmanitý materiál především pro 18. a 19. století. Pro tuto práci byly použitelné rovněž soubory nařízení, cirkulářů a vyhlášek vydané českým místodržitelstvím, českým guberniem a pražským magistrátem.³⁰ V písemnostech, které si grémium vyměňovalo s Magistrátem královského hlavního města Prahy se jedná především o běžnější záležitosti týkající se chirurgických živností nebo majtkové, účetní a hospodářské problematiky. Komunikaci s pražskou lékařskou fakultou dokumentuje dochovaná korespondence s grémiem.³¹ Zde jde převážně o otázky aprobační chirurgů, organizaci zkoušek a praktické provádění dohledu fakulty na grémium a jeho příslušníky, řešení různých sporů a stížností a opět se tu vyskytují i různá sdělení jak z oblasti chirurgických oficín (pravomoc fakulty zasahovala i do těchto věcí), tak např. rozhodnutí týkající se konkrétních členů grémia, obsazování funkcí úředních chirurgů apod. Početnou část zde tvoří také různá potvrzení, že přijali určité písemnosti ke kontrole (např. účetnictví) a neshledali zde žádné sporné otázky. Nejdůležitější nařízení lékařské fakulty se nachází v knize dekretů lékařské fakulty a také v pamětní knize, které si grémium vedlo (viz výše). Běžné záležitosti, které grémium řešilo, přináší vnitrogremiální kurendy a různé tištěné vyhlášky z první poloviny 19. století.³² Pro představu o majetku chirurgického grémia v první polovině 19. století (konkrétně pro roky 1825 a 1827–1863) slouží inventáře knihovny a nástrojů v jeho vlastnictví, které byly vedeny při každoroční inventuře a povinně předkládány lékařské fakultě.³³ Fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha dále obsahuje rovněž písemností finanční a účetní povahy jako pokladní deníky, daňová příznání, vyúčtování hlavní pokladny, dlužní úpisy, kvitance, obligace atd. a také soupisy o odevzdání členských příspěvků. Vedle gremiálních písemností jsou zde i personalia, která z valné většiny pocházejí z první poloviny 19. století a jsou to především potvrzení o zkouškách z anatomie na c. k. univerzitě v Praze, pasy a povolení k pobytu, potvrzení o tovaryšské práci a křestní listy.

---

³⁰ Normálie: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 8, sign. Chirurgové 6, k. 4.

Magistrát královského hlavního města Prahy: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 9, sign. Chirurgové 6, k. 2.

³¹ Korespondence pražského chirurgického grémia s Lékařskou fakultou v Praze a s děkanátem: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 13, sign. Chirurgové 5, k. 3.

³² Vnitrogremiální kurendy a vyhlášky: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 7, sign. Chirurgové 6, k. 5.

³³ Soupis knih v gremiální knihovně a chirurgických nástrojů: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 16, sign. Chirurgové 14, k. 6.

Velmi potřebnou skupinu pramenů tvoří zdravotní řády, ve kterých jsou chirurgové vždy zahrnuti. Jelikož jde o důležitá nařízení, bývají dochována ve více exemplářích u různých původců. Pro jejich studium byly využity archiválie z fondu patentů v Národním archivu v Praze. Jedním z nejvýznamnějších pramenů pro tuto práci je zemský zdravotní řád pro Čechy z 24. července roku 1753. Jeho vydání doprovází řadu jiných ustanovení v duchu tereziánských reforem, a proto je důležitým prostředkem k poznání proměn ve fungování zdravotnictví vyplývajících ze snah o jeho zreformování. Je tedy odrazem tohoto období velkých změn a prvním krokem k centralizaci zdravotnictví v habsburské monarchii. Jednalo se o univerzální nařízení týkající se obrovského počtu osob a institucí, a proto je řád velmi hojně rozšířen a citován v mnoha pracích zabývajících se zdravotnickou tematikou a dějinami lékařství. Nachází se jak v Národním archivu ve sbírce patentů v tištěné podobě česky,³⁴ tak ve fondu Cech lazebníci, bradýři a (Grémium) Praha v Archivu hlavního města Prahy rovněž v tištěné podobě ale německy.³⁵ Podobné zemské řády byly vydány roku 1752 pro Moravu a roku 1753 také pro Slezsko³⁶. Tento řád pro Čechy obsahuje všeobecná ustanovení a také instrukce pro konkrétní skupiny zdravotnických profesí, jako pro doktory medicíny, chirurgy spolu s lazebníky nebo porodní báby. V instrukcích pro jednotlivé profese jsou stanovena práva a povinnosti oněch profesí a jejich vztah k lékařské fakultě. Uvedená práva a povinnosti v mnohém navazují na předchozí nařízení jako privilegia pro pražské chirurgy z roku 1747, na univerzitní statuta z roku 1690 apod., ačkoli přináší v této oblasti i věci nové. Na zemské řády vydané v jednotlivých zemích Koruny české navazuje vydání Generálního zdravotního normativu 2. ledna 1770.³⁷ Tento zákon byl doplněn dvěma dodatky z 10. dubna a 20. července roku 1773.³⁸ Řád byl platný pro celé území Habsburské monarchie. Generální zdravotní normativ se stal základem novodobé zdravotnické legislativy a dovršil centralizaci veřejného zdravotnictví. Nepřináší prakticky žádné zásadnější změny oproti zemskému zdravotnímu řádu, co se týče jednotlivých kategorií zdravotnických profesí, a spíše zdůrazňuje některé funkce a povinnosti vybraných zdravotníků. Naopak vyzdvihuje nezávislost zdravotní správy na vrchnosti a magistrátech ve prospěch zdravotních komisí. Chirurgů (a také lazebníků) se týká druhá instrukce z tohoto řádu, která je poměrně stručná, a proto jsou z tohoto hlediska důležitějším pramenem spíše obsáhlejší dodatky z roku 1773.

³⁴ Generální zdravotní řád Marie Terezie pro Čechy: NA, Sbirka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

³⁵ Generální zdravotní řád Marie Terezie pro Čechy: AHMP, inv. č. 2, sign. Chirurgové 9, k. 5.

³⁶ Zdravotní řád Marie Terezie pro Slezsko: NA, Sbirka patentů, 13. 10. 1753, inv. č. 1482.

³⁷ Generální zdravotní normativ (Generale normativum in re sanitatis): NA, Sbirka patentů, inv. č. 1769.

John, Johann Dionys: Lexikon der k. k. Medizinalgesetze I. Prag 1790, s. 387.

³⁸ Tamtéž, s. 497.

Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbirka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

Na tomto místě jsou zmíněny právě oba zdravotní řády vydané Marií Terezií, protože ve sledovaném období přinášejí největší množství změn.

Další písemnosti ústředních úřadů se nacházejí v Národním archivu v Praze ve fondu České dvorské kanceláře a Českého gubernia v části Publicum.³⁹ České gubernium bylo ve sledované době nejvyšším orgánem pro správu Čech a na starosti mělo i agendu zdravotnictví na úrovni země, která je vcelku hojně dochovaná, a proto guberniální fond tvoří bohatý zdroj informací o tehdejších zdravotnictví a zdravotní politice státu. Obsahuje nařízení týkající se českého území, většinou se jedná o rozhodnutí ve věcech širšího dosahu, ale i otázky chirurgů v jednotlivých krajích, zdravotní správy na úrovni krajské i zemské, obsazování pozic úředních chirurgů (často je popsán i průběh výběrového řízení), personálie úředníků ve zdravotnictví atd. Podobné prameny celozemského charakteru se nachází také ve fondu cirkulářů a vyhlášek. Tyto písemnosti vznikají z působnosti ústředních úřadů většinou na základě dvorských reskriptů a dekretů. Některé ze zmíněných písemností však lze nalézt rovněž ve zmíněných knihách pražského chirurgického grémia, kam byly opisovány nejdůležitější písemnosti právě ve vztahu k pražským chirurgům. Tento typ pramenů obsahuje především záležitosti z mladšího období týkající se chirurgů, méně již lazebníků a bradýřů (podobně je tomu i u sbírky patentů).⁴⁰ Z této oblasti byla věnována pozornost nejdůležitějším nařízením, která reálně ovlivnila vývoj této profese. K tématu chirurgů je aktuálnější fond České gubernium oproti fondu České dvorské kanceláře, jelikož časově více spadá do období, kdy se problematika této profese více promítala do činnosti ústředních úřadů a písemná agenda vztahující se k chirurgické profesi narůstala.

Další materiál vztahující se nejen k pražským chirurgům poskytuje Archiv Univerzity Karlovy. Pramenem, který přináší různě podrobné informace o dění na lékařské fakultě jsou fakultní protokoly.⁴¹ Nejstarší protokol pražské lékařské fakulty vedený od roku 1727 zaznamenává fakultní jednání. Zápisy vedené jednotlivými děkany jsou nepravidelné a různě podrobné. Na základě některých zápisů v tomto protokolu je možné sledovat roli lékařské fakulty coby dohledu na zdravotnické profese. Mladší protokol začínající rokem 1753 naopak

---

³⁹ NA, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 795, k. 624.

NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2405, sign. 144/1–6, k. 4819.

NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2405, sign. 144/7, k. 4820–4823.

Zemští chirurgové: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2405, sign. 144/15, k. 4825–4826.

NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2799, sign. 139/1, k. 9091.

NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482–6483.

⁴⁰ Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 9.

⁴¹ Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1727: AUK, sign. A 31/1

Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1753: AUK, sign. A 31/2.

Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1771: AUK, sign. A 31/3.

Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1784: AUK, sign. A 31/4.

přibližuje situaci na lékařské fakultě po vydání zemského zdravotního řádu a to, jak se jeho vydání promítlo do fungování fakulty a organizace studia. Oba tyto protokoly byly podrobně zkoumány Evou Rozsivalovou a její studie přináší zvrubný popis obsažených informací.⁴² K dispozici jsou dále i protokoly od roku 1771 a z roku 1784. Protokoly nejsou stěžejním pramenem pro tuto práci, ale užitečné jsou zejména záznamy přibližující průběh zkoušek. Informace o tom, kdo na lékařské fakultě studoval, podává hlavně nejstarší matrika lékařské fakulty⁴³ obsahující údaje zhruba od poloviny 17. století do roku 1783, která je uložena také v Archivu Univerzity Karlovy. Matrika nepodává údaje jen o vlastních členech fakulty (viz níže), ale i o všech dalších zdravotnících (chirurgové, lékárníci, lazebníci, porodní báby aj.), kteří podléhali dohledu fakulty podle císařského reskriptu z roku 1651.

Pro poznatky předložené v této práci byla přínosná také několikavazková práce Johanna Dionysa Johna *Lexikon des k. k. Medizinalgesetze*.⁴⁴ V této dobové sbírce zákonů z oblasti zdravotnictví, se nachází všechna důležitá nařízení z této oblasti z druhé poloviny 18. století. V této době vycházela podobná kompendia a příručky v souvislosti s potřebou seznámit zdravotníky s množstvím zákonů, nařízení a prováděcích předpisů z oblasti zdravotní policie.⁴⁵

K představě o rozmístění chirurgů, lazebníků či bradýřů slouží rovněž prameny topografického nebo demografického charakteru. Pro informace o početním stavu řemeslníků v pražských městech slouží berní rula pro období mezi lety 1653–1655.⁴⁶ Berní rula je významným pramenem pro studium historické demografie, topografie a podává obraz o tehdejších hospodářských poměrech. Měla sloužit jako doklad pro stavovské komise a orgány českého sněmu, zda jsou jednotlivé kraje v Čechách schopny platit berní. Dalším pramenem informujícím o rozložení a počtu lazebníků, bradýřů a chirurgů v pražských městech je tereziánský katastr a jeho vizitace pro Staré Město, Nové Město a Malou Stranu.

---

⁴² Rozsivalová, Eva: K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. AUC HUCP 13, 1-2, Praha 1973, s. 83–98.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 17–46.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /2. část/, AUC HUCP Tomus XVIII, Fasc. 2, Praha 1978, s. 37–78.

⁴³ Kučera, Karel – Truc, Miroslav: *Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783*. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I. Praha 1968.

⁴⁴ John, Johann Dionys: *Lexikon der k. k. Medizinalgesetze*, I–VI. Prag 1790–1797.

⁴⁵ Zaremba, Vladimír: *Zdravotnictví a zdravotnické koncepce v Čechách v období rozkladu feudalismu a přechodu ke kapitalismu (1740–1848)*. Plzeňský lékařský sborník, Supplementum 13, Plzeň 1964, s. 209.

⁴⁶ Líba, Václav: *Berní rula*. Pražská města. Praha 1949.

V tomto případě však slouží spíše pro představu, jaký byl nárůst či úbytek řemeslníků oproti období zmapovanému v berní rule.⁴⁷

Materiál je natolik rozsáhlý, že pro potřeby této práce byl klíčový výběr nejdůležitějších písemností, které zaznamenávají nejpodstatnější trendy ve vývoji pražských chirurgů a jejich předchůdců ve sledovaném období. Vzhledem k zaměření této práce na teritorium Prahy bylo možné užít nejvíce prameny pražského chirurgického grémia, kde jsou písemnosti již místně vyselektované. Je nutné připomenout předpoklad (vycházející ze studia gremiálních knih), že pražské chirurgické grémium si vedlo důkladnou evidenci písemností, které se ho týkaly (viz opisy guberniálních dekretů, rozhodnutí apelačního soudu, opisy svých žádostí zemské zdravotní komisi apod.) a v jeho fondu se dochovalo mnoho normálií. V této souvislosti se nabízí komparace materiálu z různých institucí (resp. AHMP a NA), což by vedlo ke zjištění počtu dochovaných písemností, zejména v oblasti normativní, ve fondu grémia a naproti tomu ve fondech zeměpanských úřadů. Co se týče pramenů, jeví se jako zajímavá skutečnost, že ačkoli existuje poměrně dost prací, které se zabývají zdravotnickou problematikou a dotýkají se chirurgů, téměř žádné z nich necitují pramenný materiál pocházející z pražského chirurgického grémia a ani jejich knihy z rukopisného fondu Archivu hlavního města Prahy. Jelikož fond obsahující písemnosti grémia byl zpracován v době poměrně nedávné, je možná to důvodem, proč nejsou tyto materiály citovány u starších prací, které k tomuto tématu převažují (viz níže).

---

⁴⁷ Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 9.

3. Literatura

Pro vznik této práce bylo nutné se seznámit s literaturou starší i mladší z oblasti dějin zdravotnictví i historie pražské univerzity pro dané období. Ta je poměrně rozsáhlá, především co se týče dějin lékařství či univerzitní historie, konkrétně dějin 1. lékařské fakulty. Mezi literaturu přehledového charakteru, která je nápomocná při uvedení do problematiky dějin lékařství, patří díla předních odborníků v tomto oboru Heinze Schotta⁴⁸ (problematiky chirurgů se týkají i práce encyklopedického charakteru) a Roye Portera.⁴⁹ V obou najdeme chronologický vývoj lékařství a zdravotnictví, jednotlivých zdravotních profesí v evropském teritoriu i globálně. Z českých prací je třeba jako první uvést práci Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.⁵⁰ Komplexně shrnuje vývoj lékařství na našem území od počátků až do doby nedávné. Existují další příručky či skripta ke studiu dějin lékařství nejnověji od Milady Říhové,⁵¹ dále od Ludmily Sinkulové,⁵² Marie Vojtové⁵³ nebo Ladislava Niklíčka a Růženy Šimberské.⁵⁴ Pro základní orientaci ve sledu událostí v minulosti medicíny slouží i další práce Ladislava Niklíčka *Dějiny medicíny v datech a faktech*.⁵⁵

Mezi pracemi, které se již konkrétně zabývají chirurgy se nejčastěji objevují studie Evy Rozsivalové a Ludmily Hlaváčkové. Obě autorky věnovaly pozornost chirurgům vedle doktorů medicíny a případně dalších zdravotnických profesí a jejich práce tvoří nejpodstatnější část použité literatury. Kandidátská práce Ludmily Hlaváčkové⁵⁶ velmi podrobně mapuje situaci lékařů a spolu s nimi i chirurgů tj. ranlékařů, v období předbřeznovém. Zde je poprvé patrná snaha o co nejširší zahrnutí problematiky této kategorie zdravotníků, ačkoli primárně sledovanou zdravotnickou kategorií je jejich nejvyšší složka, a to lékaři. Vychází z důkladného archivního výzkumu, přičemž poukazuje na nedostatek odborné literatury a potřebu vzniku samostatné monografie o ranlékařích. Autorka se tomuto tématu dlouhodobě věnovala v mnoha dalších studiích⁵⁷ a zaměřovala se na konkrétní

---

⁴⁸ Schott, Heinz: *Kronika medicíny*. Praha 1994.

⁴⁹ Porter, Roy: *Největší dobrodíní lidstva. Historie medicíny od starověku do současnosti*. Praha 2001.

⁵⁰ Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004.

⁵¹ Říhová, Milada a kol.: *Kapitoly z dějin lékařství*. Praha 2005.

⁵² Sinkulová, Ludmila: *Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848*. Praha 1965.

⁵³ Vojtová, Marie a kol.: *Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740*. Praha 1970.

⁵⁴ Niklíček, Ladislav – Šimberská, Růžena: *Úvod do studia dějin lékařství: metodická příručka*. Brno 1991.

⁵⁵ Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha 1985.

⁵⁶ Hlaváčková, Ludmila: *Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849*. Praha 1965.

⁵⁷ Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848*. Praha 1984.

Hlaváčková, Ludmila – Svobodný, Petr: *Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990*. Praha 1993.

Hlaváčková, Ludmila: *Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849*. Praha 1965.

problémy jako platy lékařů a ranlékařů, jejich rozmístění v krajích, sociální postavení nebo podobu jejich studia skrze dějiny pražské lékařské fakulty.

Eva Rozsivalová⁵⁸ je autorkou prací, které se týkají hlavně lékařské fakulty a přirozeně jsou v nich zahrnuti i chirurgové. Zabývala se hlavně zemským zdravotním řádem pro Čechy z roku 1753 a jeho dopadům na studium zdravotních profesí. Rovněž se věnovala organizaci studia všech kategorií zdravotníků na lékařské fakultě apod. Podrobně v několika studiích rozpracovala protokoly pražské lékařské fakulty v období 18. století před a po vydání zemského zdravotního řádu. Autorka využívala převážně prameny univerzitní provenience, které doplňovala výzkumem pramenů ze sbírky patentů Národního archivu a z guberniálního fondu tamtéž. Na těchto studiích lze ocenit zejména hojně citované prameny, což slouží pro dobrou orientaci, jaké informace je možné excerpovat z určitých typů pramenů. Práce Evy Rozsivalové i Ludmily Hlaváčkové velice znatelně rozšiřují stav bádání v oblasti dějin medicíny 18. a 19. století, a to jak v rámci lékařské fakulty, tak i mimo ni.

Prozatím není známá jiná takto zaměřená práce, ať už zmiňovaných autorek nebo autorů jiných, která by více pracovala s prameny pražského chirurgického grémia z Archivu hlavního města Prahy. Toto bylo východiskem se v této práci zaměřit právě na tyto prameny, kterým se podrobnějšího zpracování zatím nedostalo. Obzvláště za předpokladu, že použitelné univerzitní prameny jsou podrobně zpracovány ve výše zmíněných studiích. Výjimku tvoří často citované Dějiny chirurgie⁵⁹ Viléma Weisse, které nedávno vyšly v novém nákladu. Práce poprvé vyšla roku 1891 ke stému výročí c. k. všeobecné nemocnice v Praze a otevření chirurgického pavilonu. I v dnešní době zůstává ojedinělým zdrojem informací k dějinám chirurgie. Podává přehled vývoje lékařských poznatků, přibližuje postavení chirurgie v soustavě lékařství, tehdejší lékařské publikace nebo také organizaci studia a významné osobnosti lékařské fakulty. V příloze se nacházející tabulky uvádí přehled významných chirurgů, počty, druhy a výsledky operačních zákroků, počty studentů, vykonaných zkoušek aj. Je známo, že Weiss měl k dispozici materiál chirurgického grémia, z kterého

---

Hlaváčková, Ludmila: Patřili ranlékaři v první polovině 19. století v Praze k intelektuálům či k inteligenci? *Documenta Pragensia XXVII, Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Praha 2008.

Hlaváčková, Ludmila: *Reforma veřejné zdravotní služby v Praze ve třicátých letech 19. století. Dějiny vědy a techniky 4*, Praha 1974, s. 203-209.

⁵⁸ Rozsivalová, Eva: *Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2*, Praha 1977, s. 17-46.

Rozsivalová, Eva: *Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /2. část/, AUC HUCP Tomus XVIII, Fasc. 2*, Praha 1978, s. 37-78.

Rozsivalová, Eva: *Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75*, Praha 1973, č. 4-5, s. 113-119.

Rozsivalová, Eva: *K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. AUC HUCP 13, 1-2*, Praha 1973, s. 83-98.

⁵⁹ Weiss, Vilém: *Dějiny chirurgie v Čechách*. Praha 2007.

vycházel, ale některá jeho tvrzení s informacemi získanými z pramenů nekorrespondují, tudíž je nutná jistá komparace.

Práce Vladimíra Zaremby⁶⁰ se jako jedna z prvních věnuje vývoji zdravotnických koncepcí v období, které se z větší části shoduje s obdobím zkoumaným v této práci. Zkoumá také první jednotnou zdravotní soustavu, která vznikla v druhé polovině 18. století a poté sleduje její další vývoj na pozadí situace ve společnosti v první polovině 19. století. Práce obsahuje užitečné informace, ačkoli je značně tendenční a poplatná době svého vzniku.

Vedle Johnovy práce, která je uvedena v kapitole o pramenech, je podobně koncipovaná i sbírka zdravotnických zákonů a nařízení Vladimíra Preiningera⁶¹ pro první polovinu 19. století, kde ovšem není k dispozici tolik materiálu o chirurzích jako ve sbírce Johnově.

Z prací slovníkového charakteru je třeba uvést Biografický slovník pražské lékařské fakulty, z něhož lze objasnit některá jména pocházející z pramenů.⁶²

Vzhledem k *řemeslným* počátkům zdravotně hygienických profesí je nutné brát v potaz i literaturu vztahující se k cechovní tematice. Ta je ve většině zaměřena buď na konkrétní řemeslná bratrstva, nebo sleduje vývoj cechů, řemesel a obchodu jako jeden celek a jednotlivé profese uvádí jako příklady s tím, že však nejsou podrobněji rozpracovány. Ve shrnujících pracích bylo nejvíce pozornosti věnováno tradičním starým řemeslům jako jsou krejčí, malíři, pekaři, sladovníci, kožišníci aj., kteří se v řemeslné soustavě těšili největší prestiži. Lazebníci i bradýři jsou místy uváděni také, ale informace jsou ve většině publikací obdobné, přičemž většinou je uvedeno maximálně, kdo byli a co bylo náplní jejich práce. Monografie věnující se přímo tomuto řemeslnému odvětví zatím mezi domácí odbornou literaturou nevznikla.⁶³

---

⁶⁰ Zaremby, Vladimír: Zdravotnictví a zdravotnické koncepce v Čechách v období rozkladu feudalismu a přechodu ke kapitalismu (1740–1848). Plzeňský lékařský sborník, Supplementum 13, Plzeň 1964, s. 137–236.

⁶¹ Preininger, Vladimír: Sbírk zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české. Praha 1900.

⁶² Beránek, Karel – Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila – Adamec, Josef.: Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939. Díl I, II. Praha 1988-1993.

⁶³ Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 11.

4. Organizace zdravotnických profesí se zřetelem k pražským městům⁶⁴

Tato kapitola je zařazena po úvodní části práce, aby stručně nastínila základy, na kterých se vyvíjela profese chirurga a přiblížila tak spleť profesí na pomezí hygieny a zdravotnictví v období raného novověku a období následujícího. Cechy po celou dobu své existence fungovaly jako instituce sdružující řemeslníky v městském prostředí provozující stejné nebo podobné řemeslo (viz níže) a byly navázány na městskou jurisdikci. V počátcích bylo členství dobrovolné, ale nakonec si sami řemeslníci prosadili členství povinné. Do jeho čela byli každoročně dosazováni mistři, kteří představovali vedení tohoto řemeslného uskupení.⁶⁵ Poprvé se cechy objevují v západních zemích jako Francie či Německo, přičemž v jednotlivých oblastech vykazují určitá specifika. Například ve Francii byla větší vázanost řemesel na krále, tedy královští řemeslníci byli v hierarchii řemeslníků nejvýše. V Čechách byly první organizované cechy zakládány ve 14. století, čímž došlo k určité regulaci a koordinaci řemeslné malovýroby u většiny řemesel ještě před vypuknutím husitských bouří.⁶⁶ Cechy lazebníků se konstituují ve století patnáctém a u bradýřů lze hovořit až o 16. století.⁶⁷ Cechovní struktura ve své konečné podobě se objevuje až se vznikem tovaryšských pořádků a v této podobě setrvává až do svého zrušení v polovině 19. století.⁶⁸

Řemeslná bratrstva vznikající ve městech lze považovat za předchůdce cechů. Mimo to byli řemeslníci sdružováni v určité společenství městskými úřady ze správních důvodů.⁶⁹ Tato bratrstva postupně nabývala samosprávné prvky v určitých oblastech, protože nebylo v silách městských úřadů řešit veškeré jejich záležitosti. Město bylo nuceno svěřit jim některé okruhy působnosti i v rámci lepšího fungování obchodu. Proměna bratrstva v cech však byla postupná a přišla až s obsazováním řemeslníků do městských rad a přiznáním vlastní jurisdikce, kdy si mohli volit vlastní představenstvo (u některých k tomu ovšem došlo až v 15. století). Předtím starší dosazovali konšelé nebo rychtář. Tyto ústupky ve prospěch řemeslníků byly nutné i pro udržení vlivu městských úřadů nad řemesly a obchodem. Ke vzniku cechu docházelo pouze tehdy, pokud ve městě bylo více příslušníků jednoho řemesla. Nejprve se sdružovali v bratrstva a následně v cechy. Cech jako řemeslná organizace v sobě sdružoval řemeslníky jedné či více spřízněných profesí. Ty s menším početním zastoupením

⁶⁴ Srov.: Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011.

Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

⁶⁵ Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 25–26, 30.

⁶⁶ Petráň, J.: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985, s. 720.

Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 9.

⁶⁷ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 181–186.

⁶⁸ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 11.

⁶⁹ Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 25.

někdy fungovaly pod hlavičkou příbuzných více rozšířených řemesel. To byly tzv. spolucechy.⁷⁰ Pro menší řemesla bylo toto spojení výhodné, a tudíž často záměrně vyhledávané. V těchto případech měla tato řemesla společný oltář, společnou hospodu, kde se konaly cechovní schůze, a většinou bývala tato podružná řemesla jmenována vedle sebe.⁷¹ Některé z pražských cechů fungovaly jako tzv. zemské, které zaštiťovaly cechy v menších městech a ty se na ně mohly v případě řešení sporných či důležitých otázek obrátit. Častěji však zemské cechy zasahovaly v organizačních věcech.⁷² Tímto způsobem byli organizováni i lazebníci, bradýři a později na podobné bázi fungovala i některá chirurgická grémia ve vztahu k tomu pražskému. Spojení pražských měst v 16. století analogicky zapříčinilo i spojení cechů. Toto spojení bylo ale po deseti letech z politických důvodů zrušeno císařem Ferdinandem, a tak byly cechy od sebe opět odděleny.⁷³

Postupem času se utvářela určitá pravidla (zvykově dodržovaná nebo zapsaná jako statut), podle kterých se bratrstvo řídilo. Později se zvyky sepisovaly a poté byly potvrzeny na radnici jako platný soubor nařízení, tj. statuta.⁷⁴ Cechovní statuta znamenala soubor nařízení a pravidel, podle kterých se museli řídit všichni členové cechu. Zahrnovala práva jednotlivých členů, tj. učňů, tovaryšů, mistrů i cechovních starších.⁷⁵ Cechy většinou požadovaly potvrzení svých statut přímo od panovníka, ale ne vždy byly úspěšné, zejména ve starším období. Statuta nejčastěji obsahovala usnesení samotných mistrů řemesla, nařízení ze strany města a obdržené královské výsady.⁷⁶ Cechovní předpisy vyžadovaly přísné dodržování pravidel pod hrozbou pokuty nebo vyloučení z řemesla. Odebrání živnosti hrozilo v případě vraždy, krádeží, cizoložství, lhaní, překupnictví apod. Starší řídili fungování cechu v souladu s danými zásadami, dohlíželi na provozování řemesla a zastupovali ho v jednání s městskou správou.

Jako první si od rychtáře nechali své bratrstvo potvrdit pražští krejčí v roce 1318.⁷⁷ Staroměstští lazebníci získali statuta někdy před rokem 1449, kdy je zmiňována existence jejich cechu. V roce 1477 požádali o uznání svého pořádku lazebníci Nového Města pražského. Starší statuta měla velmi jednoduchou formu s několika základními články bez

---

⁷⁰ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 582.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 9.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 582.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 181–186.

⁷⁵ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II–73.

⁷⁶ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 181–186.

⁷⁷ Tamtéž.

jakéhokoli dalšího členění.⁷⁸ Statuta se většinou časem rozrůstala po obsahové stránce a v novějších statutech jsou jednotlivé články rozděleny podle toho, koho nebo čeho se týkají (mistrů, tovaryšů nebo učňů apod.).⁷⁹

Statuta členům cechu ukládala účast na pravidelných shromážděních, zvaných *pořádky*. Konaly se obvykle čtyřikrát do roka a bývaly zahajovány kolem poledne (do 17. století) a v pozdější době v odpoledních hodinách (v 18. století). V 17. století byly schůze svolávány *ferulí*⁸⁰, kterou si mistři mezi sebou předávali spolu se zprávou o datu konání schůze. Konaly se v hospodě, kterou si cech zvolil za sídelní, a příchozí se museli dostavit včas, slušně oblečení, střízliví a neozbrojení. Při schůzích byl striktně dodržován zasedací pořádek, který byl sestaven podle délky členství v cechu. Otevření cechovní pokladny zahajovalo schůzi a poté následoval přesně daný program. Obsah pokladny tvořily kromě hotovosti i důležité písemnosti (pro existenci a fungování cechu).⁸¹ Vybíraly se členské poplatky a poté byla předčítána privilegia, artikule a různá nařízení a dále následovalo projednávání běžné agendy, jako bylo přijímání nových členů apod. Na závěr se řešily spory mistrů, tovaryšů apod. a byly vyhlášovány rozsudky. Schůzi většinou zakončovala tzv. svačina, při které se pilo pivo a která patřila k důležitým cechovním rituálům.⁸²

Cech plnil i funkci sociální a členství bylo pro řemeslníky výhodné i za cenu ztráty svého postavení jako jednotlivce. Příkladem solidarity panující v rámci cechu může být protest pražských lazebníků proti Václavu Bezduřici z Kolovrat, který udeřil jednoho z paknechtů (tj. lázeňských pomocníků) a ostatní pražští lazebníci poté dotyčného odmítali přijmout ve svých lázních.⁸³ Cech se o své členy staral i v případě nemoci (viz níže), byla jim poskytována péče či půjčovány peníze na léčbu apod. V případě úmrtí některého z jeho členů bylo zvykem mu vypravit pohřeb za povinné účasti členů. Měšťané často vstupovali do cechu jen proto, že si tím zajistili důstojný pohřeb a cechům z toho plynuly velké zisky.⁸⁴ Další

⁷⁸ Tomek, V. V.: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

⁷⁹ AHMP: Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 171, sign. AMP PGL II – 62.

⁸⁰ Ferule byla insignie cechmistra, která se vyvinula z městského i vesnického rychtářského práva a připomínala královské žezlo. Obyčejně bývala vyřezávána ze dřeva a zdobena znakem řemesla a případně jmény cechmistrů, za jejichž předsednictví byla zhotovena. Sloužila ke svolávání schůzí nebo s ní byly udělovány rány těm, kteří se během schůze něčím provinili nebo nově přijatým tovaryšům po skončení jejich učení. První písemné zprávy o ferulí pochází až ze 17. století.

Viz Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 14.

⁸¹ Dochovaná pokladna pražských lazebníků je uložena v Muzeu hlavního města Prahy.

⁸² Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 13–14.

⁸³ Po Bezduřicově stížnosti u městské rady Starého Města však museli lazebníci pod hrozbou, že budou zbaveni řemesla ustoupit.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 630, 719.

⁸⁴ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 18.

z cechovních zásad byla povinnost zaopatřit vdovy pozůstalé po zemřelých členech nebo jim pomoci v pokračování živnosti. Podobně tomu bylo i u sirotků.⁸⁵

Postavení lazebníků ze skupiny sledovaných profesí, z kterých chirurgové vzešli, bylo jednoznačně nejhorší. Naopak někteří bradýři bývali váženými a movitými občany a podobně tomu bylo i u chirurgů, patřili spíše k vyšším vrstvám obyvatelstva. Lékaři měli vždy společensky významnější postavení a stejně tak lékárníci. Podobně jako lazebníci na tom byly např. porodní báby. U cechů se časem vyvinuly zvyky usnadňující přijetí do cechu rodinným příslušníkům mistrů, a to hlavně synům či zeťům mistrů, případně vdovám po mistrech. Například řezníci byli v tomto natolik striktní, že nechtěli do cechu přijímat nikoho jiného než vlastní syny. Potomci lazebnických mistrů měli často problém s přijetím do učení jiného řemesla kvůli obavám ze snížení prestiže daného řemesla.⁸⁶ Lazebnická profese postupně s tím, jak se rozšiřovaly její řady, dosáhla určitého zlepšení své pozice. Nápomocná k tomu byla privilegia udělená jim městskou radou a později i samotnými panovníky. Jako první přiznali rovnoprávnost lazebníkům staroměstští konšelé při příležitosti jejich sporu s uzdáři v roce 1439. Nařídili, že děti lazebníků a bradýřů mají být bez překážek přijímány k učení do všech řemesel.⁸⁷ První královské privilegium týkající se této problematiky pocházelo od Jiřího z Poděbrad z roku 1463 a jednalo se o zvláštní list na ochranu lazebníků z Kutné Hory, který obsahoval požadavek na omluvu od těch, kteří by lazebníky uráželi a také nařízení, aby potomci lazebníků byli bez komplikací přijímáni do všech řemesel.⁸⁸ Nejspíše se jednalo o první písemné potvrzení jejich postavení v rámci městské společnosti a ostatních řemeslníků přímo od panovníka. Pravděpodobně to danou situaci příliš nezměnilo, protože v privilegii Vladislava II. (jedná se o nejstarší dochovaný pramen pro lazebníky v Čechách) z roku 1474 se tento požadavek znovu objevuje.⁸⁹ Rehabilitování ze strany panovníka či městské správy názor obyvatel příliš nezměnily. Bývalo běžné, že jejich děti bývaly přirovnávány k dětem katů, kteří vždy žili na okraji společnosti. Důkazem je i další nařízení z roku 1509. Poslední z písemností vydaných na podporu bradýřů a lazebníků je majestát Ferdinanda I. z roku 1553.

---

⁸⁵ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II – 73.

⁸⁶ V podobném postavení se nacházeli i hudci, pištcí, biřici aj.

⁸⁷ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 554.

⁸⁸ Tamtéž.

Mendl, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s. 33.

⁸⁹ Tamtéž, s. 685.

AHMP: Opis privilegia Vladislava II. pro lazebníky z 8. srpna 1474, sine dato. Sbírká papírových listin - I. oddělení, inv. č.: 13879, sign.: AMP PPL I - 3140 a.

Cílem bylo zrovnoprávnění těchto profesí ve věci volby do funkce konšela, která jim byla zapovězena ve 14. století Janem Lucemburským.

Komplikace pro cechovní systém přineslo 16. století, kdy omezená cechovní produkce nebyla schopna vyhovět narůstající poptávce po zboží. Hygienické profese však tímto fenoménem nebyly nijak výrazněji zasaženy. V roce 1547 došlo k zásadní události, která ovlivnila vývoj jak pražských měst, tak i cechů. Měštům byla odebrána jejich privilegia a majestáty v důsledku nezdařeného povstání proti Ferdinandovi I.⁹⁰ Odebráním privilegií se města (a spolu s nimi i cechy) ocitla v právně neurčitým postavení. Odevzdání cechovních privilegií bylo panovníkem nařízeno 8. července 1547. Fakticky to neznamenovalo zrušení cechů, jak někdy bývá uváděno (např. Winter). Cechy de iure nadále existovaly, ale musely odevzdat svá privilegia, kterými své fungování mohly legálně doložit.⁹¹ Navrácení privilegií probíhalo asi po deseti letech, ale nejednalo se o navrácení v pravém slova smyslu. Král privilegia cechům znovu potvrzoval, přičemž za to musely zaplatit poměrně vysokou sumu. Předtím z nich navíc byly odstraněny prvky, které by odporovaly tehdejšímu politickému zřízení. K tomu byla dokonce zřízena speciální komise zkoumající obsah privilegií a artikulí. Nejčastěji byly odstraňovány články obsahující požadavek, že mistr musel přijímat pod obojí, aby mohl být přijat do cechu. Odevzdání privilegií tvoří důležitý mezník, protože do budoucna omezilo nezávislost cechů a jejich vliv na hospodářský a veřejný život ve městech.⁹²

Třicetiletá válka zastihla cechy ještě v tradiční podobě, ačkoli již před jejím vypuknutím se objevily pokusy o jejich zrušení. V této době byla narušena hospodářská stabilita a počet obyvatel se rapidně snížil. Vedle snah o obnovu hospodářství začaly být zakládány manufaktury pod vlivem šířícího se merkantilismu. Otázka úplného zrušení cechů vyplynula v souvislosti s přípravou reformy hospodářství. Cechy nakonec obstály kvůli obavě z nedostatku kvalitního zboží, absence výchovy mladých řemeslníků a nedostatečného počtu profesionálů v oboru.⁹³ V 18. století se objevují tendence omezit kompetence cechů a jejich výrobní monopol. Roku 1731 vydal Karel VI. nový řemeslnický patent a poté i tzv. generální artikule (roku 1739) platné pro všechny cechy. Postupně ztratili možnost volit si své

---

⁹⁰ Ferdinand I. plánoval využít zemskou hotovost, aby s ní dorazil pomoc svému bratrovi Karlovi V. v boji proti protestantům. Čeští stavové se ovšem proti tomu postavili, ale kvůli nejednotnému odboji byli poraženi. Dříve než zkoordinovali svou pomoc protestantským vojskům, vše se rozhodlo v bitvě u Mühldorfu, kde zvítězila císařská vojska. Viz Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 21.

⁹¹ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl XII, Praha 1894, s. 151.

⁹² Karlová, Z.: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934, s. 1–8, 21.

⁹³ Diviš, J.: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91–92/1992, s. 11–12.

cechmistry a starší, byla omezena jejich tradiční práva (rozhodování o přijetí mistra do cechu, trestání provinilých podle zvyklostí nebo vlastního uvážení) a nově byla také zřízena instituce cechovního inspektora. Podobný postoj snažící se o větší kontrolu řemeslné výroby přetrvával i za vlády Josefa II. Cechy byly zrušeny až v roce 1859 prohlášením řemesel a živností za svobodné. Zakoupení živnostenského listu tedy poté bylo jedinou podmínkou pro provozování řemesla.⁹⁴

4.1. Lazebníci a městské lázně

Lazebníci neměli od počátku nijak dobrou pověst, což dokazují i zmínky v satirách Hradeckého rukopisu ze 14. století, kde jsou popisováni jako rozmařilí a úplatní. Lázně bývaly považovány za místa nespoutané zábavy a neřestí a mimo jiné se stávaly často epicentry různých nákaz. To umocňovalo pochybný charakter lázeňských zařízení.⁹⁵ O pozici lazebníků mezi ostatními řemesly svědčí pořadí v průvodech při městských slavnostech, kterých se členové cechů museli povinně účastnit. Lazebníci šli až jako jedenáctí, tj. téměř na konci celého průvodu. Dokládají to tzv. Soběslavská práva⁹⁶ dochovaná ve více opisech, kde se sled jednotlivých cechů mírně proměňoval (např. v Hájkově kronice nebo v Paprockého díle O stavu městském). V čele průvodu šli řezníci, zlatníci, platněři, kožišníci, krejčí, ševci, nožíři, sladovníci, pekaři, bečváři a až poté lazebníci. Za nimi šli ještě soukeníci a kramáři. Jejich postavení rovněž přibližuje nařízení Jana Lucemburského z roku 1330, že žádný lazebník ani bradýř se neměl stát staroměstským konšelem, což platilo až do husitského období. Negativně se o lazebnících vyjadřuje i Švábské zrcadlo z druhé poloviny 13. století.⁹⁷

Příslušníci této profese se nachází v pramenech pod latinským označením *balneatores*, *balnitores*, *lixae*, nebo *pader*, lazebnice jako *balneatrix*. V německojazyčných pramenech jsou uváděni jako *Bader* (případně *Baader*). Objevuje se i označení *badknecht* či *paknecht*, které mohlo označovat jak lazebníka, tak pomocného pracovníka v lázni.⁹⁸ Patronem lazebníků byl sv. Kosmas, který společně se sv. Damiánem je dodnes patronem lékařství. Již toto indikuje jisté propojení lazebníků se zdravotnictvím a lékařskou službou. Jejich znak byl tvořen zeleným dubovým věníkem (tj. svazek proutků nebo větviček s listy) na bílém štítě. Svazek proutků provází většinu vyobrazení lazebníků a lazebnic, jelikož byl jedním z atributů

⁹⁴ Tamtéž, s. 12.

⁹⁵ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 256.

⁹⁶ Souhrn právních předpisů pro Staré Město pražské z poloviny 15. století.

⁹⁷ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 170.

⁹⁸ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 376.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

typických pro procedury v parních lázních. V *Sachsenspiegelu*⁹⁹ je na jedné z miniatur zobrazena mísa na pouštění krve jakožto znak tamějších lazebníků.¹⁰⁰ Informace o znaku lazebnického cechu jsou uváděny ve zmiňovaných Soběslavských právech.¹⁰¹ Právě Soběslavská práva uvádí lazebníky již se znakem, což indikuje určitou organizaci profese, ačkoli v té době ještě nemuseli mít svá statuta apod. Existují tvrzení, že privilegium lazebníkům udělil již Václav IV. (např. v Hájkově kronice), která ovšem nejsou doložená.¹⁰²

Lazebnická profese vždy patřila mezi zdravotnické služby. Souviselo to nejen s udržováním hygieny a péče o tělo, ale i s poskytováním zdravotní pomoci, která z počátku probíhala pomocí parních a horkovzdušných lázní nebo koupelí v bylinných odvarech. Lazebníci museli mít jisté znalosti v této oblasti, aby byli schopni určit, jakou proceduru návštěvníkovi nabídnout. Rovněž se podíleli na rehabilitaci a regeneraci pacientů oslabených po nemoci.¹⁰³ Z počátku chirurgické úkony prováděl sám lazebník, ale postupem času tyto činnosti přecházely na další lázeňské pracovníky (viz níže).¹⁰⁴ V menších městech či vesnicích (případně u menších lázní) tomu tak zůstalo i v mladším období, pokud lazebník ve svých lázních neměl k dispozici bradýře či ranhojiče. Lazebník stál na základě prováděných činností někde na pomezí mezi provozovatelem městské lázně (ve větších městech veřejné lázně) a lidovým léčitелеm. Diagnózy a následné léčení na této úrovni byly tehdy velice nepřesné a léčba či některé zákroky často pacientům vůbec nepomohly, nebo někdy dokonce i uškodily či způsobily smrt. Koupání v lázních bylo bráno i jako určitá společenská událost, která trvala i několik hodin a bývala provázena jídlem a pitím. To většinou nezastával sám lazebník, ale k tomu zaměstnával další pomocný lázeňský personál.

Lazebník obvykle lázeň vlastnil, nebo ji měl pronajatou (nejčastěji od obce). Lázně rovněž mohly patřit vrchnosti či klášterům, nebo přináležely ke kostelům, odkud pak bývaly porůznu prodávány dál, jelikož ne vždy byly využívány a kostely preferovaly spíše finance než nemovitost tohoto druhu.¹⁰⁵ Cena běžné lázně v 15. století se pohybovala kolem sedmdesáti kop.¹⁰⁶ Největší počet lázní a lazebníků byl jednoznačně v Praze a potom v Kutné Hoře. Lázně se běžně nacházely v každém městě i vesnici, kde pro ně byly podmínky, již ve 14. století. Kromě lázeňských mistrů v lázních působili také jejich tovaryši (ti někdy mohli

⁹⁹ Tj. Saské zrcadlo, nejstarší právní kniha v Německu pocházející ze 13. století.

¹⁰⁰ Schott, H.: *Kronika medicíny*. Praha 1994, s. 109.

¹⁰¹ Havránek, B. – Hrabák, J. – Daňhelka, J.: *Výbor z české literatury doby husitské*, sv. 2. Praha 1964, s. 415.

¹⁰² Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 556.

¹⁰³ Vojtová, M. a kol.: *Dějiny československého lékařství*. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 161.

¹⁰⁴ Janotka, M. – Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 164.

¹⁰⁵ Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 170, 555.

Týž: *Řemeslnictvo a živnost v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 672.

¹⁰⁶ Týž: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 556

vykonávat práci bradýře), učedníci, holiči a jiní pomocní pracovníci. Jednalo se o zuvače, puštělníky nebo paknechty.

Bratrstvo staroměstských lazebníků vzniklo patrně někdy v první polovině 15. století, protože první zmínka o jejich cechu pochází již z roku 1449. Rozhodně však existovali dříve, jelikož roku 1439 byli rehabilitováni staroměstskými konšely (viz výše). Novoměstští lazebníci se spojili v cech v roce 1477,¹⁰⁷ zatímco o vzniku cechů na Malé Straně prameny mlčí. Lze však předpokládat, že na Malé Straně byl průběh obdobný jako u ostatních pražských lazebníků a že cech založili pravděpodobně také někdy po polovině 15. století.¹⁰⁸ V době spojení pražských měst v první polovině 16. století spadali lazebníci v Praze pod jeden společný cech.¹⁰⁹ Naopak po tom, co se Nové Město znovu oddělilo od Starého Města v roce 1528, znovu existoval jak novoměstský cech lazebníků, tak cech novoměstských bradýřů. To svědčí o tom, že v 16. století lazebníci již pod sebou bradýře neměli a že na Novém Městě měli lazebníci svůj pořádek tak jako před spojením pražských měst. Jednotlivé cechy lazebníků v pražských městech dohromady tvořili jeden velký celek, který fungoval jako cech zemský.¹¹⁰ Pod zemský cech většinou spadala uskupení řemeslníků z menších měst a venkova, kde jejich počet nedovoloval utvoření vlastního městského cechu. Staroměstský cech obvykle stál v této hierarchii nejvýše. Zemský cech lazebníků fungoval jako cech volný, tj. řemeslníci z jiných lokalit neměli povinnost do něho vstupovat, ale byl jim v případě zájmu k dispozici. Podle Wintera byli lazebníci v Čechách jako jedni z mála organizováni tímto způsobem (podobně tomu bylo např. u mečířů).¹¹¹

Židé, téměř ve všech sférách odděleni od ostatního pražského obyvatelstva, měli svou lázeň (*micve*) v ghettu, která však sloužila výhradně k rituálním účelům. Oproti pražskému křesťanskému obyvatelstvu bylo rozdílem i to, že u židů nepatřili lazebníci k nejnižší společenským složkám. Dokládá to i pořadí cechů v průvodu židů při oslavách narození Josefa II. roku 1741. Ačkoli se jedná o 18. století, kdy byli lazebníci již plně rehabilitováni, pořadí v průvodech bylo dané od dávných dob a jejich pozice v nich přetrvávala.¹¹²

¹⁰⁷ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 555–556, 582.

¹⁰⁸ Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹⁰⁹ Dokládá to společný zápis při náboženské přísaze roku 1524, kde lazebníci nejsou rozlišováni podle jednotlivých pražských měst. Viz Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 344.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 630.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 344.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 630.

¹¹² Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 269.

Petráň, J.: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985, s. 758.

Lazebnická statuta potvrzená novoměstskými konšely v prosinci roku 1477 jsou první dochované artikule v oblasti zdravotních a hygienických profesí.¹¹³ Statuta staroměstského, ani malostranského cechu se nedochovala, a tak tato jsou jediným dokladem, jak mohly vypadat nejstarší cechovní artikule. Nevyskytují se v nich žádné zprávy o organizaci ani struktuře cechu. Statuta obsahují celkem jedenáct článků. Oproti pozdějšímu období je jednotlivých artikulů málo a jsou zaměřeny spíše na povinnosti tovaryšů a mistrů, přičemž nejsou nijak tematicky rozčleněny. Celkově nejvíce upravují záležitosti tovaryšů (např. že spory mezi tovaryši nebo mistry mají být řešeny pouze uvnitř cechu). Pomocí artikulů si cech zajišťoval výlučnou samosprávnou pozici a chránil si tak řešení svých interních záležitostí. Statuta zajišťovala i týdenní mzdu pracovníků, kteří v lázních pouštěli žilou, tzv. puštědlníků, a jejich nárok na spropitné. Jediný článek, který se alespoň částečně zabývá vnitřní organizací cechu uvádí, že starší přísežní mistři byli doplněni čtyřmi zástupci z řad tovaryšů, kteří měli dohlížet na dodržování práv tovaryšů. Toto bylo specifikum novoměstského lazebnického pořádku a o obdobnou organizaci usilovali i staroměstští lazebníci tovaryši, ale jejich žádost byla zamítnuta městskou radou roku 1478.¹¹⁴ V prvních novoměstských statutech nejsou vůbec zahrnuty záležitosti učňů, ty jsou zmiňovány až v pozdějších obnovených a rozšířených verzích. Doba učení u lazebnického řemesla byly minimálně dva roky. Ve srovnání s bradýři to bylo méně a důvodem bylo pravděpodobně užívání složitějších pracovních technik.¹¹⁵

Po stavovských bouřích v letech 1546–1547 byl lazebníkům obnoven jejich řád v roce 1561. Artikule byly lazebníkům českými panovníky potvrzovány opakovaně. O nové potvrzení většinou žádaly samy cechy. Artikule potvrzené od císaře Leopolda I. z roku 1686¹¹⁶ byly potvrzeny lazebníkům společně s chirurgy. Po výnosu Leopolda I. z roku 1671, podle kterého lazebníci rovněž spadali pod dohled lékařské fakulty, byli pravděpodobně lazebníci formálně řazeni k chirurgům. Tato statuta navazují na bradýřské artikule z roku 1615, což je v nich i uvedeno a žádné konkrétní informace o lazebnících nepodávají, ačkoli jsou jim také určeny.¹¹⁷ Oproti starší době se nově objevuje požadavek katolické víry. Mladší

¹¹³ Tomek, V. V.: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479–481.

¹¹⁴ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 757.

Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 31.

¹¹⁵ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 318.

¹¹⁶ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹¹⁷ NA: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Česká dvorská kancelář, inv. č. 795, kart. 624.

AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 183, sign. AMP PGL II – 74.

artikule pražských lazebníků potvrzené Karlem VI. v roce 1721¹¹⁸ již obsahují části věnující se mistrům, tovaryšům i učedníkům zvláště včetně jejich práv a povinností. Ve statutech se také nachází vyobrazení znaku lazebníků a ranhojičů, resp. chirurgů (viz příloha), s kterými v té době byli do určité míry propojeni.

V období středověku byla zdravotní péče z velké části zajišťována i církví (městské či církevní špitály apod.). Některé úkony (zejména ty, při nichž byla přítomna krev) byly lékařům z řad kléru zapovězeny a jejich provádění bylo církví korigováno. Patrně i kvůli vlivu církve a tehdejšímu přístupu k lidskému tělu vznikl vcelku negativní obraz lazebníků a jiných povolání, která souvisela s lidským tělem, případně nahotou.¹¹⁹ K tomu přispívala i konzumace jídla a pití v lázni nebo po dokončení lázeňských procedur, která občas přešla v několikadenní zábavu.¹²⁰ Fakt, že lázně byly dlouho společné pro muže i ženy veřejné mínění o charakteru lázní jen posiloval, a proto byly v 15. století odděleny (někdy byly vyhrazeny speciální návštěvní hodiny pro zvláště pro muže a zvláště pro ženy).¹²¹ Dalším faktorem bylo šíření nález. Během morových epidemií bývaly lázně zavírány a majitelé posléze museli žádat o povolení k znovuotevření.¹²² Při parních lázních lazebníci plácali hosty košťátky spletenými z dubového nebo březového proutí a větviček pro lepší prokrvení těla. Na požádání umývali lazebníci či lazebnice hostům vlasy. Lázně po většinu doby své existence sloužily i jako místa zábavy podobně jako hospody. Při koupelích se jedlo i pilo, hrály se společenské hry a diskutovalo se o různých tématech.¹²³ Ženy se v lázních objevovaly nejen jako služky, ale i jako lazebnice. Tato profese byla jako jedna z mála otevřená i ženám, které zde byly v podstatě rovny mužským lazebnickým tovaryšům. Vybavení lázní bylo různorodé. Od běžných dřevěných van po kbelíky napuštěné vodou a s přidaným kořením, ve kterých hosté seděli. V parní lázni byly podél zdi místnosti umístěny lavice, kde lidé leželi a lazebníci je šlehali košťátky z dubového nebo březového proutí. Páru se vyráběla kladením rozžhavených oblázků, cihel či železných štáfů do kotle. Kámen pro parní lázně získávali pražští lazebníci v Chuchli.¹²⁴ Lázně byly obvykle tvořeny komplexem několika místností. Šlo o zuvadelnu, která plnila funkci šatny před vstupem do

¹¹⁸ AHMP: Císař Karel VI. potvrzuje artikule lazebníkům tří pražských měst, jejich tovaryšům a učedníkům, 1721. Sbirka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 171, sign. AMP PGL II – 62.

¹¹⁹ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 103.

¹²⁰ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 299.

¹²¹ Tamtéž.

Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

¹²² Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 151.

¹²³ Schott, H.: Kronika medicíny. Praha 1994, s. 109.

Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹²⁴ Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 889–891.

lázně. Zde byl půjčován i speciální oděv do lázně, tzv. *čechlíky*. Vedle zavadelny se ve většině lázní nacházela i operační komora, kde se prováděly vedle holení a stříhání i různé další zákroky. V operační komoře měl bradýř či chirurg na zdech zavěšeny bradýřské mísy, nůžky, břitvy, hřebeny, šrouby na vytahování kulek, kleště na trhání zubů a jiné potřebné nástroje a dále pušťadla na pouštění krve a baňky na krev z různých materiálů.¹²⁵

Na počátku 17. století popularita lázní postupně upadá a spolu s nimi i ustupuje do pozadí i lazebnická profese. Snížení návštěvnosti lázní bylo zapříčiněno změnou životního stylu pražského obyvatelstva, kdy byli stále častěji vyhledáváni bradýři a lazebníci jako léčitelé ztráceli význam, tudíž jim jako hlavní náplní jejich práce zbyla příprava lázně a provoz lazebnického zařízení. Existence domácích soukromých lázní, ve smyslu koupelen, které si pořizovali bohatí měšťané, konkurovala tradičním městským lázním a to bylo příčinou úbytku návštěvníků (kteří byli tvořeni z valné většiny právě vyššími společenskými vrstvami). Lazebníci však zůstali nepostradatelnou součástí městského zázemí, panství i osobního služebnictva panovníka. Rozhodnutí Leopolda I. přesunulo veškeré zdravotnické a hygienické profese pod dohled lékařské fakulty a později museli být dokonce aprobováni na lékařské fakultě.¹²⁶ Lazebníky lze označit jako základní kámen pro vývoj nových profesí v oblasti zdravotnictví.

4.2. Bradýři¹²⁷

Bradýři jsou profesí podobně starou jako lazebníci, která se paralelně vyvíjela vedle nich, ale posléze se bradýři díky své specializaci stále více vzdalovali prostředí lázní. Společný pracovní prostor je typický pro starší období, tj. hlavně středověk. V pramenech se bradýři vyskytují jako *barbitonsores*, *barbirasores*, *rasores* nebo *Barbierer* (příp. *Barbierer*). Lze ale najít i názvy jako *bragir*, *barbarius*, *barverius* atd.¹²⁸ České označení získali podle holení, německý název podle latinského slova *barba*, tj. vousy. Staročeský název *barbiři* (pocházející z počátku 14. století) také odkazuje na práci s vousy a označoval holiče, lazebníka či ranhojiče, což ilustruje propojenost činností lazebníků a bradýřů (tj. jako holičů i jako

¹²⁵ Janotka, M. – Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 164–168.

Hochová-Brožíková, Z.: Staročeské "pouštění žilou". *Národní Listy* 25. a 26.6.1930.

Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 889–891.

¹²⁶ Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury I/1*. Praha 1985, s. 533, 739, 846.

Paichl, P.: *Zdravotnická řemesla v Plzni*.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-ZDR.htm> [citace k 20.7.2011].

¹²⁷ Srov.: Laňová, A.: *Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku*. Bakalářská práce: Praha 2011.

¹²⁸ Tomek, V. V.: *Dějepis města Prahy. Díl II*, Praha 1892, s. 376.

Paichl, P.: *Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni*. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

ranhojičů).¹²⁹ Z tohoto názvu se postupem času vyvinulo i zvláštní označení *barvíř*. Později se bradýři často sami titulovali jako *lékaři*, a tak je můžeme najít i pod označením *medicus*. Lze se setkat i s termínem *půlholič* označujícím bradýře, který v lázni pobýval jen polovinu své denní pracovní doby a zbytek času věnoval léčení různých zranění ve své vlastní officině, pokud nějakou měl.¹³⁰ Tato profese je typická variabilitou označení jejich příslušníků a i v odborné literatuře se terminologie autorů různí.

Patronem bradýřů byl sv. Damián, bratr sv. Kosmy (patrona lazebníků). Za svého života oba tito světcí působili jako lékaři. Bradýřský znak, jak ho popisuje Winter, byl tvořen břitvou, pušťadly, baňkami a šroubem na vytahování kulek.¹³¹ Erb, který byl udělen pražským bradýřům palatinem Johannem Steinmetzem von Lilienstein (doktor filozofie a medicíny) v roce 1632 obsahoval černý barokový štít s plným zlatým lemem, uvnitř stojícího divého muže s dlouhým vousem, třemi stříbrnými liliemi v pravé ruce a dlouhým klackem s rozšiřujícím se koncem v ruce levé. Nahé tělo i hlavu má ozdobeny zelenými vavřínovými věnci. Klenotem je zlatá orlice držící šroub na vytahování kulek.¹³²

Bradýři existovali sdružení v cechu s potvrzenými statuty kratší dobu než lazebníci, neboť pracovali nejprve jako jejich tovaryši nebo pomocníci v lázních a až po nějaké době začala být jejich činnost považována za samostatnou profesi. Otázkou je jejich vzájemné postavení v době, kdy pracovali v lázních. I když se jako bratrstvo konstitovali relativně brzy, cech utvořili nejspíše až v 16. století. Podle Tomka patřili bradýři k nejstarším bratrstvům, ale na druhou stranu tomuto tvrzení neodpovídá pozdější utvoření vlastního cechu oproti lazebníkům a také jejich počáteční podružné postavení vůči nim.¹³³ Roku 1524 byli bradýři zapsáni v seznamu řemeslníků skládajících náboženskou přísahu (uvedeno bylo sedm bradýřů), což dokládá existenci vlastního cechu nejpozději k tomuto roku, ale patrně vznikl již dříve.¹³⁴

Kořeny řemesla bychom mohli hledat v městských lázních, kde byla mimo jiné prováděna i úprava vlasů a vousů. Prováděli je zpočátku buď sami lazebníci, nebo právě bradýři. Ačkoli pracovali v lázních, mívali v nich většinou i své vlastní pracoviště. Bradýři zpočátku bývali podřízeni mistrům lazebníkům, vyskytovali se tam většinou v tovaryšském postavení. Jejich

¹²⁹ Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K. – Křístek, V.: Malý staročeský slovník. Praha 1978.

¹³⁰ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

¹³¹ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹³² AHMP: Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632. Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č. 184, sign. AMP PGL II – 75.

¹³³ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy. Díl II, Praha 1892, s. 384, 391.

¹³⁴ Tamtéž, s. 362.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 556.

hlavním úkolem bylo holení a stříhání vousů i vlasů a jejich mytí, dále také např. holili tonsuru kněžím a dalším příslušníkům kléru.¹³⁵ Občas mohl bradýř při své práci, kdy manipuloval s ostrými nástroji, zapříčinit různá drobná znamení, která hned na místě i sám ošetřil. Zprávy o tom přináší satira na řemeslníky v Hradeckém rukopise.¹³⁶ Stále více však k jejich práci patřilo i léčení zlomenin a úrazů a postupem času operační výkony nabývaly na složitosti. V tomto rozšíření pracovní náplně bradýřů lze najít první impuls vedoucí k postupnému formování chirurgie, které nelze přesněji datovat, ale dle informací z pramenů lze odhadovat, že tato změna mohla probíhat někdy v druhé polovině 17. století nebo spíše v jeho závěru.

Z bradýřů specializujících se již výhradně na léčení, se už v 16. století stali ranhojiči, kteří v městech bývali nazýváni *fyzikové* nebo *cirologové*. Ti tvořili samostatnější odvětví této profese a prošli dynamickým vývojem směřujícím buď k lékařství, nebo k chirurgii.¹³⁷ Ti, kteří ve městě působili jako městští lékaři, se nazývali tzv. *jargeltní fyzici* (tzn. najatí na stálo). Městský fyzik od konce 16. století prováděl dozor nad lazebníky, chirurgy a porodními bábami.¹³⁸ Ti se lišili od chirurgů i bradýřů tím, že léčili pouze tzv. vnitřní nemoci. Bradýři i chirurgové naopak léčili zranění vnější, okem viditelné, jako například vředy, rány (i střelné), nežity, popáleniny aj.¹³⁹ Během válečných konfliktů se bradýři často přidávali k vojsku a pracovali u armády jako vojenští lékaři, přesněji chirurgové. Pro ně se uchytil název felčari (z německého *Feldscherer*).¹⁴⁰ Felčari jsou obvykle dávání do souvislosti s hromadným přesunem bradýřů k vojsku během třicetileté války. Můžeme předpokládat, že tam se z nich stali klasičtí chirurgové a že po této přeměně zbylo mnohem méně bradýřů, kteří zůstali u své původní profese, kterou bylo stříhání vlasů a vousů.¹⁴¹

Sepětí bradýřů a chirurgů bylo užší, hlavně v pozdějším období, než s lazebníky. Bradýři byli stejně jako lazebníci zprvu považováni za podřadnou profesi a je doloženo, že i oni měli

---

¹³⁵ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

¹³⁶ Patera, A.: Hradecký rukopis. Satiry o řemeslnících. Praha 1881, s. 405.

¹³⁷ Janotka, M. - Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 171.

¹³⁸ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 37, 554, 672–679.

Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 248.

Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků, s. 169.

¹³⁹ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 160.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 262.

¹⁴¹ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

místy problémy s přijetím svých potomků do učení.¹⁴² Vyplývalo to především ze společného pracovního prostředí. Pražští bradýři získali 7. června roku 1553 speciální privilegium od Ferdinanda I., kde sice byla opět zmiňována rovnoprávnost s ostatními řemesly a svobodné držení úředních funkcí, ale toto privilegium nebylo konfirmací starších výsad z předchozích let, ale bylo uděleno výhradně bradýřům. Okolnosti vydání této písemnosti, které by mohly přiblížit tuto fázi existence bradýřské profese, bohužel nejsou známy. Winter uvádí, že šlo o potvrzení starého majestátu týkajícího se zrovnoprávnění, ale žádná písemnost tohoto typu starší roku 1553 ovšem není dochována. Zajímavá je skutečnost, že panovník vydal písemnost dříve, než začal vracet privilegia a obnovovat statuta ostatním řemeslům, poté, co jim byla za trest odebrána.¹⁴³ Postavení bradýřů se postupně měnilo a někteří byli váženými občany. Nejlepší z bradýřů dostali angažmá u dvora a stali se tak dvorskými nebo královskými (císařskými) bradýři. Stejně jako panovník měl i arcibiskup svého dvorního bradýře, který se staral o jeho osobu včetně služebnictva a o kaplany (doloženo u arcibiskupa Lohelia v roce 1613). V 16. století se obecně pražským bradýřům nevedlo špatně a patřili k těm bohatším obyvatelům pražských měst. O tom svědčí i rozsáhlý majetek některých z nich a nákupy nemovitostí, kdy za některé platili částky, které se vyšplhaly i nad tisíc kop grošů českých. Mohli zastávat i důležité úřady jako například jeden z předních pražských bradýřů, Florian Mates, který získal funkci zemského chirurga království českého.¹⁴⁴

K roku 1615 je v pražských městech doloženo asi osmnáct bradýřů s vlastními oficínami. V tomto roce císař nařídil, aby se cech uzavřel a dále se nerozšiřoval. Bradýřů mělo zůstat právě tolik, kolik jich tou dobou bylo (tj. osmnáct). Tato výjimečná organizace uzavřeného cechu se objevila ještě u sladovníků. Uzavírání se dělo, když živnost příliš nevynášela a řemeslo by neuživilo své mistry. To zdůraznil panovník ve svém nařízení, jelikož se dále nevyplatilo otevírat nové bradýřské oficíny.

Všechny dostupné artikule jsou udělovány bradýřům všech pražských měst, tzn. že jejich cech fungoval jako celopražský a všichni se řídili stejnými předpisy. V českém království nebyl počet bradýřů tak velký, a proto statuta většinou platila i v jiných částech království. Prvním dochovaným dokumentem, který nastiňuje zásady fungování pražského cechu, jsou artikule udělené Ferdinandem I. z roku 1562.¹⁴⁵ Pravděpodobně se jedná o jejich první

¹⁴² Karlová, Z.: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934, s. 14.

¹⁴³ Tamtéž, s. 8.

Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 63.

¹⁴⁴ Týž: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 672.

¹⁴⁵ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Ferdinandem I., 1562. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 182, sign. AMP PGL II – 73.

artikule vůbec, protože bradýřů bylo méně než lazebníků a dlouho fungovali de facto společně. V artikulích je uvedeno, že se jimi mají řídit bradýři celého království českého. Pražský cech tedy platil v podstatě za zemský cech stojící v čele všech bradýřů v zemi. Staroměstští cechmístři se snažili získat rozhodující pravomoc nad ostatními pražskými bradýři, čehož ale nedosáhli.¹⁴⁶ Tyto artikule jsou po jazykové stránce výjimkou, protože jsou jako jediné česky. Začínají ustanovením o mistrovských kusech, které musí uchazeč předvést starším cechu, aby byl přijat. Mezi ně patřilo broušení břitvy a nůžek, zhotovení pušťaďla na krev, výroba několika druhů náplastí a mastí podle typu zranění (na bodné rány, zlomeniny, při postřelení, sterilní obvaz). Pro jmenování mistrem musel splnit to, co bývalo obvyklé i u ostatních cechů, tj. být pražským měšťanem, doložit zachovací list, zajistit ostatním mistrům svačinu a zaplatit poplatek do cechovní pokladnice (tzv. přístupné nebo příjemné ve výši jedné kopy grošů českých). Vdovy po mistrech směly dál provozovat živnost ve svůj prospěch. Pokud si vdova vzala bradýřského tovaryše, musela splnit stejné podmínky jako ten, kdo se chtěl mistrem (nefungovaly zde žádné úlevy jako u jiných řemesel). O živnost měla přijít, pokud by si vzala mistra jiného cechu. Mistři se povinně scházeli o suchých dnech (pod pokutou jedné libry vosku) a každou neděli měli pravidelně přispívat do cechovní pokladny. Na schůzích platil zákaz ozbrojování, aby se předešlo případným konfliktům. Totéž platilo pro schůze tovaryšů a jejich bratrstev. Z tohoto požadavku plyne, že bradýřští tovaryši měli svůj, do jisté míry samosprávný, pořádek. Přísežní mistři mohli jmenovat dva tovaryše do vedení bratrstva, kteří dostali pravomoc nad ostatními tovaryši. Tovaryš neměl dostávat plat vyšší než tři groše týdně. Bylo určeno, kolik peněz dostane za konkrétní vykonané zákroky, což se lišilo podle typu zranění. Tovaryš měl nárok na polovinu odměny mistra za první ošetření rány. Za péči o starší sečné rány bral šest grošů míšeňských z kopy, kterou obdržel mistr. Polovinu kopy, dostával za ostření břitev nebo trhání zubů. Jejich platy byly na poměry vcelku uspokojivé. Tovaryši a půltovaryši, kteří přišli do Prahy a neměli za sebou službu u žádného mistra, museli přispět do pokladny dva (tovaryš) nebo jeden (půltovaryš) groš a tyto peníze pak bývaly využívány na almužny pro chudé.

Cech měl povinnost se o tovaryše postarat v nemoci a zaopatřit je. Pokud to poté bylo v jeho možnostech, peníze měl cechu peníze splatit zpět. V případě úmrtí tovaryše mu byl vystrojen řádný pohřeb. Peníze na pohřeb získali většinou zpeněžením majetku pozůstalého po tovaryši. Tovaryš nesměl dát výpověď, ani odejít na vandr v době svolání zemského sněmu, před jarmarkem, v měsíci květnu (květen byl měsícem, kdy se nejvíce pouštělo žilou).

---

¹⁴⁶ Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 29.

Stejně tak nesměli odcházet z dílny mistra bez jeho vědomí. Vedle tovaryšů mistři mohli přijímat i tzv. půltovaryše (zmíněni výše). Bývali přijati do služby maximálně na půl roku a dostávali oproti řádným tovaryšům i poloviční plat (od toho vzniká jejich označení). Jejich úkolem byly lehčí pomocné práce, např. nosili vodu nebo čistili medenice. Mistři nemuseli přijmout do učení kohokoliv a případné zájemce mohli i odmítnout. Uchazeč měl pocházet z řádné rodiny a projevit určité vlohy pro řemeslo. Poté mohl být přijat do učení, které trvalo tři roky, což obecně byla spíše delší doba učení oproti jiným cechům. Při vstupu do učení dal do pokladny symbolicky jeden groš a poté, co se vyučil, do pokladnice přispěl jednou kopou.¹⁴⁷

Artikule potvrzené císařem Matyášem roku 1615 obsahují mnoho podobných formulací.¹⁴⁸ Zvláště co se týče mistrovských kusů a povinností tovaryšů a mistrů. Nově v nich byla zakotvena povinnost synů od mistrů učit se po dobu dvou let, absolvovat vandr a zhotovit všechny mistrovské kusy stejně jako jiní uchazeči. Od zajištění svačiny ale byli stále osvobozeni. K této změně došlo, protože synové se odvolávali na právo vstupu do cechu po otci, ačkoli nebyli nedostatečně vzdělaní v oboru, z čehož posléze pro cech místy plynuly určité problémy (jednalo se hlavně o reprezentaci cechu navenek skrze výsledky jejich práce). Bradýře zmiňují i statuta potvrzená Leopoldem I. pro pražské chirurgy a lazebníky z roku 1686.¹⁴⁹ Obsahují obdobné předpisy jako statuta pro bradýře z let 1562 a 1615. Uvádí i totožné mistrovské kusy pro bradýře, což zahrnovalo hlavně výrobu masťů a přípravu obkladů či broušení břitev a nůžek. Mistrovské kusy se tedy za více než sto let nezměnily. V těchto artikulech je na rozdíl od předešlých dvou patrné jiné chápání bradýřů, jakožto řemeslníků, jejichž cílem je specializovat se na chirurgii (tvoří jakýsi předstupeň chirurgů) a kteří k tomu zároveň mají předpoklady. Liší se i tím, že jsou určeny chirurgům, kteří mají vzejít právě z řad bradýřů poté, co splní zkoušky a budou aprobováni lékařskou fakultou. Zmiňují tedy i bradýře, ale lazebníci jsou v nich zastoupeni minimálně. Bradýři jsou zde považováni za de facto za chirurgy, kterým pouze chybí zkoušky. Tyto artikule z roku 1686 zdůrazňují katolickou víru jako základní kritérium pro přijetí do cechu. V artikulech staršího data (viz výše) podobné požadavky nejsou, což sleduje linii probíhající rekatolizace v období po třicetileté válce až do druhé poloviny 17. stol.

---

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 44.

Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s. 146.

¹⁴⁸ AHMP: Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 183, sign. AMP PGL II – 74.

¹⁴⁹ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

K práci bradýři kromě nůžek a břitev potřebovali množství různých nástrojů. Inventáře bradýřských světnic podávají svědectví, jakým směrem se ubírala specializace konkrétních bradýřů. V inventářích se objevovaly mísy na odebírání krve při pouštění žilou, pušťadla, baňky na tahání krve z různého materiálu (skleněné, mosazné, dřevěné nebo rohové), kleště na trhání zubů, nůžky, hřebeny, šrouby na vytahování kulek a mnohé další pomůcky.¹⁵⁰ Knihovny zdravotně hygienických profesí obsahovaly herbáře, spisy o balneologii nebo alchymii, lékařské knihy o různých typech nemocí atd. Široká škála nástrojů svědčí o různorodosti jejich činnosti. Někdy vlastnili i příruční zavazadlo s nástroji (menší přenosnou truhlici), s kterou docházeli za pacienty.¹⁵¹ Vedle práce s nástroji připravovali masti a obklady či náplasti. Nejtypičtější úkon pro bradýře představovalo pouštění žilou, které již od antiky platilo za univerzální léčbu různých neduhů. Podle staročeských lékařů přebytečná krev v těle mohla být původcem mnoha zdravotních komplikací. Pouštění žilou přibližují jednolisté nástěnné minuce (lat. *tabulae minutionum*)¹⁵², tj. kalendáře pro pouštění žilou (název vychází z latinského *minutio sanguinis*, tzn. zmenšit nebo upouštět krev), které sestavovali členové lékařské fakulty. Zobrazovaly rozdělení církevního roku a doporučení kdy, kde a jak pouštět žilou. Nacházela se v nich vyobrazení měsíčních znamení zvěrokruhu, planet a zákresy čar směřujících z lidského těla k jednotlivým znamením. Čáry znázorňovaly vliv hvězd na určitou část těla, orgány a v tom místě proudící krev. Někdy byly místo čar zobrazeny přímo cévy značící, pod vlivem jakého měsíčního znamení se daná tělní zóna nachází. Jedním z autorů minucí byl například osobní lékař Rudolfa II. Adam Huber Meziříčský, který mimo jiné vydal i slavný Matthioliho herbář. Za nejvhodnější roční období pro pouštění žilou bylo považováno jaro nebo podzim. Krev se pouštěla dvěma způsoby, a to buď přímo ze žíly, nebo za pomoci baněk. O této proceduře obsáhle pojednává spis Jana Berky Choceňského z roku 1532, profesora Karlovy univerzity a posléze působícího ve funkci staroměstského lékaře.¹⁵³ Puštědlník, jako osoba provádějící daný zákrok, byl zmiňován i ve statutech novoměstských lazebníků z roku 1477, zde ještě spíše ve smyslu lazebnického asistenta. Posléze se tento úkon stal doménou bradýřů, tedy puštědlníkem býval v pozdější době (tj. asi od 16. století) většinou míněn bradýř.

---

¹⁵⁰ Tamtéž.

Janotka, M. - Linhart, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 168.

Winter, Z.: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906, s. 889–891.

¹⁵¹ Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha 1909, s. 672.

¹⁵² Pouštění žilou aneb historie nejkrvavější chirurgické operace.

<http://www.zdn.cz/clanek/zdravotnicke-noviny/pousteni-zilou-aneb-historie-nejkrvavejsi-chirurgicke-operace-137493> [citace k 19.7.2011].

¹⁵³ Hochová-Brožíková, Z.: *Staročeské "pouštění žilou"*. *Národní Listy* 25. a 26.6. 1930.

V 16. století pravděpodobně došlo k výraznějšímu oddělení bradýřů od lazebníků. Bradýřské oficíny mimo lázně vznikaly právě v průběhu 16. století a ve stejné době se formuje jejich cech.¹⁵⁴ Zřizování vlastních lékařských živností byl důsledek onoho postupného osamostatňování a vydělování se z pozice lázeňských pomocníků a od 17. století staré lázně pomalu ustupovaly jako místa, kde probíhalo léčení.¹⁵⁵ Roku 1671 Leopold I. zrušil spojení těchto chirurgických léčitelů s ostatními řemesly. Museli nadále projít tříletým učením u mistrů, poté působit další čtyři roky jako tovaryši a absolvovat vandr a až poté mohli konat mistrovské zkoušky.¹⁵⁶ Tento titul jim byl zachován, ačkoli u zkoušky byli nakonec přítomni pouze dva mistři z oboru a dále již jen zástupci univerzity, děkan a profesori nebo doktoři z fakulty. Univerzita tímto získala hlavní slovo v těchto záležitostech. Z bradýře se po vykonané zkoušce na univerzitě stal chirurg samostatně provozující vlastní živnost. V období vlády Marie Terezie jim byla nařízena zkouška na univerzitě a od roku 1773 už byli nazýváni výhradně chirurgy. Bradýři zůstali již jen ti, kteří vykonávali holičské služby v dnešním slova.

4.3. Příbuzné profese¹⁵⁷

Vedle lazebníků a bradýřů v tomto odvětví působily i další profese, které stály ve stínu těchto dvou skupin a nebyly součástí cechovní organizace, protože jejich zástupců bylo o poznání méně. Svě pořádky nevytvořili také proto, že jejich práce neměla pevně dané hranice. Znalosti a praxi získávali různě, většinou se učili od starších kolegů podobně jako v cechovní organizaci, ale zároveň se vyznačovali tím, že neměli univerzitní nebo mistrovský titul.¹⁵⁸

V lázních vedle bradýřů v lázních pomáhali mimo jiné tzv. *slouhy*. Lázeňští sluhové či služby se nazývali *stubanarius* a *stubanaria* a jejich úkolem byly veškeré pomocné práce v lázních. Patřili k nim i tzv. *zuvači* (nebo také *zuvadlníci*), puštědlníci a paknechti (od slova *badknecht*). Zuvačům (lat. *discalceatores*) ve speciální místnosti, která sloužila jako šatna, dávali návštěvníci do úschovy věci. Podobnou funkci plnili šatnáři (lat. *capsarius*), kteří poté

¹⁵⁴ Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

¹⁵⁵ Winter, Z.: Dějiny řemesel a ochodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 554.

Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 168.

¹⁵⁶ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sbirka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

¹⁵⁷ Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011.

Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

¹⁵⁸ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 301–302.

pomáhali hostům se zouváním a poté jim hlídali boty. Dále návštěvníkům pomáhali se svlékáním a oblékáním oblečení, hlídali odložené šaty a také půjčovali pláště a klobouky do lázně nebo ručníky.¹⁵⁹ V každé lázni fungoval topič (lat. *calefactor*), který udržoval parní lázně a teplo během procedur. Někde se vyskytovali i tzv. drbači (lat. *friectores*), kteří návštěvníky myli mýdlem nebo zředěným louhem pomocí lazební houby, případně suchou látkou. Poté je oplachovali nebo z nich nečistoty stírali. Objevovali se rovněž maséři (lat. *aliptes*), nebo mastičkáři (lat. *unctor*), kteří připravovali a prodávali masti, nebo za pomoci nich léčili příchozí. Na seznamu pracovníků pražské lázně zvané Točenice byli uvedeni *vodáci*, jejichž náplň práce zatím nebyla objasněna.¹⁶⁰

Blízko zdravotním řemeslům byly také porodní báby (tzv. *báby pupkořezné* nebo lat. *obstetrix*) a stejně tak i ženy provádějící potraty, které bývaly nazývány jako *báby andělíčkářky*. Pro porodní báby platila podobná ustanovení jako např. pro lazebníky, ačkoli neměly vlastní cech. V pozdější době i ony musely podstoupit zkoušky.¹⁶¹ K živnostníkům v oblasti zdravotnictví byli počítáni i jiní specializovaní léčitelé jako oční lékaři, tzv. okulisté, putující od místa k místu za prací, jejíž náplní bylo operování kataraktů (tj. šedého zákalu) a ošetřování různých jiných očních chorob a vad. Tito lidoví empiričtí léčitelé či chirurgové byli často specializováni na jeden konkrétní typ zákroku, což byli např. vyřezávači ledvinových kamenů (*kamenořezci*), řezači kýl (*kýlořezci*), trhači zubů aj.¹⁶² Ačkoli pracovní náplň katů se zdravím příliš nesouvisela, je lze přesto na tomto místě zmínit. Museli disponovat určitými anatomickými znalostmi vzhledem ke své profesi a také museli umět ošetřit zranění, která způsobili mučením. V případě tortury byl odsouzený ostatními považován za nečistého a mohla mu být odpírána lékařská pomoc, a tak kati většinou ovládali alespoň základní typy mastí a obvazů.¹⁶³ Všem výše uvedeným profesím bylo dovoleno pracovat během jarmarků, nebo byli doporučeni dál tzv. *fedruňkem*, tj. vysvědčením, že svou dostatečně ovládají.¹⁶⁴

---

¹⁵⁹ Tamtéž.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

¹⁶⁰ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha 1909, s. 678.

Týž: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 555, 891.

Paichl, P.: Řemesla, služby a zaměstnání - Česko-latinský seznam se začátky řemesel v Plzni. <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/REM-AZ.htm> [citace k 13.7. 2011].

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 333.

Paichl, P.: Rozvoj české chirurgie.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> [citace k 20.7. 2011].

¹⁶³ Janotka, M. – Linhart, K.: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 164–168.

¹⁶⁴ Vojtová, M. a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970, s. 258.

Mezi nejzručnější zdravotníky pohybující se vedle chirurgů a doktorů medicíny patřili ti, kteří měli zkušenosti z vojska a válek, již zmiňovaní felčari (tzn. vojenští chirurgové). Vojenští chirurgové většinou nebyli aprobováni lékařskou fakultou. Šlo o zvláštní skupinu chirurgů pracujících ve vojenských nemocnicích. Pokud se však chtěli někde usadit a léčit civilní obyvatelstvo, museli zkoušku na fakultě podstoupit. Aprobace lékařskou fakultou pro ně nebyla povinná, jelikož spadali pod vojenskou jurisdikci, a i proto jim bylo zapovězeno léčit mimo vojenské nemocnice.¹⁶⁵ Ošetřovali především válečné úrazy, prováděli incise hnisavých onemocnění, odstraňovali viditelné nádory apod., ale naopak se spíše zdržovali chirurgických zásahů hrudních a břišních. Hippokratés tvrdil, že nejlepší školou pro chirurga je bitevní pole. Tam vojenští chirurgové prošli mnohdy opravdu důkladnou praktickou školou, jelikož se setkávali s mnoha typy zranění, která se stále častějším používáním střelného prachu stávala čím dál tím více hrozivější a komplikovanější oproti zraněním způsobeným meči a šípy.¹⁶⁶

Mezi příbuzné profese lze zahrnout i velmi početnou skupinu léčitelů, vůči kterým zasahovaly nejen státní orgány, ale i lékařská fakulta a rovněž se proti nim snažili bránit i chirurgové. Tyto léčitele provozující praxi bez oprávnění najdeme v pramenech, což převzala i pozdější odborná literatura, označené jako fušery. Proti fušerům se stavěli příslušníci všech možných profesí již odedávna a nejinak tomu bylo i chirurgů a jejich předchůdců, kde se ve většině statut objevuje článek o fušerech.¹⁶⁷ Označení fušera si někdy vysloužili i sami chirurgové nebo lékárníci, a to zejména v případech, kdy chirurgové neoprávněně léčili i vnitřní nemoci a lékárníci se věnovali léčení, které jim bylo zapovězeno.¹⁶⁸ Toto se stávalo poměrně často, protože chirurgové měli dovoleno přistoupit k léčení vnitřních nemocí pouze v případě, že na daném místě nebyl dostupný lékař,¹⁶⁹ což bylo mnohdy používáno jako výmluva pro tuto činnost ze strany chirurgů. Bylo běžné, že předpisy nebyly dodržovány a mnozí se jimi neřídili, ať šlo o povinné vlastnictví oficíny nebo

---

¹⁶⁵ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbíрка patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 41.

¹⁶⁶ Porter, Roy: Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku do současnosti. Praha 2001, s. 215.

¹⁶⁷ Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686: AHMP, sbírka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbíрка patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbíрка patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

¹⁶⁸ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 115.

¹⁶⁹ K nemocnému smí doslovně jen „*ran-hojiči, lazebníci, nebo apatykáři, ruku přiložiti, a nemocným dle možnosti s jich lékařstvím nápomocnu býti mohlí*“.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbíрка patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

jiné povinnosti. Na druhou stranu však chirurgové mnohdy čelili přehnané kritice ze strany doktorů medicíny.

4.4. Obecný vývoj chirurgické profese se zřetelem k pražským městům¹⁷⁰

Chirurgové se tedy postupně objevují vedle graduovaných lékařů jako další důležitá zdravotnická profese rovněž poskytující léčení, která ovšem nevychází z tradičního lékařského učení, ale navazuje na činnosti mnohem méně exaktní. Pokračovali ve výkonu profese ve svých oficínách, kam za nimi klienti docházeli, ale i nemocné sami navštěvovali. Od počátků své existence směli ale léčit pouze tzv. vnější nemoci, nemoci vnitřní byly vyhrazeny graduovaným doktorům medicíny, kteří si tuto výsadu pečlivě střežili. Mezi tzv. vnější nemoci patřily zlomeniny, spáleniny, pohmožděniny, bodné a sečné rány, rány způsobené střelnými zbraněmi, různé nádory a otoky, vředy, nejrůznější kožní choroby a nakonec i syfilis (*lues*), která byla chirurgy také často léčena. Ne vždy však bylo toto pravidlo v praxi dodržováno, jelikož chirurgové byli téměř výhradními léčiteli venkovského obyvatelstva a chudších středních městských vrstev, a tak často byli nuceni v zájmu uzdravení pacienta překračovat své kompetence. Podobně i lékaři přebírali část činnosti chirurgické a porodnické, ačkoli k tomu nebyli školeni.¹⁷¹

Mezi terapeutické postupy užívané chirurgy, bradýři i lazebníky patřilo pouštění žilou, odsávání krve pijavkami nebo různé pročišťovací metody jako např. pocení (v lázních často užívané parní koupele). Tyto postupy byly užívány na základě tehdy přezívaní *humorální teorie*,¹⁷² tzn. že za nemoci mohou zkažené šťávy v lidském organismu. V 18. a na počátku 19. století se prosazuje masivní používání rtuti pro léčbu pohlavních chorob, zejména syfilidy, u níž se léčba za pomoci rtuti osvědčila, a proto byla stále více používána téměř u všech chorob jak zevně, tak vnitřně. Při zevním použití se aplikovala většinou ve formě rtuťových mastí. Luetikům byla tato mast pravidelně vtírána po dobu 6 až 8 týdnů a současně jim bylo pouštěno žilou a podávána různá projímadla. Mimo masti se užívaly i koupele se rtuťovými preparáty. Výsledkem těchto kúr byla nejen intoxikace pacienta, ale i osob provádějících léčbu, tj. chirurgů. Rtuti bylo užíváno i pro mnohé nemoci kožní, nejčastěji svrab (*scabies*).¹⁷³

Vývoj chirurgie kopíroval vývoj lékařství a souvisel hlavně s rozvojem anatomie, a tak se chirurgie postupně začínala prosazovat jako lékařská disciplína, ačkoli její plnohodnotné

¹⁷⁰ Srov.: Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

¹⁷¹ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 77–78.

¹⁷² Galénova humorální teorie o tělesných šťávách vypracovaná na základech Hippokratova učení.

Viz <http://wikisofia.cz/index.php/Temperament> [citace k 13.7. 2014].

¹⁷³ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 86.

docenění bylo v 16. století ještě velmi dalekou budoucností. Mezi lékaři po dlouhou panoval velice kritický přístup vůči zástupcům chirurgie. V celoevropském měřítku je velmi důležitou osobností francouzský chirurg Ambroise Paré a jeho dvanáctisvazkové dílo z roku 1575,¹⁷⁴ kde shrnuje poznatky svého působení jako lazebníka, vojenského ranhojiče, učitele pařížské Koleje sv. Kosmy a Damiána nebo jako královského chirurga. Paré jako jeden z prvních formuloval nutnost vědeckého myšlení a lékařského vzdělání chirurgů, tj. že rozvíjející se chirurgii nestačí pouze *řemeslná* zručnost. Velmi známé je také jeho odmítnutí do té doby standartního postupu vypalování střelných ran vroucím olejem, aby se zabránilo otravě. Namísto toho užíval mast z vaječného bílku, růžového oleje a terpentýnu za předpokladu, že otrava nemůže být vyvolána jen samotným střelným prachem.¹⁷⁵ Ambroise Paré je autorem mnoha knih o chirurgii obsahujících v určitých případech pokrokové metody. Další osobnosti spojené s rozvojem chirurgické vědy jsou např. Andreas Vesalius¹⁷⁶ nebo Paracelsus,¹⁷⁷ kteří také vydali důležitá díla týkající se chirurgie. Ačkoli se chirurgie v 16. a 17. století vyvíjela rychle, až do poloviny 19. století se potýkala s poměrně častými úmrtími v následku chirurgického léčení jako vykrvácení apod.¹⁷⁸ Velký význam (možná spíše symbolický) lze při vzájemném vlivu anatomie a chirurgie spatřovat i v první veřejné pitvě provedené Janem Jesseniem¹⁷⁹ na mrtvole muže v roce 1600. Jessenius rovněž vydal pojednání o chirurgii, avšak jeho spisy nepodávaly nijak zásadní nové informace z oblasti chirurgie.¹⁸⁰ Naopak hojně užívaná byla až do 19. století příručka Lorenze Heistera¹⁸¹, která vyšla roku 1717

---

¹⁷⁴ Paré, A: Les oeuvres de Monsieur Ambroise Paré avec les figures et portraits tant de l'anatomie que des instruments de chirurgie et de plusieurs monstres. Paříž 1575.

Tento spis je shrnutím díla tohoto zakladatele novověké chirurgie.

¹⁷⁵ Porter, Roy: Největší dobrodíní lidstva. Historie medicíny od starověku do současnosti. Praha 2001, s. 216g.

¹⁷⁶ Andreas Vesalius (1514–1564), vlámský lékař a anatom, profesor na lékařské fakultě padovské univerzity. Viz Wondrák, Eduard: A. Vesalius (1514–1564) a jeho význam pro chirurgii. Rozhledy v chirurgii 44, Praha 1965, s. 64–68.

Viz Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha 1985, s. 345.

Wondrák, Eduard: A. Vesalius (1514–1564) a jeho význam pro chirurgii. Rozhledy v chirurgii 44, 1965, s. 64–68.

¹⁷⁷ Paracelsus, Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541), německý lékař, alchymista a filozof. Tamtéž, s. 333.

¹⁷⁸ Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha 1985, s. 53–54.

¹⁷⁹ Ján Jesenský (Jessenius nebo také Jan z Jesenu) (1566–1621), byl lékař, filozof a politik slovenského původu. Prošel studiem ve Wittenbergu, Lipsku a italské Padově. Slavná první veřejná pitva v českých zemích byla provedena v Rečkově koleji na těle odsouzeného oběšence. Přednáška k pitvě byla později Jesseniem vydána i tiskem. Přijetí pitvy bylo poměrně rozporuplné, mnozí Jessenia odsuzovali. Působil na dvoře krále Matyáše v Uhrách. Při pobytu v Praze se sblížil s akademickou obcí a poté nakonec zaujal i úřad rektora pražské univerzity roku 1617. Jako protestant se připojil k podpoře protihabsburského stavovského povstání, což se mu po jeho porážce stalo osudným a byl jedním z popravených na Staroměstském náměstí v Praze 21. června 1621.

Viz Polišínský, Josef.: Jan Jesenský-Jessenius, Praha 1965.

¹⁸⁰ Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004, s. 53.

¹⁸¹ Lorenz Heister (1683–1758), německý chirurg, profesor anatomie a chirurgie v Altdorfu a Helmstädtu.

v Norimberku.¹⁸² V průběhu 17. a 18. století vznikají v evropských městech chirurgické školy (např. škola pro vojenské chirurgie v Moskvě roku 1653, chirurgická škola v Hannoveru 1716, při berlínské nemocnici Charité byla roku 1726 zřízena škola pro chirurgy, 1731 založení pařížské Chirurgické akademie – roku 1743 postavena na roveň lékařské fakultě s povolením udílet akademické tituly, 1748 byla založena v Drážďanech škola pro vojenské chirurgie).¹⁸³ V 18. století se chirurgie postupně stávala důležitou součástí medicíny a ve století nadcházejícím zaznamenala prudký vzestup a prosadilo se mnoho nových postupů. Jedním z nejvýznamnějších objevů je používání narkózy během chirurgických zákroků.¹⁸⁴ Poprvé byla narkóza za použití éteru užitá roku 1846 a do Evropy se šířila z Ameriky, kde ji vynalezl William Morton. V Čechách byla použita poprvé Celestýnem Opitzem¹⁸⁵, řádovým chirurgem v nemocnici milosrdných bratří Na Františku 6. a 7. 1847. Užívání éterové narkózy podporoval významný představitel pražské chirurgie František Piřha, který ji záhy zavedl na své klinice.¹⁸⁶ Použití narkózy je opravdu převratným objevem pro moderní chirurgii. Ranhojiči a chirurgové se odjakživa snažili pomoci nemocným od bolesti během zákroků používáním různých bylin s omamnými či analgetickými účinky (např. odvar z makovic, blínu, čemeřice nebo mandragory). Takovéto postupy však nebyly spolehlivé a jejich účinky často nebyly předvídatelné a mnohdy tak došlo k úmrtí nemocného.¹⁸⁷

Viz Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha 1985, s. 319.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž, s. 79–92.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 108.

¹⁸⁵ Celestýn Opitz (1810–1866), člen řádu milosrdných bratří byl magistr chirurgie a později získal i doktorát medicíny ve Vídni. Jako první na evropském kontinentě provedl operaci za pomoci narkózy (ve světě ho předstihl pouze Američan Morton), který narkózu použil o čtyři měsíce dříve, avšak oba pracovali nezávisle na sobě.

Viz <http://www.milosrdni.cz/o-nas/cena-celestyna-opitze/mudr-celestyn-opitz/> [citace k 1.8. 2014].

¹⁸⁶ Prof. František Piřha (1810-1875), český chirurg a rektor UK. Byl spoluzakladatelem fakultního časopisu a propagátor patologickoanatomického směru v léčbě chirurgických pacientů. Jeho přednášky a vynikající operační výkony přilákaly na fakultu i mnoho cizinců. Profesor Piřha pak téhož roku ve fakultním časopise uveřejnil rozsáhlé pojednání o zkušenostech s éterovou narkózou na vlastní klinice.

Viz Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004, s. 113–115.

¹⁸⁷ <http://www.lf2.cuni.cz/projekty/mua/241.htm> [citace k 1.8. 2014]

5. Chirurgové v Praze ve sledovaném období¹⁸⁸

V roce 1747 byla pražským chirurgům potvrzena privilegia Marií Terezií.¹⁸⁹ Ačkoli v určitých věcech navazovala na předchozí privilegia potvrzená českými panovníky, zde jde již opravdu o privilegia určená chirurgům namísto nejasně formulované skupiny zdravotníků provozující činnosti na pomezí holičských služeb a léčení. Je v nich formulováno, že privilegia jsou vydána těm, kteří složí zkoušku na univerzitě a budou se věnovat léčení vnějších nemocí. Zde je přímo řečeno, že mají být nazýváni chirurgy nebo ranlékaři. Jejich společenství (je používán termín grémium nebo kolegium, ačkoli grémia byla oficiálně zavedena až v roce 1773 dodatkem generálního zdravotního normativu) mělo být součástí lékařské fakulty. V mnohém navazují na dříve udělená privilegia a obsahují obvyklá ustanovení, která se nacházejí např. již ve statutech pro bradýře počátku 17. století,¹⁹⁰ zejména o katolické víře a obsáhlé články o potírání fušerů. Dále uvádějí podmínky přijetí do grémia, tomu předcházející vzdělávání a praxi, což bude podrobněji rozvedeno níže. Aby se chirurg mohl usadit Praze, potřeboval mít měšťanské právo. Různé přestupky a kriminalita členů tak spadaly pod magistrát, který za ně vyměřoval pokuty a tresty. V době epidemií (hlavně morových) se měli zdržovat v pražských městech a pomáhat v léčení.¹⁹¹ Nejsou zde uvedeny nějaké převratnější změny oproti staršímu období a žádné články nepopisují podrobněji vztah s lékařskou fakultou.

Rok na to ale Marie Terezie vydává 20. února patent upravující vztah pražského magistrátu a lékařské fakulty, jelikož panovaly jisté nejasnosti v dohledu na určité skupiny obyvatel Prahy. Na prvním místě jsou uvedeni právě chirurgové a další zdravotní profese, ale také knihtiskaři, příslušníci svobodných umění, malíři atd. Pod univerzitní pravomoc spadaly osoby spojené s univerzitou a praxe týkající se zkoušek, promocií apod. Naopak záležitosti kolem nemovitostí, hlavně tzv. reálných živností, spojených s výše uvedenými profesemi, které se nacházely ve městech, spadaly pod městskou jurisdikci. V tomto případě se jedná i o chirurgické oficíny, nebo i živnosti doktorů a akademických osob. Záležitosti týkající se oficín, bradýren nebo lázní tak vyřizovaly městské úřady. Tovaryši imatrikulovaní lékařskou fakultou (studenti chirurgie), kteří ještě nebyli nikde usazeni (tj. neměli svou vlastní oficínu) a neměli měšťanské právo, podléhali lékařské fakultě, ačkoli pracovali u některého

¹⁸⁸ Srov.: Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

¹⁸⁹ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

¹⁹⁰ Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615: AHMP, Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 183, sign.: AMP PGL II – 74.

¹⁹¹ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

z chirurgů v jeho ordinaci. Lékařská fakulta mohla příslušníky zdravotních profesí předvolat k ověření jejich znalostí a zkušeností. Pokud měli být nějakým způsobem pokutováni, předkládalo se to dále městským úřadům. Z dohledu lékařské fakulty i magistrátu byli vyňati držitelé freibriefu, kteří nemuseli být imatrikulováni univerzitou ani inkorporováni chirurgickým pořádkem, na rozdíl od všech ostatních.¹⁹² Později byla lékařská fakulta propojena s centrálními úřady skrz osobu protomedika, který byl jejím direktorem téměř po celé období sledované v této práci (vyjma zhruba deseti let na přelomu 18. a 19. století). Role lékařské fakulty byla samozřejmě vždy důležitá a na její názory a odborné posudky byl zemskými úřady brán ohled, protože sdružovala největší odborníky v oboru.

Dne 24. července roku 1753 byl vydán zemský zdravotní řád pro Čechy.¹⁹³ Ačkoli zdravotní řády byly vydávány již v období starším, tento díky době svého vydání a vnesení nových myšlenek směřuje k novému systému státního zdravotnictví a v tomto smyslu jde o velmi důležitou normu. Tento řád je předstupněm vzniku centralizovaného celostátního zdravotnictví a stanovuje systém jeho řízení. Ideovým tvůrcem tohoto nařízení byl císařovnin rádcce, lékař a zástupce proslulé nizozemské leydenské školy Gerhard van Swieten. Zdravotní politika v této době souvisela i s rozvojem populacionismu, jehož hlavní představitelem byl v tomto období osvícenský vzdělanec Josef von Sonnenfels.¹⁹⁴ Podobné řády byly v první polovině 18. století vyhlášeny např. v Rusku nebo Prusku. Impulsem pro vydání nových zemských zdravotních řádů bylo nepochybně vydání takového řádu pro odtrženou část Slezska Fridrichem II., na které Marie Terezie okamžitě reagovala právě tímto způsobem. Proto i první zemské zdravotní řády vyšly pro území sousedící s nově dobytými pruskými oblastmi. Všechny vydané řády spojovaly požadavky na zkvalitnění vzdělání zdravotníků, určení jejich povinností a zajištění evidence jejich rozmístění a činnosti tak, aby bylo možné co nejlépe zajistit zdravotní péči o obyvatelstvo a zabránit možným hrozícím epidemiím. Zdravotní řády rovněž ustanovovaly dohled nad zdravotnictvím a zřizovaly kontrolní orgány na nižší úrovni (v krajích). Vzniku řádu předcházelo zřízení zdravotní komise v Praze, jejímž

---

¹⁹² Patent Marie Terezie upravující vztah pražského magistrátu a univerzity: NA, Sběrka patentů, 20. 2. 1748, inv. č. 2438.

¹⁹³ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sběrka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

¹⁹⁴ Josef von Sonnenfels (1732–1817), byl právník, filozof a teoretik osvícenské doby pocházející z Mikulova. Byl rádcem všech čtyř po sobě následujících panovníků této doby. Stál za koncepcí měnové reformy, patentu o zrušení nevolnictví, tolerančního patentu nebo zrušení tortury. Je autorem učebnice shrnující zásady fungování policie (*Grundsätze der Polizey*), významně přispěl k vydání policejního řádu Leopolda II. (1791) a vedl přípravu a vydání Všeobecného občanského zákoníku (1811).

Viz http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=842%3Asonnenfels-daval-rady-tyem-cisam&catid=74%3Akomentare-a-clanky&Itemid=55&lang=cs [citace k 1.8. 2014].

úkolem bylo řád sestavit. Po fázi připomínkování návrhu Gerhardem van Swietenem (první návrh byl předložen 1752, další v lednu a v květnu 1753) byl nakonec panovnicí schválen.¹⁹⁵

Roli nejvyššího zdravotního orgánu monarchie v oblasti zdravotnictví od roku 1753 zastávala ve Vídni nově založená dvorská zdravotní deputace. V Čechách kontrolu nad výchovou a dozor nad zdravotníky zajišťovala pražská lékařská fakulta podřízená předsedovi (prezidentovi) zemské zdravotní komise (toho času František Xaver Věžník). Byla zároveň jeho poradním orgánem.¹⁹⁶ V dalších zemích tuto funkci plnily v nejvyšší instanci právě tyto zemské komise a pod nimi krajské zdravotní komise. V Čechách byly povinné podávat měsíční hlášení o stavu v kraji lékařské fakultě a pokud šlo o závažné záležitosti, musel být informován i předseda zemské zdravotní komise. Nejvýše postaveným představitelem zdravotnictví v Čechách byl již od 16. století protomedik, tj. nejvyšší zemský lékař. Roku 1776 byly zrušeny zemské zdravotní komise a zdravotní deputace a jejich pravomoci byly přesunuty pod dvorské kanceláře a zemská gubernia (české gubernium spravovalo od roku 1763 všechny vnitřní záležitosti v zemi) bez zřizování dalších speciálních zdravotnických orgánů. Na funkci protomedika nyní připadly povinnosti bývalého předsedy zdravotní komise mimo agendu lékařského studia a zkoušek zdravotnických pracovníků apod.¹⁹⁷ Od roku 1773 byl jedním z guberniálních radů zemský protomedik, který měl na starosti zdravotnictví. Na tento post býval vybrán některý z pražských lékařů. Měl předkládat ostatním guberniálním radům důležité zdravotní záležitosti k projednání před tím, než byly předány do Vídně k finálnímu rozhodnutí. Jeho pravomoci byly značné a zastával tak nejvyšší řídicí i kontrolní funkci ve zdravotnictví v rámci země. Protomedikovi později podléhá i lékařské studium v místě jeho sídla, tedy pražská lékařská fakulta. Měl dohlížet na celkový zdravotní stav obyvatelstva, na činnost, dostatečný počet i rozmístění všech typů zdravotníků a na všechna zdravotnická zařízení (jako lékárny, nemocnice, chudobince či porodnice atd.). Do jeho působnosti spadala i kontrola veškeré vydávané literatury týkající se zdravotnictví. Během epidemií činil opatření podle situace a koordinoval další postup proti šíření nákazy. Od roku 1818 protomedik nesměl vykonávat vlastní lékařskou praxi, aby se mohl plně věnovat této funkci.¹⁹⁸ Nižšími orgány na úrovni krajské zdravotní správy byli krajští chirurgičtí fyzici.

---

¹⁹⁵ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 20–21.

¹⁹⁶ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sběrka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha 1985, s. 114.

¹⁹⁷ Zaremba, Vladimír: Zdravotnictví a zdravotnické koncepce v Čechách v období rozkladu feudalismu a přechodu ke kapitalismu (1740–1848). Plzeňský lékařský sborník, Supplementum 13, Plzeň 1964, s. 185.

¹⁹⁸ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 8.

Chirurgické fyzikáty jsou doloženy již od 70. let 17. století. Usnesením zemského sněmu roku 1682 bylo rozhodnuto, že bude jmenován také jeden tzv. *zemský chirurg* (tj. fyzik) pro každé pražské město. Později bylo roku 1714 místodržitelstvím stanoveno, že bude na Starém Městě, Malé Straně a v Židovském Městě po jednom chirurgovi a dva měli být jmenováni pro Nové Město pražské. Relativně pozdě přibylo do kompetence malostranského chirurga i území Hradčan, a to až roku 1769. Do té doby nebylo nikde zmíněno, kam Hradčany spadají, respektive pod kterého fyzika by měly spadat.¹⁹⁹ Funkce těchto úředních zdravotníků měla být převážně preventivní a působit měli hlavně v čase epidemií, kdy měli koordinovat situaci a léčit nemocné. Mimo to měli dozírat na dodržování zdravotního řádu a všech ostatních nařízení včetně vizitací chirurgických oficín. Měli kontrolovat, zda jsou řádně udržované a zda se tam nenachází nepovolená léčiva. V tomto případě byla zabavena (byla poté poskytnuta na léčbu chudých) a vše mělo být ohlášeno lékařské fakultě a dále vyšetřováno. Tyto povinnosti byly stejné jak pro fyziky lékaře, tak pro fyziky chirurgy. Chirurgičtí fyzici nadto měli na starost i ohledávání těl zemřelých.²⁰⁰

Zemský zdravotní řád staví lazebníky, bradýře i chirurgy na stejnou pozici a nijak je nerozlišuje.²⁰¹ Chirurgové ovšem toužili po dominanci v této oblasti a cítili se být lazebníkům nebo nezkoušeným bradýřům nadřazení. Byli velmi nespokojeni s tímto spojením a snažili se pod svou kontrolu dostat nově zřizované lazebnické oficíny a tím lazebníky dostat do područí, přičemž poukazovali na to, že spojení s lazebníky jim velmi škodí. Požadovali, aby byli přítomni při jednání o zřizování oněch oficín. Největším centrem tohoto odporu byla Praha, protože zde fungovalo asi největší profesní sdružení tohoto druhu a nacházela se zde asi nejpočetnější skupina chirurgů koncentrovaných na jednom místě.²⁰² Řád ukládal chirurgům pomáhat v době epidemií moru, kdy měli působit v lazaretech. Pokud se vyskytli u vážných zranění, měl být k takovým případům přivolán i doktor medicíny a měli postupovat dle vzájemné dohody, protože chirurgům bylo zapovězeno léčit jakoukoli vnitřní nemoc (pod pokutou 24 tolarů nebo pod hrozbou uzavření oficíny – toto platilo i pro neoprávněnou přípravu léků), i kdyby pocházela od zranění vnějšího. V pozdější době se objevuje ustanovení, že když byli přivoláni k vážným či smrtelným úrazům, u kterých nebyla

¹⁹⁹ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbíрка patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 110.

²⁰⁰ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /2. část/, AUC HUCP Tomus XVIII, Fasc. 2, Praha 1978, s. 38.

²⁰¹ Instrukce týkající se Chyrurgů, Ran-hojičů, a Lazebníků.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbíрка patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

²⁰² Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 71, 78.

jednoznačná jejich příčina, byli povinni to ohlásit policejním úřadům, aby případný viník mohl být dopaden a potrestán.²⁰³ Museli nahlásit jméno, bydliště a povahu zranění oběti. S tím souvisí provádění soudních pitev, pokud si je k nim vyžádali doktoři medicíny. V Praze bylo povinností starších přísežných chirurgů se podobných soudně lékařských ohledání účastnit společně s profesorem anatomie a jeho posluchači. Vedle křesťanských zásad je zde již také formulována zásada zachování lékařského tajemství (viz příloha č. 11), která se ve starší době u těchto profesí neobjevovala.²⁰⁴

Finanční ohodnocení chirurgů není ve zdravotním řádu pro Čechy stanoveno, ačkoli si van Swieten byl vědom nutnosti určité výše odměn za léčení (ve zdravotním řádu přesné částky stanoveny nebyly). V této souvislosti zde nechybí ani požadavky, že pomoc by měli chirurgové poskytovat i chudým nemocným v souladu s křesťanskou vírou a neprovázet profesi pouze kvůli zisku.²⁰⁵ Později se objevují další požadavky na nezištnou pomoc všem, kteří ji potřebují.²⁰⁶ Pro ilustraci lze uvést platy za určité chirurgické úkony uvedené v moravském a slezském zdravotním řádu, které mohly být podobné jako v Praze, viz příloha č. 1. Dá předpokládat, že v pražských městech mohly být nároky chirurgů vyšší, jelikož nebyly v českém řádu přesně stanoveny a rovněž mohl působit faktor postavení Prahy v rámci země Koruny české nebo vzájemná konkurence většího počtu chirurgů uvnitř pražských měst. Pro novější období nejsou žádné zprávy o vývoji cen chirurgických zákroků a ošetření²⁰⁷, lze předpokládat, že nebyly pevněji ustanoveny a chirurgové si ceník určovali sami. Ceny uvedené v příloze jsou tedy spíše orientační. Platy pražských úředních chirurgů, fyziků, činily 200 až 250 zlatých.²⁰⁸

Dalším důležitým momentem ve vývoji zdravotnictví bylo vydání Generálního zdravotního normativu 2. ledna 1770 a jeho pozdějších dodatků z roku 1773.²⁰⁹ Problematika zdravotních profesí je více rozvedená v dodatcích. Ve většině navazuje na řád předchozí, ale jsou zde i nové zásady. V podobném duchu jako generální zdravotní normativ se nesou i další

---

²⁰³ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁰⁴ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbírka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁰⁷ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 72.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁰⁹ Generální zdravotní normativ (Generale normativum in re sanitatis): NA, 2. 1. 1770, Sbírka patentů, inv. č. 1769.

Generální zdravotní normativ (Generale normativum in re sanitatis): NA, 2. 1. 1770, Sbírka patentů, inv. č. 1770. Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbírka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

později vydané řády a instrukce z 19. století²¹⁰ a objevují se pouze drobné změny v některých bodech nařízení. Nově se objevuje ustanovení o nástrojích, a to v tom smyslu, že musí být co nejkvalitněji zpracované a každý chirurg by měl vlastnit alespoň ty nejzákladnější, na což měli dbát měšťtí fyzikové. Měli je udržovat čisté a v takovém stavu, aby mohly být ihned použity.²¹¹ Lékaři i chirurgové měli zakázáno mít u sebe léky a prodávat je pacientům. Výjimkou byla pouze neexistence žádné lékárny ve vzdálenosti do jedné míle (nebo hodinu cesty),²¹² což se týkalo hlavně mimopražských chirurgů. Pražským chirurgům bylo toto zapovězeno už vzhledem k rozmístění lékáren v hlavním městě. Léky na vnější nemoci mohli mít chirurgové u sebe vždy a směli si je i sami vyrábět. Mohli sami sbírat všeobecně známé léčivé rostliny jako květiny, byliny, kořeny nebo různá semena.²¹³

Čtrnáctý paragraf dodatku²¹⁴ nařizuje zřízení chirurgických grémií v každém kraji, kde se ještě nenachází. Členství v grémiích bylo povinné. Tímto nařízením byli spojeni chirurgové s lazebníky do jednoho celku. Chirurgové jsou zde označeni jako bradýři, což opět dokazuje velmi nejasnou titulaturu tehdejších zdravotních profesí zejména od ústředních úřadů. Je však jisté, že se jednalo o chirurgy. Je zde zaveden jednotný název pro obě profese *ranhojič aneb ranárník*. Tento krok je v řádu zdůvodněn tím, že toto spojení má zabránit sporům mezi lazebníky a chirurgy. Je evidentní, že tento akt tomu nezabránil, ale naopak mnohé spory ještě podnítil. V dodatcích se také vyjasňuje obsazování zdravotních úředních míst (zemských nebo městských fyzikátů) tak, že pokud se nějaké místo uvolní, má lékařská fakulta v daném místě vybrat tři vhodné kandidáty, z kterých panovnice následně vybere toho nejvhodnějšího. Byl brán zřetel i na jejich předchozí zásluhy. O tato místa byl poměrně velký zájem, neboť zajišťovala pevné stálé příjmy. Zemský lékař měl zároveň být jedním z radů zemské zdravotní komise (placen za tento post ovšem nebyl). Na místo zemského chirurga mohli být nově jmenováni pouze chirurgové, kteří úspěšně absolvovali i zkoušku z porodnictví. Pražští měšťtí chirurgové a krajští chirurgové byli povinni o každém závažnějším úrazu, napadení nebo vraždě sepsat protokol a informovat soudní správu. Stejně tak k důležitým chirurgickým

---

²¹⁰ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Tamtéž.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²¹³ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²¹⁴ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbirka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

operacím měl být přivolán lékař a operaci být přítomen.²¹⁵ Lékařská fakulta měla být pravidelně informována o dění v oblastech spadajících pod grémium. Pokud byla zjištěna určitá pochybení, grémium bylo pokutováno částkou dvanáct tolarů. Tyto peníze se užívaly na dobročinné účely.²¹⁶ Úkolem chirurgů bylo rovněž hlídat, zda se v okolí nevyskytují osoby (většinou ženy), které provádějí potraty nebo jinak zneužívají léky a další prostředky (např. pouštějí žilou) k přerušení těhotenství. Všechny přestupky proti zdravotním nařízením byli chirurgové povinni co nejdříve hlásit pražskému magistrátu.²¹⁷ Od druhé čtvrtiny 19. století je doloženo, že se chirurgové měli podílet na očkování.²¹⁸

Instrukce pro chirurgy z roku 1808²¹⁹ vyzdvihuje jejich podřízenost magistrátu a nutnost sdružení se do grémií. V této době již bylo běžnou praxí, že chirurg musel absolvovat zkoušku z porodnictví, která byla dříve povinná pouze pro uchazeče o chirurgická úřední místa ve zdravotní správě (viz výše). Statuta pro grémia v Čechách vydávalo české gubernium dle vzoru těch vydaných pro rakouské země. Chirurgové se o své nemocné měli starat sami a také je osobně navštěvovat a nenechávat tyto povinnosti na tovaryších nebo učních. Nově se objevuje požadavek na rozšiřování svého vzdělání skrze studium odborné literatury. K tomu měli vést i své učně a tovaryše, a proto jim umožnit přístup do své knihovny.²²⁰

Počet chirurgů v Praze v 19. století byl v porovnání s venkovem zanedbatelný (viz příloha č. 2). Množství chirurgů v Praze bylo poměrně stálé a nevykazuje větší výkyvy (viz příloha č. 3). Vliv na tento vcelku konstantní počet v pražských městech mělo určitě omezené množství oficín v hlavním městě a značná konkurence doktorů medicíny. Na venkově mohli provádět i léčení spadající do vnitřního lékařství, tudíž ve většině venkovských míst působili spíše chirurgové univerzálně ošetřující veškerá onemocnění.

Do konce sledovaného období se větší změny týkající se pražských chirurgů již neděly. Od tereziánských reforem nedošlo k žádným zásadním úpravám zdravotní organizace, ačkoli systém zdravotnictví v období první poloviny 19. století vyhovující nebyl, obzvláště s přihlédnutím k velkému hospodářskému rozvoji, nárůstu počtu obyvatelstva a jeho

---

²¹⁵ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²¹⁶ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbírká patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

²¹⁷ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²²⁰ Tamtéž.

společenské skladbě. Z těchto podnětů se o reformě mnohokrát jednalo, ale provedena nakonec ještě dlouhou dobu nebyla.²²¹ První polovina 19. století sice nezaznamenala převratnější změny týkající se existence chirurgů, ale na konci sledovaného období, tj. v revolučním období let 1848–1849, nastalo pro chirurgy velmi důležité období, kdy se jednalo o jejich osudu v souvislosti s přípravou a jednáním o zdravotní reformě. V této době se dostalo i na otázky úpravy studia zdravotníků (viz kapitola č. 7.2). Vyvstaly zde problémy týkající se dalšího působení a orientace chirurgů. Objevilo se zde několik názorových proudů k této problematice. První, ovšem nepříliš hojně zastávaný názor, spočíval v ocenění ranlékařů a uznání jejich práce jako záslužné, a tak podporoval jejich začlenění do budoucího nového systému zdravotnictví. Nestavěl se proti jejich zrovnoprávnění s lékaři, co se týče praxe, ani proti rovnoprávnosti při obsazování úředních míst. Někteří lékaři navrhovali, aby si chirurgové zvýšili vzdělání pro realizaci těchto požadavků. Druhý názorový proud zastával stanovisko naprosto opačné a chirurgy jako rovnocenné a užitečné zdravotníky odmítal. Měla jim sice být ponechána jejich dosavadní práva, ale pouze do doby než tato profese postupně vymizí, jak se tehdy předpokládalo. Zastánci tohoto přístupu ale požadovali ještě navíc i některá okleštění jejich pravomocí. Žádali ztřeštění kontroly činnosti chirurgů, zrušení práva ohledávat mrtvé nebo očkovat, protože tím se přibližují *záležitostem vnitřním*, což lékařům vadilo. Třetí pohled na toto téma byl ještě vyhraněnější než předchozí názor. Podle něj měli chirurgové praktikovat pouze pod dohledem lékaře, jejich působení mělo být redukováno jen do prostředí lázeňských oficín a někteří dokonce požadovali úplné zrušení této profese. I přes tuto situaci se chirurgové určitým způsobem také podíleli na přípravě zdravotní reformy a i oni zasílali lékařské fakultě svá stanoviska a názory k reformě zdravotnictví. Zároveň se tvrdě bránili vůči uvedeným negativním snahám o jejich omezení ze strany lékařů i fakulty. České gubernium, zastoupené v osobě tehdejšího zemského protomedika Ignáce Nádherného,²²² vypracovalo podrobnou expertizu týkající se dalšího postupu ohledně chirurgů, kde bylo mnoho variant zjištěných na základě dotazníkové akce. Tuto dobu neustálých změn, kdy se zdálo, že situace ve zdravotnictví dozná zásadních změn, můžeme chápat jako moment uvědomení si mnoha palčivých problémů, nad kterými bylo nutné se

²²¹ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 8.

²²² Ignác Florentin Nádherný (1789–1867), český lékař, zastával řadu nejvyšších funkcí ve zdravotnictví. Byl profesorem státního lékařství a lékařské policie, 1819 byl jmenován guberniálním radou, protomedikem a referentem pro ve zdravotních záležitostech pro Čechy. V letech 1820–1849 byl direktorem pražské lékařské fakulty a roku 1823 se stal rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity. Mezi lety 1849–1857 byl děkanem kolegia profesorů. V závěru své kariéry působil ve Vídni jako ministerský rada.

Viz Beránek, Karel – Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila – Adamec, Josef: Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939. Díl I, II. Praha 1988-1993, s. 77–78.

zamyslet. Složitá politická i hospodářská situace ovšem bránila těmto snahám dosáhnout nějakého řešení a kromě zrušení nižšího chirurgického studia se další opatření ve vztahu k chirurgům ještě pár desetiletí neděla.²²³

---

²²³ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 77–78, 234.

6. Pražské chirurgické grémium²²⁴

Jak již bylo zmíněno výše, chirurgické grémium vzniká na základech cechovního bradýřského (lze říci i ranhojičského) pořádku, kde se sdružovali příslušníci této profese. Hranice mezi bradýřem a chirurgem byla na přelomu 17. a 18. století a v celé první polovině 18. století velmi tenká. Grémium mělo být kolegium nebo i jinak nazvané uskupení (např. pořádek) chirurgů nebo ranlékařů.²²⁵ Grémia chirurgů (stejně jako např. i pražské grémium lékárníků) byla zřízena dodatkem ke Generálnímu zdravotnímu normativu z 10. dubna 1773.²²⁶ Grémia měla být zřízena ve všech krajích jednotlivých zemí, kde do té doby ještě neexistovala. Pražské grémium existovalo již dříve, a to ve formě cechu, tudíž se v jeho organizaci téměř nic nezměnilo. Do roku 1773 bylo v pramenech nazýváno *Collegium* (ve smyslu cech, pořádek, společenství, bratrstvo apod.).

Všichni praktikující chirurgové, kteří zároveň vlastnili oficínu, měli povinnost sdružit se v tato profesní uskupení. Funkce grémia byly různé od kontrolní přes organizační až po ochrannou a výchovnou. Grémium zprostředkovávalo výuku budoucích chirurgů na nejnižší úrovni (viz níže). Rovněž zprostředkovávalo praxi a určitý způsob obživy pro tovaryše než odsloužili danou lhůtu a byli připuštěni ke zkouškám jak v grémiu, tak na lékařské fakultě, aby se mohli stát mistry a být inkorporováni do grémia. Vedle funkce podpory vzdělání mělo grémium rovněž zaštiťovat boj proti fušerům a s tím spojený dohled na mistry a jejich tovaryše a učně, jestli plní své povinnosti a nepřekračují své kompetence, což mohlo být za fušerství považováno. Týkalo se to hlavně nelegálního přivýdělku jako byl prodej léků, léčení tovaryšů mimo oficínu nebo zapírání příjmů mistrům apod. Dále mělo na starost obstarávání knih a nástrojů pro společné užívání, podporu vandrujících tovaryšů a pomoc členům nebo vdovám nouzi. Byly jim např. odpouštěny gremiální příspěvky. Grémium rovněž dohlíželo i na prodej chirurgických živností nebo řešilo spory mezi členy grémia.²²⁷

Pražské chirurgické grémium prodělalo v 70. letech 18. století určité změny. Jednou z nich bylo sloučení grémia chirurgů a lazebníků 18. prosince 1775. Předcházely tomu mnohé spory a odpor chirurgů ke spojení s lazebníky, které jim bylo nařízeno již vydáním privilegií Marií

²²⁴ Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

²²⁵ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Objevuje se obojí titulatura a dodnes je termín ranlékař používán ve smyslu chirurg i v mnoha odborných studiích. Ranlékaři mohli být míněni ti, kteří neměli doktorát chirurgie, ale toto dělení je použitelné spíše až pro období pozdější, kdy jsou chirurgové rozděleni do několika kategorií dle dosaženého vzdělání.

²²⁶ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbirka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

²²⁷ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 76.

Terezií roku 1747²²⁸ v podobě společného kolegia při lékařské fakultě. Nakonec i zdravotní řády berou lazebníky i chirurgy jako jednu skupinu zdravotních pracovníků a nedělají mezi nimi rozdíly a vždy je zmiňují vedle sebe. Požadavek na podobné řešení byl vznesen již v dodatku ke generálnímu zdravotnímu normativu z 10. dubna roku 1773.²²⁹ Ve stejném roce (1775) byla přidružena k pražskému grémium i krajská grémia tří sousedních krajů, a to berounského, kouřimského a rakovnického. Tato grémia přímo spadala ve všech záležitostech pod to pražské, tudíž neměla své vlastní představené, členské poplatky platila do pražské pokladny a evidenci zdejších členů mělo také na starosti pražské centrum. Ostatní krajská grémia se většinou řídila statuty pražského grémia, a proto bývalo označováno jako hlavní nebo *privilegované*, protože obdrželo potvrzená privilegia od císařovny a uchovávalo jejich originál.²³⁰

Pravidelná setkání členů grémia se konala každého čtvrt roku a i tyto schůze byly vázány určitými pravidly. Jedna z těchto schůzí byla hlavní výroční a konala na den sv. Kosmy a Damiána (patroni lazebníků, bradýřů, chirurgů a lékařů) za přítomnosti zástupců pražských měst (rychtáře a inspektorů) a děkana lékařské fakulty.²³¹ V 19. století (doloženo k roku 1822) se schůze měly konat buď v dubnu před začátkem všeobecného očkování, nebo v říjnu po jeho skončení, protože se ho chirurgové aktivně účastnili. Bylo předneseno vše, co se během roku přihodilo v rámci grémia nebo celkově ve zdravotnictví. Prohlédly se nástroje, zinventarizovala se knihovna (viz níže) a rozhodlo se o případném nákupu potřebných věcí. Na schůzích bývali představováni nově přijatí členové, tovaryši, kteří se chtěli stát členy grémia a noví i propouštění uředníci, u čehož museli být přítomni všichni představení. Na závěr schůze se vybíraly roční členské příspěvky²³² (viz příloha č. 4). Jejich vymáhání mohli představení postoupit vyšším úřadům.²³³ Všeobecné schůze i veškerá jednání se měla odehrávat na Starém Městě v bytě představeného. Pokud nebydlel na Starém Městě, jeho příbytek nebyl dostatečně velký nebo tomu bránily jiné důvody, mohla se schůze konat

---

²²⁸ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²²⁹ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sběrka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 32.

²³⁰ Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 71.

²³¹ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²³² Tamtéž.

K roku 1747 je uváděn čtvrtletní příspěvek člena chirurgického grémia 10 krejcarů. Není jisté, zda poté platili zvlášť ještě roční členský příspěvek na výroční schůzi, ale pravděpodobně platili jen jeden příspěvek rozdělený na čtyři splátky.

²³³ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

u jednoho z tzv. *spolupředstavených*, pokud zde bydlel, nebo u jiného staroměstského člena. Na tomto zvoleném místě se měly konat všechny schůze a jednání.²³⁴ Z každé schůze měl být vyhotoven podrobný zápis, který byl zasílán děkanovi lékařské fakulty (od roku 1822 také českému guberniu). Obsahoval vždy inventář nástrojů a knih v majetku grémia, soupis učňů i chirurgů s jejich osobními údaji a informacemi o vzdělání, působení nebo platu.²³⁵ V protokolech měla být zapsána jména všech přítomných, poté zápisy z jednání a na závěr shrnutí příjmů a výdajů dle povinného schématu. Protokol byl po ukončení schůze podepsán gremiálním komisařem, představenými a všemi přítomnými.²³⁶ Zápisy ze schůzí hlavního pražského chirurgického grémia jsou dochovány z let 1804–1836²³⁷ a nelze s jistotou říci, zda si chirurgové protokoly vedli i ve starším období. Témata jednání jsou různá, zápisy se týkají např. rozhodnutí, že členové grémia, kteří dosud nejsou měšťané, si musí měšťanství opatřit, kdo byl jmenován na úřední místa zemských chirurgů, kdo koho přijal za učedníka a kolik zaplatil apod. Přítomní členové měli dodržovat určitá pravidla, aby se předešlo různým konfliktům a hádkám či výtržnostem. Chirurgové ani tovaryši tak nesměli chodit na schůze ozbrojeni pod pokutou 48 krejcarů. Pokud se k sobě navzájem nechovali slušně, byli dotyční pokutováni 2 zlatými 24 krejcarů. Za jakýkoli odpor proti ujednaným závěrům nebo jiné porušování pravidel se platil 1 zlatý 36 krejcarů a 2 libry vosku. Jednání proti rozhodnutím starších nebo přes jejich zákaz se trestalo pokutou 3 zlaté a 12 krejcarů do pokladny grémia.²³⁸

Gremiální pokladna byla opatřena třemi zámky a pod dohledem jednoho ze spolupředstavených. Jednotlivé klíče byly rozděleny mezi hlavního představeného a zbylé dva spolupředstavené. Všechny peníze měl do gremiální pokladny vkládat představený za přítomnosti spolupředstavených. Nejvyšší představený byl zodpovědný za pokladnu, ale účetní knihy neměly být přechovávány v jeho domě. Za finanční záležitosti byl odpovědný správce kasy, který se staral hlavně o příjmy a výdaje grémia a vedl potřebnou evidenci. Byl volen na jeden rok. Představený měl na výroční schůzi představit přehled příjmů a výdajů a vybrat členské příspěvky. Pokud nebyly žádné námitky, měl dát přehled ke kontrole gremiálnímu komisaři z lékařské fakulty, spolupředstaveným a pražskému magistrátu. Výdaje

²³⁴ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²³⁵ Protokol schůzí chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3421.

²³⁶ Je přesně stanoveno, jak má zápis v protokolech vypadat. Po pravé straně mělo být psáno téma jednání, na druhé straně usnesení, jména představených nových členů, kandidátů chirurgie a učňů a stav pokladny. Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²³⁷ Protokol schůzí chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3421.

²³⁸ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

převyšující stav pokladny řešil představený, který na ně vypsál směnku a uložil ji do pokladny.²³⁹

Grémium muselo povinně vlastnit knihovnu obsahující odbornou oborovou literaturu i sbírky právní povahy. Mezi knihami se nachází především tehdejší soudobí autoři (Nádherný, Berndt, Müller aj.).²⁴⁰ Většinou se jednalo o díla jazykově německá, nebo o německé překlady. Jednotlivé tituly se netýkaly pouze chirurgie, ale i anatomie, patologie, oftalmologie a mnoha dalších lékařských disciplín.²⁴¹ Nákup nových knih byl ovlivněn gremiálním řádem (1822), který uváděl seznam děl, která musela být v knihovně zastoupena. Všechny knihy musely být opatřeny razítkem grémia na titulním listu. Členové grémia si mohli libovolné knihy na určitou dobu půjčovat.²⁴² Vedle knihoven mělo grémium vlastnit i sbírku nástrojů, která byla také pravidelně inventarizována stejně jako knihovna (tyto inventáře jsou zachované pospolu pro roky 1825–1863).²⁴³ Všechny nástroje byly uloženy u představeného grémia. Každý člen měl právo si vypůjčit nástroj, který neměl, potřeboval-li ho k provedení operace. Mezi nimi byly zastoupeny nástroje na ohledání mrtvol, amputace, trepanace, porodnické a různé další nástroje.²⁴⁴

Pražští chirurgové sami ve své pamětní knize zmiňují, že užívají znak udělený jim palatinem Johannem Steinmetzem von Lilienstein roku 1632.²⁴⁵ Erb obsahuje barokový štít s plným zlatým lemem, v černém štítě je nahý divý muž se stříbrným dlouhým vousem držící v pravé ruce tři stříbrné lilie a v levé dlouhý klacek s rozšířeným koncem. Na hlavě a bedrech nese zelený vavřínový věnec. Na štítě je modrá turnajová přilba se zlatými lemy a červenými průzory, zlato-černá točenice a zlato-černá příkrývadla. Klenotem je vyskakující zlatá orlice držící šroub na vytahování kulek (viz příloha č. 5). I z této kontinuity erbu lze vidět, že pražské grémium se ustanovilo na základech pořádku pražských bradýřů. Velká pečeť grémia nesla nápis *Sigillum Chyrurgorum Triurbis Pragena*.²⁴⁶

²³⁹ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁴⁰ Mezi nimi např. i v této práci použítá: John, Johann Dionys: Lexikon der k. k. Medizinalgesetze, I–VI. Prag, 1790–1797.

²⁴¹ Soupis knih v gremiální knihovně a chirurgických nástrojů: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 16, sign. Chirurgové 14, k. 6.

²⁴² Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁴³ Soupis knih v gremiální knihovně a chirurgických nástrojů: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 16, sign. Chirurgové 14, k. 6.

²⁴⁴ Tamtéž.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁴⁵ AHMP: Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632. Sbírká pergamenových listin - základní řada, inv. č. 184, sign. AMP PGL II – 75.

²⁴⁶ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Pro přijetí, tzv. inkorporaci, muselo být splněno mnoho podmínek. Mohl být přijat pouze kandidát, který byl zkoušen lékařskou fakultou, doložil všechny potřebné dokumenty, absolvoval zkoušku u grémia a praktické vyhotovení mistrovských kusů a zároveň zakoupil nebo vlastnil jednu z pražských oficín, kterých byl vždy omezený počet. Podmínky pro inkorporaci jsou více rozpracovány v kapitole o chirurgických tovaryších, protože tato problematika s nimi úzce souvisí. Nezbytným požadavkem pro vstup do grémia byla také katolická víra až do roku 1802, kdy k pražskému grémiu bylo přičleněno pražské židovské grémium, a tak do grémia mohli být přijímáni jak katolíci, tak Židé.

Židovští chirurgové v Praze prošli podobným vývojem jako ti křesťanského vyznání, protože i oni mají kořeny v židovských lázních a bradýřských oficínách. Židovské lázně (tzv. *micve*) byly však rozdílné svým rituálním charakterem a náboženským významem oproti běžným městským lázním, jejichž hlavní funkcí byla jednak hygiena, ale i společenské setkávání a zábava. K dohledu na pražské židovské obyvatelstvo byl ustanoven již roku 1714 úřední chirurg jako jeden z pěti pražských chirurgických fyziků. Mezi jeho kompetence patřil především dohled na zdravotní situaci v pražském ghettu, a to kvůli roustoucím snahám o ochranu pražských obyvatel před šířením nakažlivých nemocí. Jeho úkolem bylo také provádět vizitace u nemocných.²⁴⁷ Pražští židovští chirurgové měli také své uskupení a v podstatě šlo rovněž o grémium. To bylo vyhlášeno dvorským reskriptem z roku 1777, aby se všichni židovští chirurgové sdružili v jeden celek. Tehdy čítalo 11 členů. Pro různé spory a nesrovnalosti se roku 1789 rozpustilo a poté bylo v roce 1795 znovu ustanoveno. Grémium podobně jako to křesťanské k sobě přidružovalo židovské chirurgy z okolních krajů, tj. z kraje berounského, kouřimského a rakovnického. V tomto roce se již konalo shromáždění pražského židovského chirurgického grémia, které fungovalo až do roku 1802, kdy se konala poslední hlavní schůze. Podle dekretu z března roku 1802 měli být židovští chirurgové ve zmíněných krajích včleněni do krajských chirurgických grémií a ta spadala pod pražské křesťanské grémium. Poté mělo být i pražské židovské chirurgické grémium včleněno ke 14. dubnu 1802 do křesťanského hlavního chirurgického grémia dle nařízení dvorského dekretu. Spojení se židovští chirurgové bránili a požadovali různé výjimky jako svou vlastní pokladnu v rámci grémia k jejich vlastnímu užívání, aby jim bylo ponecháno vedení vlastních knih a měli jednoho zástupce mezi představenými grémia. Nic z toho jim ale nebylo zemskými úřady povoleno. Na žádost děkana lékařské fakulty mohli nakonec mít zastoupení v osobě jednoho staršího představeného, ale nebylo mu dopřáváno tolik respektu jako

---

²⁴⁷ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 111.

konseniorům křesťanským, ale postupem času se jeho postavení zlepšilo. Konec činnosti grémia lze vysledovat i z končících zápisů ze schůzí k roku 1803.²⁴⁸ Knihy vedené židovským grémiem po spojení převzalo to pražské a také jsou mezi jeho knihami dochované.²⁴⁹ Židovští chirurgové jsou specifickou skupinou v rámci této profese a bylo by vhodné o nich podrobněji pojednat v samostatné studii, ačkoli pramenný materiál je omezenější než u chirurgů křesťanských.

Po zavedení několikastupňového rozdělení chirurgů v 19. století se situace kolem grémia mění. Magistři ani doktoři chirurgie již nemusí vstupovat do grémia a tato povinnost zůstává pouze patronům chirurgie, fungujících stále do určité míry na cechovních principech. Řád pro pražské chirurgické grémium z roku 1822²⁵⁰ se týká právě již jen nejnižší kategorie chirurgů. V řádu je toto uskupení definováno tak, že má sdružovat všechny chirurgy, kteří v Praze provozují veřejnou oficínu a mají právo mít učedníky a tovaryše. Magistři a doktoři chirurgie mimo grémium nesměli najímat tovaryše ani mít učedníky. Pro zahájení praxe jim stačilo se ohlásit u fyzika daného pražského města (mimo Prahu se hlásili u krajského fyzika) a předložit své doklady o zkoušce, aby jim bylo povoleno provozovat živnost.²⁵¹ V polovině 19. století se objevují hlasy samotných chirurgů požadující zrušení grémia, které až příliš připomínalo řemeslné cechy. Tuto podobnost chápali jako jednu z příčin, která jim bránila ve vyrovnání se s lékaři.²⁵² Chirurgická grémia byla zrušena až v roce 1901. Tento krok přišel poněkud nelogicky až deset let poté, co již byli chirurgové zahrnuti zákonem z prosince 1891 do lékařských komor.²⁵³

---

²⁴⁸ Protokol schůzí pražského židovského chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3423.

²⁴⁹ Kniha dekretů lékařské fakulty: AHMP, fond rukopisů, sign. 3422, fol. 6.

Kniha židovských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3426.

Liber actorum (Kniha protokolů schůzí pražského židovského grémia a opisů instrukcí): AHMP, fond rukopisů, sign. 3427.

Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 88.

²⁵⁰ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁵¹ Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 85.

²⁵² Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848-1849.

Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 25.

²⁵³ Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004, s. 130.

6.1. Členové pražského chirurgického grémia

Grémium bylo tvořeno jednotlivými členy, v pramenech označovanými jako tzv. *congregiales*. To byli ti, kteří dosáhli mistrovského titulu. Každý člen musel být imatrikulován a zkoušen na lékařské fakultě za přítomnosti dvou starších grémia, aprobován a musel složit přísahu. V místech, kde byl počet chirurgů určen, musel vlastnit oficínu doloženou všemi potřebnými dokumenty a zároveň být inkorporován grémiem, aby mohl provozovat svou profesi. Členové museli dodržovat privilegia, instrukce, zákony a nařízení. Počet tovaryšů byl pro členy libovolný dle jejich potřeby, učedníky však mohli mít pouze dva.²⁵⁴ Pokud byl člen grémia pozván staršími na shromáždění nebo schůzi, měl se dostavit včas, nebo se omluvit. Absence bez řádné omluvy byla pokutována dvěma zlatými.²⁵⁵

V čele grémia stál jeden starší (*senior*) a tři tzv. spolupředstavení (*conseniores*). Vedení grémia bylo voleno všemi členy každé tři roky. Nejstarší představený mohl být volen pouze z členů, kteří již dříve zastávali post spolupředstaveného. Nebyl ale brán zřetel na to, kde žijí. Důležité bylo, aby byli zblhlí v gremiálních záležitostech, a tak mohli grémium dobře zastupovat (např. ve styku s úřady). Volební lístek musel člen grémia s napsaným jménem přinést na volbu osobně, aby byl platný. Podle řádu z roku 1822 měla být volba nově tajná, aby plnila svůj účel.²⁵⁶ Jednou z povinností představených bylo, že měli každého půl roku odesílat děkanovi lékařské fakulty přehledy týkající se členů grémia, informace o úmrtích, o přidělení provizorů k oficínám vdov aj.²⁵⁷ Co se týká ustanovování provizorů k oficínám, měli být starší vždy přítomni a dbát na dodržení nutných lhůt jeho ustanovení (viz níže). Úkolem představených bylo dbát na dodržování pořádku a předpisů, bránit roztržkám či porušování pravidel a dohlížet, zda někdo nepraktikuje neoprávněně. V těchto případech měl vše hlásit zemské správě (mimo Prahu se toto hlásilo krajským úřadům). Důležitou povinností bylo také vést knihy grémia s evidencí členů, učňů, tovaryšů, inventář nástrojů a knihovny a finanční knihy. Vše důležité související s fungováním grémia bylo uloženo u představeného doma. Dům představeného (pokud se nacházel na Starém Městě a konaly se zde i schůze

²⁵⁴ Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbirka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

²⁵⁵ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁵⁶ Řád pro pražské chirurgické grémium, 30. 6. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁵⁷ Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbirka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

a jednání) by se dal označit za jakési sídlo nebo úřadovnu grémia. Jeho další povinnosti jsou zmíněny vždy u konkrétní problematiky obsažené v následujícím textu.²⁵⁸

Další osobou spojenou s vedením chirurgického grémia byl notář, tzv. *gremiální komisař*, který byl ustanoven lékařskou fakultou. Předsedal jednání, plnil kontrolní funkci a mohl jim být i nápomocen v projednávání některých věcí. Měl být pozván na každé shromáždění.²⁵⁹

6.2. Tovaryši

Chirurgičtí tovaryši tvořili důležitou a početnou skupinu osob pracujících ve zdravotnictví. Stáli na pomezí mistrů, řádných členů grémia, a učedníků, kteří se s profesí teprve seznamovali. Na rozdíl od učňů byla jejich náplň práce v oficiálně již trochu složitější, ale podobně jako učedníci si stále ještě rozšiřovali své vzdělání a nebyli plnohodnotnými profesionály. Oproti učedníkům již za své služby pobírali plat. V pramenech bývají označováni jako *subjecten* nebo *studiosi chirurgiae* (v pozdější době také *Gehilfe*). Jejich postavení a povinnosti byly upraveny ve statutech sestavených od starších grémia na základě privilegií od Marie Terezie.²⁶⁰

Tovaryš mohl být přijat do služby, pokud absolvoval alespoň tři roky učení u mistra chirurgie (viz kapitola 6.3). Než se tovaryš mohl stát mistrem, musel pobývat ještě čtyři roky v cizině na vandru, nebo sloužit ve válce, což musel doložit potvrzením. Když tovaryši odcházeli na vandr, dostali od grémia tzv. *viaticum*, tedy peníze na cestu. Grémium vedlo zvláštní pokladnu na tyto účely, kam se pravidelně přispívalo, např. když učedníci vycházeli z učení, jeden z poplatků byl i do tzv. kasy *viaticorum* (viz příloha č. 9).²⁶¹ Synové chirurgů byli zvýhodněni pouze dvouletým vandrem či pobytem v cizině.²⁶² Pro všechny kandidáty chirurgie byla povinná dvouletá služba u některého z pražských chirurgů. V pramenech bývá uváděno, že dotyčný vstoupil do *kondice*. Aby mohl být přijat, musel prokázat, že se dobře vyučil profesi. Měl doložit výuční list a další potřebné dokumenty včetně potvrzení od svého posledního zaměstnavatele, které byly předány grémium k prozkoumání a teprve poté mu bylo

²⁵⁸ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁵⁹ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁶⁰ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁶¹ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁶² Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

vystaveno potvrzení o novém pracovním poměru, kde byl pevně stanoven i jeho plat. Poté musel být představen na gremiální schůzi (viz výše).²⁶³

Každého čtvrt roku mu měla být přečtena tovaryšská statuta na gremiální schůzi. V nich jsou obsažena různá pravidla, práva a povinnosti. Tovaryš se vždy v určené hodiny (jiné v létě a jiné v zimě) musel nacházet v oficíně, aby ho nikdo nemusel *křísit* z postele, když si večer vyjde ven. S tím souvisí zákaz, aby tovaryši trávili celé noci venku, aby byli schopni druhý den pořádně pracovat. Pokud by byl přes noc pryč bez vědomí a svolení svého mistra, mělo mu být strženo za každý tento přečin půl zlatého ve prospěch gremiální pokladny. Kdyby svou nepřítomností z těchto důvodů zavinil prodělek svého pána, musel škodu nahradit. Když se potřeboval z nějakého důvodu z oficíny vzdálit, vždy měl dát někomu vědět, kde bude k nalezení. Tovaryši měli mezi sebou dobře vycházet, být zbožní a čestně sloužit svému mistrovi i jeho paní a neměli podporovat žádné spolčování učňů. V čase mimo oficínu se měli věnovat studiu odborné literatury, nebo jiným věcem souvisejícím s chirurgií. Tovaryš měl udržovat oficínu v čistotě a připravenou pro práci tak, aby si nikdo z pacientů a zákazníků nemohl stěžovat. K tomu měl vést i učedníky, kteří mu v tom pomáhali. Každý den musel mistrovi podávat informace o stavu pacientů. Drobnější práci jako přikládání obkladů, náplastí apod. neměl nechávat jen na učních, ale sám se v případě potřeby také zapojit. Pokud se nechoval tak, jak mu bylo uloženo, mistr ho mohl napomenout nebo rovnou propustit a poté nemohl být minimálně půl roku přijat k žádnému jinému chirurgovi do kondice. Tovaryšům bylo zapovězeno potají pouštět žilou, holit nebo provádět jakékoli zákroky a dopouštět se tak fušerství. Takové případy měly být exemplárně potrestány. Tovaryš nesměl odejít bez souhlasu svého pána. Pokud chtěl odjet na kavalírskou cestu nebo jinak cestovat, musel za sebe sehnat odpovídající náhradu. Tovaryši také platili čtvrtletní příspěvky do gremiální pokladny na každé schůzi (viz příloha č. 6). Když se tovaryš nemohl na shromáždění dostavit, musel se řádně omluvit a peníze poslat po někom jiném. V případě, že chtěl od svého mistra odejít, musel to oznámit alespoň čtyři týdny předem. Naopak mistr to musel sdělit pouze čtrnáct dní dopředu, pokud již nechtěl tovaryše dále zaměstnávat. Tato lhůta se později²⁶⁴ změnila na šest týdnů pro obě strany. Nedodržení tohoto termínu může být u obou porušeno jen z vážných důvodů a vždy to musí být postoupeno grémiu k přezkoumání a rozhodnutí představeného. Grémium se zavazovalo k pomoci tovaryšům v nouzi, např. při nemoci, a poskytovalo jim finanční prostředky. U zemřelých tovaryšů bylo grémium

²⁶³ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁶⁴ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

povinnou skrze starší doručit jeho věci pozůstalým a dědicům. Pokud měl dotyčný u grémia nějaké dluhy, byly odečteny z pozůstalosti. Pokuta 48 krejcarů hrozila tovaryši, který byl povolán na pohřeb zemřelého a nedostavil se. Starší grémia ustanovili dva nadřízené tovaryše (tzv. starší tovaryši), na které se mohli ostatní s různými věcmi obrátit. Tito dva starší tovaryši měli být jmenováni v každém městě.²⁶⁵ Kromě požadavků na slušné chování jak k zaměstnavateli, tak k zákazníkům se objevuje apel na dodržování zákazu kouření v oficínách. Se všemi povinnostmi a právy byl tovaryš seznámen, když byl přijat do služby.²⁶⁶ Při odchodu ze služby mu bylo vydáno grémiem potvrzení, že sloužil jako tovaryš (viz příloha č. 7).

Když tovaryš prošel vandrem i praxí, musel zakoupit jednu z pražských oficín, aby si mohl zažádat o zkoušku u grémia. Ta spočívala ve zhotovení mistrovských kusů před dvěma staršími, nebo jejich zástupci, které musí chirurgické grémium schválit. Mistrovských kusů bývalo osm a patřily mezi ně náplasti, balzámy, oleje a masti (na bodné rány, zlomené ruce a nohy, při postřelení, sterilní obvaz apod.)²⁶⁷ a většina zůstala stejná v porovnání s mistrovskými kusy uvedenými v bradýřských privilegiích z roku 1615.²⁶⁸ Pokud kandidát nebyl úspěšný, musel se na rok vrátit zpět do kondice nebo na vandr. Po složení zkoušky v grémiu a prozkoumání všech potřebných písemností (křestní list, zachovací list, propouštěcí list od vrchnosti) dostal potvrzení, s kterým se dostavil k děkanovi lékařské fakulty a byl mu určen termín zkoušky ve velké síni Karolina. Pokud u zkoušky uspěl (více ke zkouškám viz kapitola 7.2), vykonal přísahu a obdržel diplom. Poté se jím prokázal u grémia a po kontrole všech potřebných dokumentů, včetně smlouvy o oficíně, mohl být inkorporován a provozovat vlastní praxi. Inkorporace se musela odehrát veřejně na shromáždění grémia a dotyčný byl zapsán do knihy evidující přijaté chirurgy.²⁶⁹ Veškeré poplatky týkající se

---

²⁶⁵ Tovařšská statuta, 20. 3. 1748. In: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁶⁶ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁶⁷ „Balsam Öhl, item ein schwartz Pflaster auf gestochene Wunden sonst Stuhpflaster genannt darzu Emplastrum Diachylon simplex des gleichen Unguentum Apostolorum, wie auch ein schwartz Pflaster auf ein gebrochene Hand oder Fuß, item Emplastrum oxicrotium darzu ein Pulverleschung, wann jemand geschossen werden. Mehr ein grau Pflaster zu alten Schaden und zuletzt Emplastrum album coctum“ viz Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁶⁸ Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615: AHMP, Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 183, sign.: AMP PGL II – 74.

Viz přepis v příloze Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgoři v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011.

²⁶⁹ Personale chirurgiae practicorum (kniha praktikujících chirurgů): AHMP, fond rukopisů, sign. 3424.

Kniha protokolů zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3414.

Protokol zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3415.

tovaryšů jsou uvedeny v příloze č. 6, taxy za inkorporaci do grémia v příloze č. 8. Taxy pro syny chirurgů byly rovněž výhodnější.²⁷⁰

6.3. Učedníci

Jak již bylo zmíněno, nejmladšími a nejnižší postavenými osobami souvisejícími s grémiem byli učedníci (v pramenech *Lehrdiscipeln*). K přijetí do učení, bylo opět potřeba několik písemností. Uchazeč musel doložit, že se narodil z řádného manželského svazku, tj. list zachovací, dále list křestní a pokud byl poddaný, tak i výhost (povolení) od vrchnosti. Do učení neměli být přijati chlapci mladší čtrnácti let. V řádu pro pražské grémium z roku 1822 je již také požadavek, aby měl odchozeny alespoň tři třídy normální nebo městské školy s dobrým prospěchem. Při přijetí se také mělo brát v potaz, zda má dotyčný pro studium chirurgie určité vlohy. Pokud bylo rozhodnuto o přijetí uchazeče do učení, jeho údaje (jméno, místo původu a kraj) byly zaneseny do knih,²⁷¹ kde si grémium tuto evidenci vedlo. Stejně tak měl být veřejně přijat na gremiálním shromáždění.²⁷² Poplatky spojené s jeho přijetím jsou shrnuty v příloze č. 9. Mistra, ke kterému byl učeň přidělen, vybíral představený. Mistr měl povinnost s učedníkem slušně zacházet a využívat jeho činnost pouze v oblasti chirurgie a nikoli pro domácí a jiné práce. Pokud během učební doby mezi nimi vyvstaly nějaké neshody, měly být nahlášeny grémiu a starším k prozkoumání a rozhodnutí. Mistři měli učeň často zkoušet, aby viděli, jak učení postupuje, prakticky je učit na nemocných a vše jim názorně ukazovat. Byl kladen důraz, aby učební doba trvala plně tři roky na den přesně. Pokud došlo k přerušení učení ať už kvůli nemoci, nebo z jiných závažných důvodů, zameškanou dobu si musel dotyčný nahradit. Pokud byl po uplynutí učební doby mistr s učedníkem spokojen, měl uvědomit starší grémia a gremiálního komisaře, aby mohl být učeň připuštěn k závěrečné zkoušce a aby mu mohlo být dáno za vyučenou. V pozdější době měl v posledním roce učení navštěvovat přednášky anatomie, o čemž mu bylo vystaveno potvrzení. Ke zkoušce bylo opět potřeba doložit potřebné doklady jako potvrzení o absolvování tříleté učební doby a vysvědčení z přednášek od profesora anatomie. Zkouška spočívala z otázek na základy z chirurgie i anatomie a byl při ní přítomen i gremiální komisař.

Kniha protokolů zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3419.

²⁷⁰ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁷¹ Kniha učedníků: AHMP, fond rukopisů, sign. 3417.

Kniha seznamů chirurgických učedníků v král.hlav. městě Praze: AHMP: fond rukopisů, sign. 3548.

²⁷² Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Pokud byl úspěšný, byl propuštěn z učení, opět zapsán do knihy a získal výuční list zpečetěný velkou pečeti grémia a podepsaný třemi staršími představenými (později představeným, komisařem a jedním ze spolupředstavených). Pokud nebyl shledán dostatečně vyučeným, mělo mu být učení ještě o rok až dva prodlouženo.²⁷³

6.4. Chirurgické živnosti – oficíny

Chirurgické oficíny byly velmi důležitou, v podstatě nezbytnou, podmínkou k provozování chirurgické profese. Oproti lékařům bylo praktikování chirurgů vázáno na držbu vlastní *ordinace*. Od vlastnictví oficíny se odvíjelo i členství v grémiu, pro které bylo podmínkou. Grémium si vedlo knihy se jmennými seznamy jejich majitelů, informacemi o jejich poloze, jmény předchozích majitelů, o cenách apod.²⁷⁴

Existovaly dva základní typy chirurgických živností. Reálné, tj. prodejné,²⁷⁵ a osobní. Reálné živnosti se dále dají rozdělit na radikované, tzn. vázané na pozemek, kde byly zřízeny, a neradikované, tj. volně prodejné. Reálné živnosti vznikaly přeměnou starých lázeňských výsad na chirurgické a byly provozovány z práva získaného právě příslušností k této profesi. Tyto živnosti se vyskytovaly téměř výhradně v Praze, na venkově nebývaly. Osobní živnosti byly založené na právu uděleném přímo dané osobě, tzn. že byly propůjčovány oprávněným osobám. Tento postup fungoval převážně na venkově, kde chirurg vybavený náležitými doklady o svém vzdělání dostal povolení k provozování živnosti od krajského úřadu.²⁷⁶ Od roku 1792 nově vznikaly již jen oficíny založené na osobním právu.²⁷⁷ O vlastnictví oficíny ať už prodejné, nebo osobní muselo být nejprve zažádáno na pražský magistrát a ten za přispění gremiálního komisaře a starších žádost vyřídil. Obchod se řídil tehdejšími platnými zákony

²⁷³ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sbirka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁷⁴ Seznam ranhojičů v král. hlav. městě Praze: AHMP, fond rukopisů, sign. 3429.

Grémium chirurgů - Liber officinarium: AHMP, fond rukopisů, sign. 3418.

Knihy chirurgických oficín: AHMP, fond rukopisů, sign. 2979.

²⁷⁵ Kniha prodejných živností - Vormerkungsprotokoll über die verkäuflichen Gewerbe: AHMP, fond rukopisů, sign. 1722.

²⁷⁶ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848-1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 22.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

Grémium chirurgů - Liber officinarium: AHMP, fond rukopisů, sign. 3418.

Knihy chirurgických oficín: AHMP, fond rukopisů, sign. 2979.

Knihy prodejných živností - Vormerkungsprotokoll über die verkäuflichen Gewerbe: AHMP, fond rukopisů, sign. 1722.

a kupní cena neměla překročit reálnou cenu oficíny. Všechny smlouvy týkající se oficín musely být předloženy do osmi dnů od uzavření pražskému magistrátu, aby mohly být zaznamenány do městských knih.²⁷⁸ Pokud byl chirurg shledán vhodným pro vlastnictví oficíny, musel vstoupit do místního grémia, zaplatit všechny výlohy s tím spojené a pokud to bylo nutné, stát se měšťanem. Pokud chtěl některý z venkovských chirurgů přesídlit do Prahy, měl zaplatit inkorporační taxu devět zlatých a na jeho dosavadní inkorporační listinu (z některého z krajských grémií) bylo připsáno jeho přijetí do pražského grémia (*einverleibt dem Gremium zu Prag – Tag des Monats – im Jahre*).²⁷⁹

V pražských městech mělo být již od 17. století (od roku 1615) maximálně osmnáct oficín. Mohla být ovšem udělena výjimka nad počet osmnáct, pokud se jednalo o zkušeného dobrého chirurga, že mu byl udělen freibrief (list povolující svobodné provozování řemesla mimo cech), který ho ale nevyjímal z dalších měšťanských povinností a závazků (placení daní apod.)²⁸⁰ Tento stav trval až do nástupu Marie Terezie na trůn a dále až do konce 18. století, kdy pomalu narůstal. Oproti polovině 18. století (roky 1747/1748) je doložen počet devětdvaceti oficín k roku 1794, který je ale opět označován za fixní a jejich počet neměl být navyšován (viz příloha č. 10).²⁸¹

Ve věcech povolování zřízení oficín muselo chirurgické grémium spolupracovat s lékařskou fakultou.²⁸² Nesměla být otevřena žádná oficína bez ohlášení lékařské fakultě, bez doloženého výučního listu, absolvování zkoušky na univerzitě a inkorporace chirurga grémiem. Lékařská fakulta měla konat vizitace těchto provozoven a v případě zjištění pochybení ve výkonu praxe mohla nařídít uzavření oficíny.²⁸³ Podle grémiálního řádu z roku 1822 nesměla být žádná oficína (nebo jiné provizorní místo praxe) otevřena bez toho, aby dotyčný chirurg byl zkoušen (tzn. vlastnil diplom) na jedné z tuzemských univerzit, chirurgickém lyceu nebo na lékařsko-chirurgické fakultě josefínské vojenské akademie ve Vídni. Bylo zapovězeno provozovat svobodnou těm, kteří nedosáhli vyššího vzdělání chirurgie, tj. nebyli doktory nebo magistry chirurgie. Stejně tak toto platilo pro chirurgy, kteří

²⁷⁸ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁷⁹ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁸⁰ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

²⁸¹ Personale chirurgiae practicorum (kniha praktikujících chirurgů): AHMP, fond rukopisů, sign. 3424.

²⁸² Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 39.

²⁸³ Patent Marie Terezie upravující vztah pražského magistrátu a univerzity: NA, Sbírká patentů, 20. 2. 1748, inv. č. 2438.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbírká patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

působili v některém z veřejných zdravotních ústavů jako vedoucí lékaři.²⁸⁴ Svobodná praxe byla zakázána vojenským lékařům bez diplomu. Doktoři a magistři vojenské josefinské akademie měli praxi povolenou bez omezení stejně jako ostatní doktoři a magistři chirurgie, což bylo povoleno dvorským dekretem z roku 1789.²⁸⁵ Pokud se ale chtěl v Čechách vystudovaný chirurg usadit ve Vídni, musel se tam nechat znovu přezkoušet jak z chirurgie, tak z porodnictví. Doktor ani magistr chirurgie nesměl přijímat učedníky v místech, kde se nacházely prodejné živnosti.²⁸⁶

Právo na oficínu bylo možné vyměnit (za jinou), *přenést* ji do jiného města nebo toto oprávnění prodat. Oficíny tak mohly poměrně snadno měnit majitele, což se také často dělo.²⁸⁷ Vdovy po zesnulých chirurzích mohly dále provozovat živnost pod pravidelným dozorem grémia, skrz tzv. *provisora*, kterého si musely do půl roku od smrti manžela zajistit. V roce 1808 byla tato doba zkrácena na tři měsíce. V případě, že nebyl k dispozici žádný provizor, mohl oficínu vdovy spravovat jeden z členů grémia. Provizor měl být ustanovován rovněž k zadluženým oficínám.²⁸⁸ Pokud si vdova vzala chirurga, musel rovněž doložit mistrovské kusy atd. a pokud si vzala příslušníka jiné profese, ztratila právo držet oficínu a provozovat živnost. Mohla ji ale prodat chirurgovi, který oprávnění měl. Podobně tomu bylo, když chirurg pozbyl právo na oficínu, nebo ji prodal, nemohl již dál toto povolání vykonávat a tím vlastně i vystoupil z grémia, ačkoli to nikde řečeno není (vyplývá to z provázaných povinností nutných k výkonu chirurgické profese). Při prodeji nebo postoupení práva k oficíně měli představení na starosti oprávnění ke konkrétní oficíně a nástroje, které k ní náležely. Vedle toho informovali místní úřady, kterým dodali seznam vybavení a nástrojů dané oficíny.²⁸⁹ V důsledku závažnějších provinění mohla být chirurgovi oficína grémiem uzavřena. Chirurgická oficína měla být vždy řádně označena pro případ, kdy by byla nutná okamžitá pomoc pacientům.²⁹⁰ Nad vchody oficín bývaly vždy umístovány jako symbol

---

²⁸⁴ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁸⁵ Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 34.

²⁸⁶ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁸⁷ Grémium chirurgů - Liber officinarium: AHMP, fond rukopisů, sign. 3418.

Kniha chirurgických oficín: AHMP, fond rukopisů, sign. 2979.

²⁸⁸ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

profese chirurgické misky. Většinou měly žlutou barvu, ale podle nařízení z roku 1748 měli Židé, kteří konvertovali ke katolicismu, vyvěšovat misky bílé barvy, aby se tím odlišili. Pokřtění Židé (označovaní *Neophyten*, tj. *novokřtěnci*) neměli často stejná práva jako běžní křesťané již od dob středověku a toto je jedním z důkazů, že tato nerovnost přetrvávala až do období novověku.²⁹¹ Později je ustanoveno, že smí vyvěšovat pouze tyto mísy zavěšené na tyči, ale žádné jiné vývěsní tabule apod. používat nemohli.²⁹²

V 19. století měli zástupci vyšší kategorie chirurgů, tj. magistři a doktoři chirurgie, možnost svobodného provozování praxe. Narozdíl od patronů chirurgie, kteří museli získat povolení ke koupení nebo otevření officíny od města a byli vázáni příslušností ke grémiu.²⁹³ V polovině 19. století se v rámci příprav reformy veřejného zdravotnictví a řešení budoucnosti chirurgů uvažovalo o zrušení radikovaných prodejných živností bez náhrady. Další variantou bylo jejich ponechání, dokud by nebyl dostatek graduovaných lékařů, kteří by chirurgy nahradili. Po dosažení tohoto stavu se měly chirurgické officíny stát pouze holičskými nebo lázeňskými živnostmi, kde mohlo probíhat pouze drobné ošetřování.²⁹⁴ Toto znamenalo hypotetický návrat do minulosti, kdy se právě v těchto místech a za podobných pracovních podmínek začala vyvíjet chirurgická profese.

---

²⁹¹ Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Graus, František: Nepřátelství vůči Židům ve středověku. Online: <http://glosy.info/texty/nepratelstvi-vuci-zidum-ve-stredoveku/2> [citace k 21. 7. 2014].

²⁹² Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

²⁹³ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 22.

²⁹⁴ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 229–230.

7. Chirurgové a lékařská fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity²⁹⁵

7.1. Výuka mimo lékařskou fakultu

Na úvod této kapitoly je vhodné připomenout, jakým způsobem se chirurgové vzdělávali před relativně pozdním propojením svého vzdělání s lékařskou fakultou. Zdravotnické profese jako lazebníci, bradýři i pozdější chirurgové se od počátků učili pouze v rámci svého pořádku. To probíhalo na úrovni vyučení se u mistra a dalšího rozšiřování znalostí pomocí praxe v pozici tovaryše (viz výše). Statuta předchůdců chirurgů, tj. bradýřů, z 16. a 17. století uvádějí tříletou dobu učení u bradýřského či ranhojičského mistra. Pražská lékařská fakulta se nedlouho po znovuoobnovení činnosti jezuity (roku 1623 obnovena výuka)²⁹⁶ hlásila o své právo dozoru nad všemi zdravotnickými profesemi, a to včetně chirurgů, lékárníků nebo porodních bab, které jí pravděpodobně v období předhusitském v určité míře náleželo (spíše asi formálně než de iure pomocí nějakého nařízení panovníka).²⁹⁷ Počátkem prvního oficiálního spojení chirurgů s pražskou lékařskou fakultou v novověku je vydání císařského reskriptu Ferdinandem III. dne 25. dubna 1651, který nařizoval dohled lékařské fakulty nad všemi zdravotnickými pracovníky, kteří provozovali svou praxi v pražských městech. V období do nástupu Marie Terezie zemský sněm a místodržitelství tyto snahy nijak nepodporovalo a ani se do této pravomoci lékařské fakulty nevměšovalo.²⁹⁸ Roku 1690 byla akademickým senátem schválena fakultní statuta (roku 1651 byl jejich návrh předložen císaři),²⁹⁹ kde byla otázka dohledu a aprobační všech kategorií zdravotníků rovněž zahrnuta, a která byla v platnosti až do vydání zemského zdravotního řádu roku 1753, v kterém je tato problematika dále rozpracována (viz níže).³⁰⁰ Praktický výkon dohledu byl poněkud složitější, jelikož vliv fakulty zdaleka nedosahoval do všech krajů a čím dále od Prahy se kraj nacházel, tím menší moc zde univerzita v tomto ohledu měla. Roku 1671 zrušil Leopold I. výlučně řemeslný charakter těchto chirurgických léčitelů. Všechny tyto okolnosti měly vliv na určitou změnu v jejich postavení, protože výhradní dohled nad nimi začala vykonávat lékařská

²⁹⁵ Srov.: Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

²⁹⁶ Historie 1. lékařské fakulty, <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 13. 7. 2014].

²⁹⁷ Rozsivalová, Eva: K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis 13, 1-2, 1973, s. 100.

²⁹⁸ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 20.

²⁹⁹ John, Johann Dionys: Lexikon der k. k. Medizinalgesetze Th. IV, Prag, 1791, s. 263–309.

³⁰⁰ Rozsivalová, Eva: K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. AUC HUCP 13, 1-2, Praha 1973, s. 101, 104.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 19.

fakulta a ne město jako doposud. Bylo nadále povinné projít tříletým učením, poté strávit čtyři roky jako tovaryš a absolvovat vandr, ale závěrečná zkouška již probíhala na lékařské fakultě. Chirurgičtí tovaryši měli navštěvovat i veřejná anatomická cvičení pro studenty lékařské fakulty, o čemž dostali i potvrzení. Tito mladí tovaryši byli nazýváni *studiosi chirurgiae*, tzn. studenti chirurgie.³⁰¹ Tento postup byl stanoven jmenovitě pro pražské příslušníky této profese. Povinnost chirurgů posílat své tovaryše a učně na přednášky anatomie (viz výše) byla zahrnuta i ve dvorském dekretu z 26. října 1747, přičemž bylo zdůrazněno, aby se přednášky nekonaly ve středu a v sobotu, jelikož v těchto dnech byli údajně nejvíce zaneprázdněni.³⁰² Dle fakultních statut museli chirurgové prokázat, že byli vyučení jiným aprobovaným chirurgem a poté se mohli podrobit zkoušce, která se skládala z *vykloubenin, zlomenin, ran a nádorů*, přípravy náplastí a mastí a uchazeč rovněž musel prakticky v nemocnici předvést, nakolik ovládá operační techniku. U zkoušky byli přítomni dva mistři z oboru a dále pak děkan a dva³⁰³ profesori nebo doktoři lékařské fakulty. Od roku 1775 u zkoušky býval již jen představený grémia.³⁰⁴ Na závěr museli složit přísahu, že nebudou zasahovat do vnitřního léčení vyhrazeného doktorům medicíny. Toto vše muselo být splněno, aby se mohli stát chirurgickými mistry.³⁰⁵ Toto označení jim zůstalo zachováno, ačkoli už neměli být považováni za řemeslníky. Z bradýře se tedy po zkoušce na univerzitě stával samostatně pracující chirurg s vlastní živností. Je zde záměrně použit termín chirurg, jelikož stanovy lékařské fakulty z roku 1690 již důrazně oddělují zkušené chirurgy od bradýřů, kteří podobnou zkoušku neskládali a zůstali u základů bradýřské profese, tj. u holení vousů, stříhání vlasů apod. Lazebníků se tato statuta také vcelku závažně týkala, a to v témže smyslu, tj. že pokud se vyučený lazebník podrobí této zkoušce, bude mu povoleno provozovat chirurgickou živnost. Ještě před vydáním zemského zdravotního řádu, v roce 1748, se objevuje společné kolegium lazebníků a chirurgů v rámci lékařské fakulty, jehož čestným

---

³⁰¹ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

³⁰² Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 92.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 33.

³⁰³ V první redakci univerzitních statu měli být přítomni čtyři examinátoři z řad fakulty. Jejich počet byl následně snižen na dva.

Viz Kučera, Karel – Truc, Miroslav: *Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783*. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I. Praha 1968, s. 74.

³⁰⁴ Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 78.

³⁰⁵ AHMP: Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686. Sběrka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.

John, Johann Dionys: *Lexikon der k. k. Medizinalgesetze Th. IV*, Prag, 1791, s. 263–309.

Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 74.

Laňová, A.: *Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku*. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 22, 47.

předsedou byl děkan.³⁰⁶ Zde se znovu objevuje určité propojení chirurgů s lazebníky, v tomto případě i co se týče spojení s fakultou. Židovští chirurgové a pokřtění Židé měli také skládat zkoušku na lékařské fakultě, ale musela jim být povolena místodržitelstvím.³⁰⁷

Ve zmiňovaných stanovách ještě nebyli nikde zmíněni doktoři chirurgie jako členové lékařské fakulty, ačkoli se již od počátku 18. století výjimečně místy objevili. Toto se změnilo až roku 1748, kdy děkan J. A. Scrinici³⁰⁸ proklamoval, že se pražští profesori dohodli, aby podobně jako na vídeňské fakultě byli v Praze také dva (ne více) doktoři chirurgie, tzn. že nebyla povolena žádná doktorská zkouška z chirurgie dokud jeden ze stávajících doktorů nezemřel nebo neodešel.³⁰⁹ Tuto změnu zapříčinila žádost italského chirurga Laurencia Martucciho o povolení k doktorské zkoušce z chirurgie, která mu nakonec byla umožněna i přes odpor pražských chirurgů a doktorů medicíny.³¹⁰ Statuta z roku 1690 jsou první výraznější úpravou v oblasti univerzitního vzdělání v oblasti zdravotnictví, která zahrnuje i vedlejší zdravotnické profese. I přes svou závaznost nebyla profesory lékařské fakulty v mnohém dodržována.³¹¹

7.2. Studium na lékařské fakultě

Reforma zdravotnického školství byla základním předpokladem ke změně celého zdravotnického systému v souladu s požadavky ve smyslu výše zmiňované státní medicíny. Hlavní představitel a ideový původce pokroků v oblasti zdravotnictví Gerhard van Swieten byl žákem významného lékaře Hermana Boerhaaveho,³¹² od kterého také přijal myšlenku

---

³⁰⁶ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 30–32.

³⁰⁷ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 113.

³⁰⁸ Jan Josef Antonín Scrinici (1697–1773), byl český profesor lékařství působící na pražské lékařské fakultě řádný profesor lékařské praxe a lékařských institucí. Zastával funkci děkana fakulty i rektora pražské univerzity. Viz Beránek, Karel – Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila – Adamec, Josef: Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939. Díl II. Praha 1993, s. 57–58.

³⁰⁹ Na vídeňské lékařské fakultě působili dva chirurgové, s minimálně desetiletou praxí mistra chirurgie, jako doktoři chirurgie.

Rozsivalová, Eva: K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. AUC HUCP 13, 1-2, Praha 1973, s. 104. Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 83.

³¹⁰ Tamtéž.

Ve fakultní matrice je poznamenáno, že složil zkoušky, nikoli, že byl promován.

Viz Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I. Praha 1968, s. 110.

³¹¹ Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 5.

³¹² Herman Boerhaave (1668–1738), nizozemský lékař, botanik a chemik, jeden z nejvýznamnějších evropských lékařů 18. stol., kdy byl srovnáván s Galénem či Hippokratem. Působil v tehdejšímu centru evropské medicíny v Leydenu. Viz <http://lekarske.slovniky.cz/lexikon-pojem/boerhaave-herman-1668-1738> [citace k 13.7. 2014].

klinické výuky, která byla jedním ze základních prvků této reformy.³¹³ První impuls, aby studenti navštěvovali nemocnice, pochází již z roku 1740, do té doby byla výuka byla pouze teoretická. Po roce 1767 bylo pak nařízeno konání klinických přednášek ve vojenské nemocnici v pražské Hybernské ulici. Až založením všeobecné nemocnice (dnešní všeobecná fakultní nemocnice) v roce 1790 byl teprve umožněn postupný rozvoj tohoto typu výuky do podoby, jakou má dnes.³¹⁴ Klinická výuka chirurgie byla započata až roku 1783 a poměrně záhy, roku 1791, byla přenesena do nově otevřené všeobecné nemocnice, kde byly otevřeny dvě kliniky, interní a chirurgická.³¹⁵

Nedlouho po svém nástupu vydala Marie Terezie dekret³¹⁶, který měl předznamenávat rozvoj pražské medicíny. Očekávání však příliš nesplnil a někteří profesori se jeho plnění řadu let vyhýbali. Dbal převážně na organizaci studia a povinnosti profesorů. Požadoval dodržování rozvrhu přednášek, který byl stanoven na začátku akademického roku. Profesori museli své absence hlásit rektorovi a zjednat za sebe náhradu. Dalším požadavkem bylo dokončení daného tématu v rámci akademického roku, tzn. probíraná látka či předmět se musel stihnout probrat celý. Dále nařizoval, aby se přednášela anatomie, botanika, chemie a chirurgie, a proto byl ustanoven druhý mimořádný profesor na lékařské fakultě, jelikož stávající jeden by nemohl tyto předepsané přednášky náležitě plnit. Pražští chirurgičtí fyzikové měli plnit funkci prosektorů, tj. asistentů přednášejících profesorů, kteří jim pomáhali s přípravou výuky apod.³¹⁷ Zde se tedy chirurgie objevuje jako jeden z předmětů vyučovaných na fakultě. V jisté míře byla chirurgie zastoupena ve výuce i dříve, ale většinou pouze ve spojení s anatomii. Jazykem přednášek z chirurgie byla v této době stanovena němčina, protože mnozí chirurgové latinu neovládali a toto se udrželo až do konce sledovaného období.³¹⁸

Se zmiňovanou reformou zdravotnictví je spjat hlavně mnohokrát zmiňovaný zemský zdravotní řád pro Čechy. Zde je na místě představit, jak se jeho vydání projevilo převážně v organizaci pražské lékařské fakulty, způsobu výuky a v kontrole jejích absolventů. Zemský

---

³¹³ Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 99.

³¹⁴ Historie 1. lékařské fakulty, <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 13.7. 2014].

³¹⁵ Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 92.

Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 96.

³¹⁶ 19. října 1747.

Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 5–6.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 92.

Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004, s. 74.

zdravotní řád měl za cíl zvýšit odbornost zkoušek a zlepšit výběr zkoušejících examinátorů. V této souvislosti byla zavedena praktická cvičení vedená profesorem anatomie.

Řád nařizoval neplacené zkoušky chirurgických učňů u děkana lékařské fakulty za přítomnosti starších pražského chirurgického grémia na konci jejich výuční doby, tedy předtím než se stali tovaryši – i ty byly uskutečněny na fakultě a pokud u zkoušky uspěli, byli uznáni za studenty chirurgie. V pozdější době byl postup takový, že u učňovských zkoušek figurovala lékařská fakulta pouze u učňů, kteří se učili na území Prahy a třech sousedních krajích, které spadaly pod pražské grémium, tj. v kraji berounském, rakovnickém a kouřimském.³¹⁹ V krajích ostatních byli zkoušeni krajskými fyziky. Než se situace takto ustálila, přicházeli ke zkouškám na pražskou lékařskou fakultu i učňové ze vzdálenějších míst českého království, např. Chomutova, Žatce nebo Opočna.³²⁰ U zkoušky byli zpravidla přítomni starší chirurgického grémia, někdy i patron zkoušeného (tzn. osoba, u které se učil), děkan lékařské fakulty a mohl být přítomen i direktor fakulty. Není přesně známo, kde zkoušky probíhaly a pravděpodobně to nebylo přesně určeno, jelikož je doloženo, že některé ze zkoušek se konaly v domech gremiálních starších chirurgů. Průběh zkoušky byl zaznamenáván děkanem do fakultního protokolu a také do fakultní matriky, kam se zkoušený po úspěšném složení zkoušky podepsal.³²¹ Zkoušky tovaryšů probíhaly podobným způsobem, avšak na kandidáty byly kladeny logicky větší nároky na šíři jejich znalostí jak po stránce teoretické, tak praktické. O tom, jak zkoušky přesně probíhaly v době po vydání zemského zdravotního řádu, nejsou bližší informace kromě pár drobných zmínek v protokolu lékařské fakulty z období po vydání zemského zdravotního řádu z let 1753–1771, ale pravděpodobně v mnohém navazovaly na zkoušky v období starším (viz výše). Otázky se mohly týkat definicí nervů, žil, umístění různých kostí v těle nebo zubů apod. Jak si kandidát vedl, bylo poznamenáno většinou jen stručně, zda prošel či nikoliv, případně, zda si lépe vedl v části teoretické nebo praktické. Místem zkoušky nebylo vždy Karolinum, ale opět mohlo být proměnlivé stejně jako u zkoušky učňů, např. dům děkana nebo direktora fakulty.³²² Taxy za zkoušky jsou uvedeny v příloze č. 6. Ti, kteří chtěli praktikovat mimo Prahu a neměli

---

³¹⁹ Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

³²⁰ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 33.

³²¹ Tamtéž, s. 35.

Kučera, Karel – Truc, Miroslav: *Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783*. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I. Praha 1968.

³²² Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sběrka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 36.

v úmyslu se tam usadit, platili pouze polovinu dané taxy.³²³ Navštěvování praktických přednášek z anatomie probíhalo stejně jako dříve (tj. po vydání privilegií roku 1747, viz výše), ale není zde již žádné teritoriální vymezení a platí celoplošně na území Čech.³²⁴ Ve zhruba prvních dvaceti letech po vydání zemského zdravotního řádu (tj. mezi lety 1753–1771) proběhlo na fakultě asi 163 zkoušek chirurgů, 240 zkoušení lazebníků a 52 zkoušek porodních bab. V této době začínají dělat zkoušky z porodnictví i muži chirurgové (v tomto období je doložen jen jeden chirurg, který vykonal tuto zkoušku a stal se tak magistrem porodnictví).³²⁵ Povinné zkoušky z porodnictví jsou pro běžné chirurgy záležitostí až přelomu 18. a 19. století (viz výše).³²⁶

Nejzásadnější změny, které se objevily na lékařské fakultě krátce po vydání zemského zdravotního řádu v roce 1753, spočívaly ve větším důrazu na praktickou výuku od nejnižších článků (tedy učňů, kteří do té doby byli zkoušeni jen v rámci chirurgického pořádku, jelikož předtím byly povinné jen pro chirurgické tovaryše), a také v částečném zavedení výuky chirurgů na pražskou lékařskou fakultu oproti druhé polovině 17. a první polovině 18. století, kdy sice byly tyto zdravotnické profese examinovány lékařskou fakultou, ovšem jejich výuka probíhala zcela mimo tuto instituci.³²⁷ Zesílení kontroly průběhu odborné přípravy pro výkon zdravotních profesí lze chápat jako jedno z hlavních poselství zdravotnického řádu pro Čechy. Zemský zdravotní řád tak udělal velký krok k následnému zavedení studia chirurgie na univerzitu. Zde uvedené proměny týkající se lékařské fakulty lze považovat za velmi významné, jelikož v ostatních zemích Koruny české se lékařské fakulty nenacházely, proto tedy Čechy v této oblasti hrály důležitou roli, jelikož kontrola průběhu vzdělávání všech zdravotnických profesí právě za pomoci lékařské fakulty zde byla nejdůkladnější. Tato kontrola byla do budoucna ještě podpořena propojením fakulty se státní sférou skrze nově zřízenou funkci direktora. V letech 1754 až 1792 byla funkce děkana jako nejvýše postavené osoby na fakultě upozaděna pozicí direktora, který byl oproti volenému děkanovi jmenován panovníkem a přímo jemu byl odpovědný. Pozice direktora byla zvláště silná, neboť tato

---

³²³ Pro srovnání: V roce 1769 činila taxa za zkoušku porodní báby 29 zlatých.

Viz Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 113.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sběrka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

³²⁴ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 113.

³²⁵ Tamtéž.

Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965, s. 79.

³²⁶ Instrukce pro chirurgy ve městech c. k. zemí 3. 11. 1808: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

³²⁷ Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 115.

funkce byla spojena s funkcí zemského protomedika, tedy nejvyššího reprezentanta zdravotnictví v Českém království (viz výše). Direktori stáli v čele fakulty spolu s děkanem nadále i v letech 1802–1849.³²⁸

Dne 16. ledna 1773 byla na pražské lékařské fakultě založena samostatná katedra chirurgie, což značně usnadnilo realizaci přednášek určených pro chirurgy. Do jejího čela byl jmenován jako profesor anatomie a chirurgie v Praze Karel Ferdinand Arnold. Právě za jeho působení začala být chirurgie vyučována i klinicky (viz výše). Nejdříve se tak dělo v nemocnici milosrdných bratří na pražském Františku.³²⁹ Zavedení studia chirurgů na univerzitě je doloženo studijním řádem Josefa II. *o lékařských a ranlékařských studiích* z 8. července roku 1786. Studium chirurgie bylo rozděleno na vyšší a nižší. Bylo možné získat titul patrona, magistra v rámci nižšího studia a doktorát chirurgie (vyšší studium). Podle řádu trvalo studium doktora chirurgie čtyři roky stejně jako studium doktora medicíny, s jehož studiem bylo spojeno. Spojení studia chirurgů s lékaři bylo v úvodu řádu odůvodněno tím, že obě profese mají zvládnout níže uvedené předměty.³³⁰ Studium magistra bylo dvouleté a samostatné. Pro získání titulu patrona chirurgie bylo zapotřebí absolvovat šestitýdenní kurz na lékařské fakultě. Toto se týkalo hlavně venkovských chirurgů.³³¹ Pro doktory medicíny a chirurgie bylo studium dle řádu rozvrženo následujícím způsobem: v prvním roce bylo nutné splnit v zimním semestru chemii a anatomii, v letním semestru všeobecnou i speciální chirurgii spolu s botanikou a celý rok speciální přírodovědu; druhý rok fyziologii a podrobněji anatomii, nauku o chirurgických operacích, nástrojích a obvazech a porodnictví; třetí rok patologii, *materiam medicam* a kolegium (praktické cvičení), kde opakovali již získané základy z výše uvedených předmětů; čtvrtý rok praktická lékařská i chirurgická výuka u pacientů a následně cvičení z porodnictví. Dvouleté studium zahrnovalo v prvním roce anatomii v zimním semestru a všeobecnou a speciální chirurgii v letním semestru a ve druhém roce posluchači absolvovali nauku o chirurgických operacích, nástrojích a obvazech, porodnictví, klinickou výuku z medicíny i chirurgie a na závěr cvičení ze všech přednášených předmětů, aby zdokonalili nabyté znalosti. Řád dále ustanovuje, aby profesor zaštiťující klinickou výuku oddělil výuku budoucích doktorů a magistrů chirurgie od účastníků onoho

³²⁸ Historie 1. lékařské fakulty, <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 13.7. 2014].

³²⁹ Karel Ferdinand Arnold (1742–1807) byl rakouský soukromý lékař a chirurg působící před jmenováním ve Vídni.

Viz Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007, s. 90.

Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, 1977, s. 33.

³³⁰ Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 6–8.

³³¹ Tamtéž, s. 6.

šestitýdenního *kurzu* ranlékařů tak, aby v tomto kolegiu byly demonstrovány spíše běžně se vyskytující nemoci a aby výuka odpovídala jejich stupni předběžného vzdělání. Dalším požadavkem bylo rozdělení výuky chirurgie a anatomie, přičemž profesor chirurgie dostal asistenta, který měl studenty učit zákroky na mrtvých, pomáhat při přednáškách o operacích, nástrojích a obvazech, nebo mohl být jeho zástupcem v případě nepřítomnosti.³³²

Na počátku 19. století proběhlo několik drobnějších úprav v rámci výuky na lékařské fakultě. Hlavně v letech 1804 a 1810, později pak v roce 1833. Studijní řád ze 17. února 1804 nepřinášel žádné modifikace studia chirurgů. V roce 1810 byly vydány na počátku roku předpisy o rigorózních zkouškách a záhy na to i nový studijní řád. Dne 20. dubna 1833 byl vydán nový učební plán lékařsko-chirurgického studia, ten platil až do konce sledovaného období. V první polovině 19. století nepřicházejí žádné závažnější zvraty ve vývoji studia chirurgů, ale na druhou stranu je patrné stále větší postupné sblížování výuky lékařů a chirurgů, což vedlo ke zlepšení pozice chirurgické profese jako takové. I přes některé úpravy ve výše zmíněných studijních řádech či plánech zůstalo chirurgické studium rozděleno na tři části až do roku 1848. Samostatný titul doktora chirurgie bylo možné získat do roku 1843 a byl dosažitelný již pouze pro vystudované doktory medicíny. Předpokladem pro jeho získání bylo absolvování filozofické fakulty a pětileté studium na lékařské fakultě. Tzv. magistři (nebo mistři) chirurgie tvořili druhou kategorii, která ale byla nově zařazena jako studium vyšší. Dvouletá délka studia zůstala zachována stejně jako předtím. Ke studiu se mohli uchazeči přihlásit po absolvování alespoň šesti tříd na gymnáziu. Nejnižším stupněm vzdělání v oblasti chirurgie nadále zůstávali patroni (nazváni také měšťtí a venkovští ranlékaři).³³³ K dosažení tohoto titulu bylo nově zavedeno zprvu dvouleté a od roku 1833 tříleté studium. Studium bývalo uskutečňováno buď přímo na univerzitě, nebo ve speciálních lyceích k tomu zřízených. Toto studium bylo podmíněno alespoň třemi lety praktické výuky u magistra chirurgie vlastního officínu, kterou mohli budoucí patroni nastoupit po absolvování tří ročníků normální, hlavní nebo měšťtanské školy. Pokud se uchazeč nemohl prokázat výučním listem, mohl být přijat k nižšímu studiu chirurgie pouze tehdy, pokud absolvoval čtyři roky školní výuky a minimálně tříměsíční chirurgickou praxi. Průběh studia i předměty byly podobné jako dvouleté studium v předchozí době (viz výše). Obě vyšší chirurgická studia byla zakončena dvěma rigorózními zkouškami a nižší studium jednou

---

³³² Tamtéž, s. 7–8.

³³³ Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984, s. 99–113.

rigorózní zkouškou.³³⁴ Všechny zmiňované kategorie chirurgů měly možnost získat ještě rozšířenou kvalifikaci v oborech jako porodnictví nebo oční a zubní lékařství. Titul doktora chirurgie nebyl příliš častý ve srovnání s titulem magistra, který byl zapotřebí k získání fyzikátu (lékařského i chirurgického). Výuka byla zajišťována v podstatě stejnými osobami a chirurgové v mnohém prošli stejnou výukou jako lékaři. Náklady na studium byly v tehdejší době poměrně značné.³³⁵ Taxy pro patrony chirurgie byly nesrovnatelně nižší pravděpodobně i z toho důvodu, že oproti doktorům a magistrům chirurgie nebyl jejich titul považován za akademický, ale patronát chirurgie býval označován za řemeslo.³³⁶ Doktoři chirurgie byli sdruženi do tzv. doktorského kolegia (vznikají roku 1760 s cílem spojovat absolventy doktorského studia jednotlivých oborů, v jeho čele stál protomedik), a tak zároveň patřili i mezi členy univerzity jako celku. Naopak magistři a patroni chirurgie spadající pod grémium byli členy pouze lékařské fakulty.³³⁷

Dne 19. srpna 1848 bylo nařízením ministerstva školství zrušeno nižší studium chirurgie (patroni chirurgie) na pražské a vídeňské univerzitě a výuka byla přenesena na chirurgická lycea, a tak již nebylo možné získat tento titul v oboru chirurgie na univerzitě. Předpokládalo se postupné rušení i v dalších oblastech monarchie. V českých zemích fungovalo toto lyceum v Olomouci. Tento akt může být chápán jako důležitý mezník ve vývoji této profese, protože v budoucnu mělo dojít ještě k většímu okleštění samostatného studia chirurgů v rámci univerzity. Zrušení studia patronů chirurgie bylo důsledkem jednání při přípravě zdravotní reformy v roce 1848 (nakonec nebyla uskutečněna), kdy došlo i na diskuzi o lékařských studiích. Právě v této době byl poprvé vznesen požadavek na zrušení nižšího studia chirurgů a jednotného vzdělání lékařů i chirurgů.³³⁸ Ke spojení, ke kterému vývoj ve zdravotnictví postupně směřoval, došlo studijním řádem z roku 1872, který unifikoval studia lékařství a zrušil různé dosud existující tituly magistrů a doktorů. Byl zaveden jednotný titul

---

³³⁴ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 13–16.

³³⁵ Poplatky za rigoróza doktorů chirurgie činily 126 zlatých a zkoušky magistrů 102 zlatých 30 krejcarů.

³³⁶ Při absolvování studia patrona chirurgie poplatky za závěrečnou zkoušku činily 42 zl. 30 kr. a 10 zl. za diplom. Patron chirurgie musel pro výkon praxe vstoupit do grémia a zaplatit taxu 25 zl. 35 kr. a navíc ještě za razítko na inkorporační listinu ve výši 30 kr. až 2 zl.

Viz Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849, s. 24–25.

³³⁷ Tamtéž, s. 19, 24–25.

³³⁸ <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 14.3. 2014].

Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 65, 194.

Medicinae universae doctor, tj. doktor veškerého lékařství (MUDr.), který se uděloval až do roku 1953.³³⁹

V této části jsou nastíněny nejdůležitější trendy ve výuce chirurgů, jelikož vzhledem k tématu této práce nelze opomenout ani jejich přítomnost na lékařské fakultě. Není ale na místě se zde podrobněji zabývat okolnostmi výuky každého jednotlivého předmětu, kterým chirurgové během studia prošli, nebo osobnostmi působícími na lékařské fakultě.

---

³³⁹ Historie 1. lékařské fakulty, <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 13. 7. 2014].

8. Společenské postavení chirurgů³⁴⁰

V pozdním středověku a raném novověku bylo v Evropě na lazebníky a bradýře, kteří již tehdy vykonávali část toho, co bylo náplní práce pozdějších chirurgů, pohlíženo jako na lepší řemeslo nebo určitý druh umění.³⁴¹ V Českém království se na tyto profese dlouho hledělo jako na nečestné a podřadné. Byly považovány svým způsobem za nečisté, protože lazebníci a bradýři se denně setkávali s lidským tělem a jeho různými neduhy (např. kožní nemoci). Někdy bývali přirovnáváni ke katům a jejich synům byl často zapovězen přístup do učení ve většině řemesel. Byly jim kladeny překážky i v přístupu k některým městským funkcím. V 15. století jim začala být potvrzována panovníky (Václavem IV. a Vladislavem II.) rovnost s ostatními řemesly, ale proces přijetí lazebníků spolu s bradýři a ranhojiči na roveň ostatních řemesel byl jen velmi pozvolný, a proto bylo nutné tato zrovnoprávnění vydávat opakovaně. V 16. století již byla jejich pozice vůči ostatnímu městskému obyvatelstvu konsolidována. 17. století a hlavně jeho druhá polovina byly ve znamení procesu proměny bradýře v chirurga, kdy i díky aprobaci lékařské fakulty se odštěpuje jakási privilegovaná vrstva bradýřů, kteří mohli provozovat léčení vnějších nemocí a nazývat se chirurgy.³⁴²

Ve sledovaném období zůstává postavení podobné jako ve století předcházejícím, tj. vcelku standartní bez větších výkyvů. Leitmotivem této doby spíše než postavení ve společnosti byla pozice chirurgů v rámci zdravotního systému. Chirurgové marně soupeřili s graduovanými doktory medicíny o rovnocenné postavení, což samozřejmě v 18. století nebylo v jejich silách. Jako empiričtí léčitelé byli akademickou obcí považováni za *pouhé* řemeslo přisvojující si lékařské úkony. Mnohdy byli kritizováni za neexaktní postupy a obviňováni z neoprávněného léčení vnitřních nemocí. Ve skutečnosti byla hranice mezi vnitřním a vnějším lékařstvím velice tenká a často od sebe vnější a vnitřní léčení kvůli povaze zranění nebo nemocí oddělit ani nešlo. Překvapivé je, že toto vágní rozdělování se udrželo až do druhé poloviny 19. století, i přes vědomí tehdejších zdravotních teoretiků, že je již značně neodpovídající tehdejšímu stavu lékařské vědy (což je vidět na stále více se sbližujícím studiu lékařů a chirurgů). Právě ono bylo příčinou veskrze negativního postoje lékařů k chirurgům, protože pocítovali z jejich strany určitou konkurenci. V této otázce měli lékaři navrch, protože byli zastřešeni lékařskou fakultou, která spíše stála za nimi než za chirurgy, ačkoli také spadali pod její pravomoc.

---

³⁴⁰ Srov.: Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.

³⁴¹ Porter, Roy: Největší dobrodíní lidstva. Historie medicíny od starověku do současnosti. Praha 2001, s. 214.

³⁴² Laňová, A.: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011, s. 19.

Roku 1786 bylo zavedeno povinné studium chirurgů na lékařské fakultě, čímž se značně pozdvihlo i jejich společenské postavení.³⁴³ Byla všeobecně uznávána náročnost této profese a s tím spojená značná zodpovědnost při jejím výkonu. Zajímavou otázkou si ve svých pracích klade Ludmila Hlaváčková, a sice jestli chirurgové patřili ve své době k inteligenci.³⁴⁴ Od této otázky se dá dále rozvíjet problematika jejich společenského postavení. Vzhledem k minimu pramenů, které by toto mohly osvětlit, lze postupovat pouze hypoteticky. S přihlédnutím k předběžnému vzdělání chirurgů před nástupem na univerzitu by mohli k inteligenci být počítáni doktoři a magistři chirurgie. Patroni chirurgie ačkoli absolvovali stejně dlouhé (a posléze i o rok delší) studium jako magistři, jejich základní znalosti byly mnohem omezenější. Tuto skupinu tedy lze zařadit spíše na úroveň vyšších řemeslnických vrstev.³⁴⁵

Koncem 18. a počátkem 19. století spolu se zkvalitněním jejich odborného vzdělání se proměňuje i jejich sebevnímání. Například na venkově obyvatelstvo, včetně zástupců tamní inteligence, nepocíťovalo rozdíl mezi lékařem a chirurgem, což mělo i širší dosah na chápání chirurga jako plnohodnotného zdravotníka. Na druhou stranu se ale objevovaly i názory označující chirurgy za řemeslníky s polovičatým vzděláním a požadující zrušení této profese, protože poškozují důstojnost lékařského povolání. Je jasné, že tyto hlasy přicházely nejčastěji právě z kruhů lékařských.³⁴⁶ V první polovině 19. století, v níž probíhá určitá diferenciací mezi chirurgy, je jejich postavení těžko zařaditelné. V Čechách se vyskytovali chirurgové od nejnižší postavených většinou venkovských patronů chirurgie žijících téměř v chudobě až k velice dobře zajištěným chirurgům, kteří se svou pozicí mohli rovnat postavení doktorů medicíny. Zejména ti nejvýše postavení se v období roku 1848 nejcitelněji zapojovali do snah o své zrovnoprávnění s lékaři.³⁴⁷ Pražští chirurgové mohli patřit spíše k té střední, nebo výše postavené skupině této profese a je pravděpodobné, že se jim dařilo o něco lépe než venkovským chirurgům.

V rámci příprav zdravotní reformy se chirurgové pustili do boje za své pozice ve zdravotním systému. V červenci roku 1848 poslali čeští patroni chirurgie do Vídně petici k císaři s obsáhlými požadavky. Mezi nimi se objevuje zrovnoprávnění chirurgů a lékařů ve vztahu k lékařské fakultě, spojení medicíny a chirurgie pro jejich profesi a neomezené

---

³⁴³ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předběžném a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 12.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 82.

Hlaváčková, Ludmila: Patřili ranlékaři v první polovině 19. století v Praze k intelektuálům či k inteligenci? Documenta Pragensia XXVII, Město a intelektuálové od středověku do roku 1848, Praha 2008.

³⁴⁵ Srov. tamtéž.

³⁴⁶ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předběžném a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 84.

³⁴⁷ Tamtéž.

vykonávání lékařské praxe (což ve venkovských oblastech de facto již dlouhodobě fungovalo) a také označení *lékař* místo chirurg nebo ranlékař. Dále požadovali rovný přístup ke všem úředním postům a zrušení grémií, která jim dle jejich názoru přinášela pověst řemesla, což bylo neslučitelné s pojmem lékařství jako vědy. Rovněž chtěli svého zástupce do zemského sněmu. Magistři chirurgie také intervenovali ve svůj prospěch s obdobnou peticí u tehdejšího ministerstva kultu a vyučování. Tato žádost nebyla tak rozsáhlá jako u jejich kolegů a v podstatě přednesla jediný požadavek, a to zrovnoprávnění s lékaři ve všech směrech. Žádali udělení doktorského titulu lékařství s odůvodněním, že jejich studium je téměř totožné se studiem doktorů medicíny. Postoj lékařské fakulty i gubernia byl k těmto snahám dost odmítavý, ale lékařská fakulta nakonec ustoupila v otázce léčení vnitřních nemocí a také povolila chirurgům užívat označení lékař. I přes zrušení nižšího chirurgického studia na univerzitě a odmítnutí valné většiny požadavků z petic českých chirurgů se postoj lékařské fakulty a českého gubernia v čele s protomedikem Ignácem Nádherným změnil pro chirurgy k lepšímu.³⁴⁸

---

³⁴⁸ Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 191–195.

9. Závěr³⁴⁹

Tato práce přináší pohled do struktury pražské zdravotní sítě skrze zaměření na jednu z jejich podstatných složek. Snaží se přinést proces vzniku této profese a podrobněji představit základy, na nichž započal proces vydělování chirurgie z oblasti řemesel a postupné přibližování se do oblasti zdravotnictví. Details týkající se lazebníků a bradýřů mnohdy osvětlují určité fenomény vyskytující se později u chirurgů. Chirurgická profese ve vymezeném období prodělala dynamický vývoj, a to hlavně v důsledku formování tzv. *Staatsmedizin*, s čímž souvisela důraznější kontrola jejich aktivit, požadavek jasně organizovaného profesního uskupení a snaha o zdokonalení přípravy pro výkon této živnosti. Éra osvícenského absolutismu přinesla velký počet zákonných úprav a po dlouhé stagnaci vnesla do oblasti zdravotní péče nové zásady. Chirurgové se konstitovali na základech bradýřské profese a jejího pořádku, ale v období druhé poloviny 18. století zde byla stále patrná jistá kontinuita. Jejich postavení nebylo úplně jasně zakotveno až do období tereziánských reforem, kdy byla prostřednictvím zdravotních řádů více upravována jejich činnost, práva a povinnosti. V této době se zároveň formovaly podmínky pro zavedení samostatného chirurgického studia na pražské lékařské fakultě. Během celého sledovaného období nebyla vydána žádná norma (v oblasti zdravotnictví) podobného významu jako zemský zdravotní řád pro Čechy. První polovina 19. století byla tedy spíše ve znamení konkretizování dosavadních nařízení. Po celé zkoumané období přetrvávala nejasná titulatura těchto zdravotníků převážně ze strany ústředních úřadů.

Až do zrušení povinnosti inkorporace pro magistry a doktory chirurgie bylo grémium středobodem veškerého dění spojeného s chirurgy. Zastávalo veškeré funkce, které se jich týkaly, od kontrolní a organizační až po ochrannou nebo výchovnou. V tomto kontextu je poprvé blíže zaměřena pozornost na gremiální schůze. Práce také nově přibližuje podrobnější rozpracování problematiky osob spojených s grémiem, zejména co se týká tovaryšů a učedníků, převážně na základě dochovaných pramenů pražského chirurgického grémia. S grémiem a chirurgy neoddělitelně souvisí problematika oficín. V této oblasti byl přelomovým obdobím konec 19. století, kdy část chirurgů již není povinna vlastnit oficínu. Je rovněž zahrnut poměrně složitý okruh otázek vlastnictví oficín a práv z toho plynoucích.

Jako významný předěl ve vzdělávání chirurgů se ukázalo zahájení studia na pražské lékařské fakultě roku 1786. To opět podporuje tvrzení, že nejzásadnější změny týkající se pražských chirurgů proběhly za vlády Marie Terezie a Josefa II. Úprava studia a rozdělení

---

³⁴⁹ Srov.: Laňová, A.: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014, s. 66.

chirurgů na vyšší a nižší kategorie přinesly proměnu charakteru chirurga nejen jako zdravotníka (díky lepšímu vzdělání), ale i měnily jeho práva a povinnosti. Pro chirurgy nižší kategorie setrvala stávající soustava a systém výuky bez větších změn. Ti, kteří absolvovali vyšší studium, doznali mnohem větších změn. Nejzásadnější bylo zrušení povinného vlastnictví jedné z oficín ve městě a povolení svobodné praxe bez nutnosti vstupu do grémia.

Ačkoli vývoj směřoval k osamostatnění chirurgů jako svébytné profese spolu s oddělením jejich činnosti od bradýřů a lazebníků, jsou v druhé polovině 18. století opět spojování s lazebníky právě v důsledku dlouhodobého vzájemně úzce provázaného vývoje. Postupně přetrvala ve zdravotnictví již jen profese chirurga a lazebníci přestali být v pramenech normativní povahy zmiňováni a postupně mizeli. Rok 1848 byl zvolen hlavně jako politický mezník s předpokladem, že v tomto období se budou odehrávat větší změny na poli zrovnoprávnění chirurgů s lékaři, ale nakonec přinesl *pouze* zrušení nejnižší kategorie chirurgů. Ačkoli daný předpoklad nebyl naplněn, tento akt je přesto významný, jelikož končí dlouhé období, kdy byly v jisté formě stále ještě patrné prvky řemeslného původu chirurgické profese. Poté již ke studiu chirurgie nenastupovali vyučení tovaryši, ale do určité míry již teoreticky vzdělaní jedinci.

V této práci je shrnuto působení pražských chirurgů a jejich předchůdců od doby raného novověku do první poloviny 19. století, které zatím nebylo podrobněji prezentováno v samostatné studii zaměřené výlučně na chirurgy v pražském teritoriu. Další bádání v této oblasti by se dalo zaměřit směrem k postavení lazebníků vedle chirurgů, na problematiku pražských oficín s ohledem na dochovaný materiál v Archivu hlavního města Prahy, nebo v kratší studii na okruh otázek kolem pražského židovského chirurgického grémia.

10. Seznam použitých pramenů

Nevydané prameny

Archiv hlavního města Prahy:

- Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.
- Liber actorum (Kniha protokolů schůzí pražského židovského grémia a opisů instrukcí): AHMP, fond rukopisů, sign. 3427.
- Kniha protokolů zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3414.
- Protokol zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3415.
- Kniha protokolů zapsaných zemských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3419.
- Personale chirurgiae practicorum (kniha praktikujících chirurgů): AHMP, fond rukopisů, sign. 3424.
- Seznam ranhojičů v král. hlav. městě Praze: AHMP, fond rukopisů, sign. 3429.
- Kniha učedníků: AHMP, fond rukopisů, sign. 3417.
- Kniha seznamů chirurgických učedníků v král. hlav. městě Praze: AHMP: fond rukopisů, sign. 3548.
- Kniha židovských chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3426.
- Grémium chirurgů - Liber officinarium: AHMP, fond rukopisů, sign. 3418.
- Kniha chirurgických oficín: AHMP, fond rukopisů, sign. 2979.
- Kniha dekretů lékařské fakulty: AHMP, fond rukopisů, sign. 3422.
- Protokol schůzí pražského židovského chirurgického Grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3423.
- Protokol schůzí chirurgického grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3421.
- Hlavní kniha účetní (příjmů a výdajů) pražského chirurgického Grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3425.
- Kniha příjmů a výdajů z pokladny židovského chirurgického Grémia: AHMP, fond rukopisů, sign. 3428.
- Kniha pokladní příjmů a výdajů chirurgů tří pražských měst, kraje kouřimského, rakovnického a berounského: AHMP, fond rukopisů, sign. 3430.
- Lazebnické zápisy: AHMP, fond rukopisů, sign. 1636.
- Liber contractum I.: AHMP, fond rukopisů, sign. 1723.
- Liber contractum II.: AHMP, fond rukopisů, sign. 1724.
- Kniha prodejných živností - Vormerkungsprotokoll über die verkäuflichen Gewerbe: AHMP, fond rukopisů, sign. 1722.

- Liber quietantiarum: AHMP, fond rukopisů, sign. 1727.
- Kniha obligační: AHMP, fond rukopisů, sign. 1725.
- Liber aditionum: AHMP, fond rukopisů, sign. 1726.
- Artikule bradýřů tří pražských měst potvrzené Matyášem, 1615: AHMP, Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č.: 183, sign.: AMP PGL II – 74.
- Císař Leopold I. potvrzuje a polepšuje artikule chirurgům a lazebníkům tří pražských měst, 1686: AHMP, Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č. 169, sign. AMP PGL II – 60.
- Generální zdravotní řád Marie Terezie: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 2, sign. Chirurgové 9, k. 5.
- Potvrzení o tovaryšské práci pro Václava Mádleho z Týnce nad Labem: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 41, sign. Chirurgové 1/24, k. 1.
- Normálie: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 8, sign. Chirurgové 6, k. 4
- Magistrát královského hlavního města Prahy – normálie, korespondence: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 9, sign. Chirurgové 6, k. 2.
- Korespondence pražského chirurgického grémia s Lékařskou fakutou v Praze a s děkanátem: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 13, sign. Chirurgové 5, k. 3.
- Vnitrogremiální kurendy a vyhlášky: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 7, sign. Chirurgové 6, k. 5.
- Soupis knih v gremiální knihovně a chirurgických nástrojů: AHMP, fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 16, sign. Chirurgové 14, k. 6.
- Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632: AHMP, Sbíрка pergamenových listin - základní řada, inv. č. 184, sign. AMP PGL II – 75.

Národní archiv:

- Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sběrka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.
- Generální zdravotní normativ (Generale normativum in re sanitatis): NA, 2. 1. 1770, Sběrka patentů, inv. č. 1769.
- Generální zdravotní normativ (Generale normativum in re sanitatis): NA, 2. 1. 1770, Sběrka patentů, inv. č. 1770.
- Dodatky generálního zdravotního normativu: NA, Sběrka patentů, 10. 4. 1773, inv. č. 1872.
- Patent Marie Terezie upravující vztah pražského magistrátu a univerzity: NA, Sběrka patentů, 20. 2. 1748, inv. č. 2438.
- Zdravotní řád Marie Terezie pro Slezsko: NA, Sběrka patentů, 13. 10. 1753, inv. č. 1482.
- České gubernium – Publicum, inv. č. 2799, sign. 139/1, k. 9091
- České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482–6483.
- Tereziánský katastr: NA, Visitace, Nové Město, 1725–1726, inv. č.: 129.
- Tereziánský katastr: NA, Visitace, Nové Město, 1725, inv. č.: 142.
- Tereziánský katastr: NA, Visitace, Nové Město, 1726, inv. č.: 164.
- Tereziánský katastr: NA, Visitace, Nové Město, 1726, inv. č.: 155.

Archiv Univerzity Karlovy:

- Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1727: AUK, sign. A 31/1
- Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1753: AUK, sign. A 31/2.
- Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1771: AUK, sign. A 31/3.
- Protocollum Facultatis Medicae ab Anno 1784: AUK, sign. A 31/4.

Prameny vydané a edice dobových pramenů

- John, Johann Dionys: Lexikon der k. k. Medizinalgesetze, I–VI. Prag, 1790–1797.
- Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I. Praha 1968.
- Líva, Václav: Berní rula. Pražská města. Praha 1949.
- Patera, Adolf: Hradecký rukopis. Satiry o řemeslnících. Praha 1881.
- Preininger, Vladimír: Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české. Praha 1900.
- Soběslavská práva. In: Havránek, Bohuslav - Hrabák, Josef - Daňhelka, Jiří: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964, s. 416-421.
- Tomek, Vácslav Vladivoj: Artikule cechů pražských z 15. stol. Archiv český XIV, Praha 1895, s. 479-481.

11. Seznam použité literatury

- Adamec, Čeněk: Šarlatáni včera a dnes. Praha 1959.
- Bělič, Jaromír - Kamiš, Adolf - Kučera, Karel - Křístek, Václav: Malý staročeský slovník. Praha 1978.
- Beneš, Vladimír: Věčná chirurgie: jedenáct příběhů. Praha 1996.
- Beránek, Karel – Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila – Adamec, Josef: Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939. Díl I, II. Praha 1988-1993.
- Brátková, Zlata: Cech lazebníků, bradýřů a Gremium chirurgů Praha 1657–1884. Inventář Archivu hlavního města Prahy. Praha 2006.
- Brátková, Zlata: Soupis úředních knih pražských cechů uložených ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy. Praha 2006.
- Březíková, Marta: Bakalářská práce: Hlavní lékárnické gremium Brno: Inventář k fondu F 86, Archiv města Brna, Brno 2005.
- Černý, Karel: Dějiny lékařství od stavovského povstání do tereziánských reforem (1618–1740), In: Kapitoly z dějin lékařství, Praha 2005, s. 79–85.
- Danckert, Werner: Unehrlische Leute. Die verfehmten Berufe, 2. Aufl., Bern 1979.
- Diviš, Jan: Pražské cechy. Acta Musei Pragensis 91-92/1992.
- Dobson, Jessie: Barber into surgeon. Annals of the Royal College of Surgeons of England 54, London 1974, s. 84–91.
- Ehrlich, Anna: Ärzte, Bader, Scharlatane. Die Geschichte der Heilkunst in Österreich. Wien 2007.
- Forgue, Émile – Panýrek, Duchoslav: Empirikové a chirurgové: kapitola z dějin lékařství. Praha 1902, s. 184–206.
- Hálová-Jahodová, Cecilie.: Umění a život zapomenutých řemesel. Praha 1925.
- Havránek, Bohuslav - Hrabák, Josef – Daňhelka, Jiří: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha 1964.
- Himmelman, Lars: From barber to surgeon – the process of professionalization. Svensk medicinhistorisk tidskrift 11, Stockholm 2007, s. 69–87.
- Hlaváčková, Ludmila – Rozsivalová, Eva: Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848. Praha 1984.
- Hlaváčková, Ludmila – Svobodný, Petr: Dějiny pražských lékařských fakult 1348–1990. Praha 1993.
- Hlaváčková, Ludmila: Knihovna dr. chir. J. Grieninger (1745-1794). Dějiny vědy a techniky 2, Praha 1972, s. 82–90.

- Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848-1849. Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965.
- Hlaváčková, Ludmila: Patřili ranlékaři v první polovině 19. století v Praze k intelektuálům či k inteligenci? Documenta Pragensia XXVII, Město a intelektuálové od středověku do roku 1848, Praha 2008.
- Hlaváčková, Ludmila: Pevné platy lékařů a ranlékařů v 30. a 50. letech minulého století. Československý časopis historický 17/5, Praha 1969, s. 736–751.
- Hlaváčková, Ludmila: Reforma veřejné zdravotní služby v Praze ve třicátých letech 19. století. Dějiny vědy a techniky 4, Praha 1974, s. 203-209.
- Hochová – Brožíková, Zdena: Staročeské "pouštění žilou". Národní Listy 25. a 26. 6. 1930.
- Janotka, Miroslav - Linhart, Karel: Řemesla našich předků. Praha 1987.
- Jütte, Robert: Ärzte, Heiler und Patienten. Medizinischer Alltag in der frühen Neuzeit. München 1991.
- Karlová, Zdeňka: Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547. Praha 1934.
- Kolektiv autorů: Řemesla a obchod, aneb, Čím mohu posloužit? Ostrava 2007.
- Křížek, Vladimír: Obrazy z dějin lázeňství. Praha 2002.
- Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783. Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis – Tomus I., Praha 1968.
- Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Průvodce po archivních fondech, Archiv Univerzity Karlovy. Praha 1962.
- Laňová, Alžběta: Pražští bradýři, lazebníci a chirurgové v raném novověku. Bakalářská práce: Praha 2011.
- Laňová, Alžběta: Pražští chirurgové v pramenech 18. a 19. stol. Diplomová práce: Praha 2014.
- Martínek, Zdeněk: Necechovní řemeslníci v Čechách v polovině 18. století. Český lid 83, Praha 1996, s. 275–288.
- Maurer, Rudolf: Baden, schröpfen, amputieren. Die Geschichte der Bader in Baden bei Wien. 1. Aufl., Wien 2004.
- Mendl, Bedřich: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947.
- Niklíček, Ladislav – Šimberská, Růžena: Úvod do studia dějin lékařství: metodická příručka. Brno 1991.

- Niklíček, Ladislav – Štein, Karel: Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha 1985.
- Paichl, Přemysl: Zdravotnická řemesla v Plzni. Plzeň 1993.
- Pecelt, Antonín: Mizející řemesla. Praha 1958.
- Petráň, Josef: Dějiny hmotné kultury I/1. Praha 1985.
- Petráň, Josef: Dějiny hmotné kultury II/1. Praha 1995.
- Polišenský, Josef.: Jan Jesenský-Jessenius. Praha 1965.
- Porter, Roy: Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku do současnosti. Praha 2001.
- Rozsivalová, Eva: K funkci pražské lékařské fakulty ve zdravotnictví. AUC HUCP 13, 1-2, Praha 1973, s. 83–98.
- Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, 1977, s. 17–46.
- Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /2. část/, AUC HUCP Tomus XVIII, Fasc. 2, 1978, s. 37–78.
- Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické a porodnické péči po vydání prvního zemského zdravotního řádu z roku 1753. Sborník lékařský 75, č. 4–5, Praha 1973, s. 113–119.
- Říhová, Milada a kol.: Kapitoly z dějin lékařství. Praha 2005.
- Schott, Heinz: Kronika medicíny. Praha 1994.
- Sinkulová, Ludmila: 200 let od smrti G. van Swieten. Praktický lékař 52, Praha 1974, s. 904.
- Sinkulová, Ludmila: Dějiny československého lékařství, II. díl, od roku 1740-1848. Praha 1965.
- Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004.
- Tinková, Daniela: Kariéra prvních krajských lékařů a chirurgů v Čechách po josefínských reformách (cca 1785-1825). In: ČČH, č. 3, Praha 2011, s. 432–487.
- Tomek, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Díl I.-XII. Praha 1855-1894.
- Tomíček, David: Víra, rozum a zkušenost v lidovém lékařství pozdně středověkých Čech. Ústí nad Labem 2009.
- Tykač, Jan: Řemeslnické řády a mistrovské kusy v 16. a 17. století. Český lid XXIX, Praha 1929, s. 311-312.
- Urfus, Valentin: K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. Právněhistorické studie 6, Praha 1960, s. 39–56.
- Vinař, Josef: Obrazy z minulosti českého lékařství. Praha 1959.

- Vojtová, Marie a kol.: Dějiny československého lékařství. Svazek I. – do r. 1740. Praha 1970.
- Vollmuth, Ralph: Traumatologie und Feldchirurgie an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Stuttgart 2001.
- Winter, Zikmund: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913.
- Winter, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906.
- Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl I. Praha 1890.
- Winter, Zikmund: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl II. Praha 1892.
- Winter, Zikmund: Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův. Časopis Musea Království českého LXVIII, Praha 1894, s. 495-518.
- Winter, Zikmund: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 - 1620), Praha 1909.
- Weiss, Vilém: Dějiny chirurgie v Čechách. Praha 2007.
- Wondrák, Eduard: A. Vesalius (1514–1564) a jeho význam pro chirurgii. Rozhledy v chirurgii 44, Praha 1965, s. 64–68.
- Zachystal, F.: Naši předkové v lázních. Národní Listy č. 222, 15.8.1937.
- Zaremba, Vladimír: Zdravotnictví a zdravotnické koncepce v Čechách v období rozkladu feudalismu a přechodu ke kapitalismu (1740-1848). Plzeňský lékařský sborník, Supplementum 13, Plzeň 1964, s. 137–236.
- Zima, Tomáš – Bartůněk, Petr et al.: 1. lékařská fakulta UK v běhu času. Praha 2011.

12. Online zdroje

- Graus, František: Nepřátelství vůči Židům ve středověku, <http://glosy.info/texty/nepratelstvi-vuci-zidum-ve-stredoveku/2> [citace k 21. 7. 2014].
- Historie 1. lékařské fakulty, <http://www.lf1.cuni.cz/historie> [citace k 13. 7. 2014].
- Milosrdní bratři Čechy a Morava, <http://www.milosrdni.cz/o-nas/cena-celestyna-opitze/mudr-celestyn-opitz/> [citace k 1. 8. 2014].
- Projekt OPPA, <http://www.paleografie.org> [citace k 28. 3.2014].
- První české chirurgické klinice už je 130 let, <http://www.tribune.cz/clanek/26746-prvni-ceske-chirurgicke-klinice-uz-je-let> [citace k 6. 8. 2014].
- Přemysl Paichl, Dějiny chirurgie, <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/CHIRURGI.htm> [citace k 14. 3. 2014].
- Sonnenfels dával rady čtyřem císařům, http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=842%3Asonnenfels-daval-rady-tyem-cisam&catid=74%3Akomentare-a-clanky&Itemid=55&lang=cs [citace k 1. 8. 2014].
- Velký lékařský slovník, <http://lekarske.slovniky.cz> [citace k 13. 7. 2014].
- Vrabcová, Martina: Celková anestezie, <http://www.lf2.cuni.cz/projekty/mua/241.htm> [citace k 1. 8. 2014]
- Wikisofia, <http://wikisofia.cz/index.php/Temperament> [citace k 13. 7. 2014].

13. Seznam příloh

1. Ceny za chirurgické výkony
2. Počty pražských chirurgů v porovnání s počty chirurgů mimo hlavní město na základě tabulky sestavené protomedikem I. Nádherným r. 1849
3. Počty pražských chirurgů v porovnání s lékaři na základě tabulky sestavené protomedikem I. Nádherným r. 1849
4. Taxy pražského chirurgického grémia k r. 1822
5. Erb udělený pražským bradýřům a chirurgům r. 1632 palatinem Johannem Steinmetzem von Lilienstein
6. Poplatky chirurgických tovaryšů (kandidátů chirurgie)
7. Potvrzení o tovaryšské práci pro Václava Mádleho z Týnce nad Labem
8. Poplatky za inkorporaci do pražského chirurgického grémia
9. Poplatky učňů pražského chirurgického grémia
10. Počty a rozmístění pražských chirurgických oficín
11. Formule přísahy chirurgů obsažená v instrukci pro chirurgy v zemském zdravotním řádu pro Čechy

Příloha č. 1: Ceny za chirurgické výkony

Poranění / úraz	Cena (zlaté – zl., krejcarey – kr.)
Záněty, zhmožděniny	7–10 kr.
Zlomenina – starý člověk	15–20 zl.
Zlomenina – mladý člověk	10–12 zl.
Bodné a sečné rány	5–6 zl.
Poranění hlavy - úderem	5–6 zl.
Poškození lebky	10–12 zl.
Trepanace	10–13 zl.
První obvaz čerstvé rány – menší	24 kr.
První obvaz čerstvé rány – větší	45 kr.
Vyléčení rány	1–2 toлары
Vykloubení končetin	3–4 zl.
Pouštění žilou	17 kr.

Zdroj: Rozsivalová, Eva: Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z roku 1753 /1. část/, AUC HUCP Tomus XVII, Fasc. 2, Praha 1977, s. 45.

Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849, Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 72.

Příloha č. 2: Počty pražských chirurgů v porovnání s počty chirurgů mimo hlavní město na základě tabulky sestavené protomedikem I. Nádherným r. 1849

Rok	Praha	Venkov
1820	40	750
1830	44	807
1840	43	969
1848	43	980

Zdroj: Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849, Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 36–37.

Příloha č. 3: Počty pražských chirurgů v porovnání s lékaři na základě tabulky sestavené protomedikem I. Nádherným r. 1849

Rok	Chirurgové	Lékaři
1820	40	78
1828	43	82
1830	44	95
1833	41	101
1836	43	135
1838	41	152
1840	43	146
1843	43	231
1848	43	253

Zdroj: Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1830–1849, Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 36–37.

Příloha č. 4 : Taxy pražského chirurgického grémia k roku 1822

Inkorporace	25 zl. 30 kr.
Roční příspěvek chirurga	2 zl. 20 kr.
Roční příspěvek vdovy	1 zl. 10 kr.
Roční příspěvek provizora	1 zl. 36 kr.
Roční příspěvek tovaryše	48 kr.
Přijetí učně	6 zl.
Propuštění vyučeného	9 zl.
Za zapsání provizora	1 zl.
Za zapsání tovaryše	6 kr.

Zdroj: Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Roční remunerace pro funkcionáře grémia (k r. 1822)

Gremiální komisař	25 zl.
Starší představený	25 zl.
Starší spolupředstavení	25 zl.
Mluvčí (konferenciér)	12 zl.

Zdroj: Řád pro pražské chirurgické grémium, 22. 11. 1822: NA, fond České gubernium – Publicum, inv. č. 2537, sign. 144/1, k. 6482.

Příloha č. 5: Erb udělený pražským bradýřům a chirurgům r. 1632 palatinem Johannem Steinmetzem von Lilienstein

Zdroj: AHMP: Palatin Johann Steinmetz von Lilienstein uděluje znak pražským bradýřům, 1632. Sbirka pergamenových listin - základní řada, inv. č. 184, sign. AMP PGL II – 75.
Viz <http://amp.bach.cz/pragapublica/> [6. 8. 2014]

Příloha č. 6: Poplatky chirurgických tovaryšů (kandidátů chirurgie)

Za kondici

Za zápis, když vstoupil do kondice	6 kr.
Čtvrtletní příspěvek grémiu	12 kr.
Za propuštění z kondice	6 kr.
Za vysvědčení	7 kr.

Zdroj: Tovařská statuta, 20. 3. 1748. Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Za zkoušku v grémiu

Do kasy grémia	3 zl.
Za vysvědčení	2 zl.
Starším za sejítí	4 kr. 30 zl.
Za zkoušku	9 zl.
Notáři grémia	1 zl. 10 kr.
Za potvrzení a zpečetění	2 zl. 20 kr.
Za předložení listin a potvrzení	3 zl.
Starším za kontrolu listin	1 zl. 30 kr.
Starším za prenotaci	3 zl.
Všem členům za „malou kolaci“	17 zl. – vrací se kandidátovi
Celkem	60 zl. 30 kr.

Zdroj: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

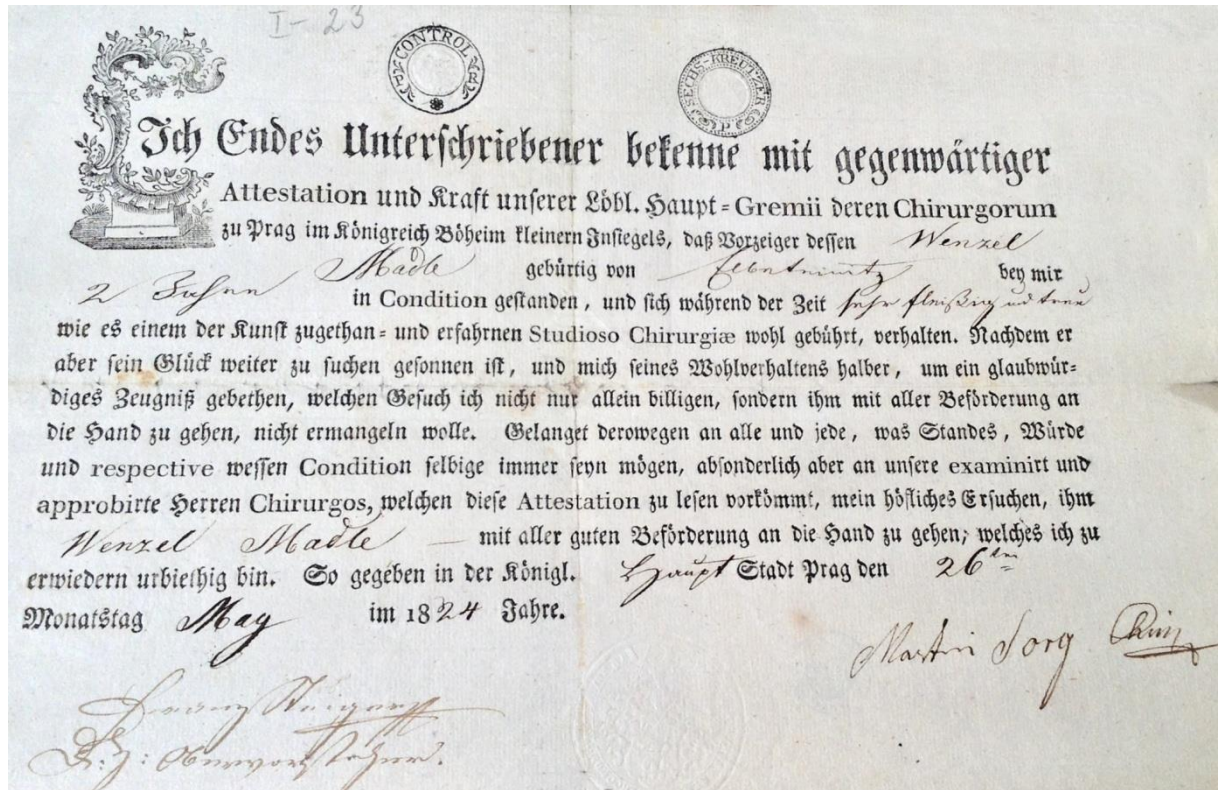
Za zkoušku na lékařské fakultě

	Pol. 18. stol.	1769
Děkanovi	8 zl.	59 zl.
Profesorovi anatomie	4 zl.	
Profesorovi praktické chirurgie	4 zl.	
Přisedícím starším grémia	6 zl.	
Do kasy fakulty	3 zl.	
Kanceláři	3 zl.	
Pedelům	3 zl.	
Děkanovi za přísahu	4 zl.	
Kanceláři za přísahu	3 zl.	
Pedelům za přísahu	3 zl.	
Děkanovi za imatrikulaci a diplom	4 zl.	
Celkem	43 zl.	

Zdroj: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416., Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbirka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.,

Rozsivalová, E.: Pražská lékařská fakulta a příprava k chirurgické... Sborník lékařský, 75, Praha 1973, č. 4-5, s. 113.

Příloha č. 7: Potvrzení o tovaryšské práci pro Václava Mádleho z Týnce nad Labem

Zdroj: AHMP: Potvrzení o tovaryšské práci pro Václava Mádleho z Týnce nad Labem, 1824. Fond Cech lazebníků, bradýřů a Grémium chirurgů Praha, inv. č. 41, sign. Chirurgové 1/24, k. 1.

Příloha č. 8: Poplatky za inkorporaci do pražského chirurgického grémia

Starším za sejítí se	4 zl. 30 kr.
Za magisterium	6 zl.
Za inkorporaci do kasy	18 zl.
Za ověření dvouleté kondice	15 zl.
Za chyby v mistrovských kusech	8 zl.
Všem členům grémia za druhou svačinu	34 zl.
Za vyhotovené mistrovské kusy	cca 30 zl.
Celkem	cca 115 zl. 30 kr.

Zdroj: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Příloha č. 9: Poplatky učňů pražského chirurgického grémia

Při přijetí do učení

Rok	70. léta 18. stol.	1747	19. stol.
Do kasy grémia	2 zl. 20 kr.	2 kopy míš. gr.	6 zl.
Starším za sejití	3 zl. 30 kr.		
Notáři nebo aktuárovi	1 zl.		
Celkem	6 zl. 50 kr.		

Zdroj: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: Tamtéž.

Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848-1849.

Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 20.

Při propuštění

Rok	70. léta 18. stol.	1747	19. stol.
Do kasy grémia	3 zl. 30 kr.	3 kopy míš. gr.	9 zl.
Do kasy <i>viaticorum</i>	2 zl.		
Nejstarším za sejití	3 zl. 30 kr.		
Nejstarším za zkoušku	6 zl.		
Za výuční list	4 zl.		
Notáři grémia	1 zl.		
Děkanovi lékařské fakulty za imatrikulaci	1 zl.		
Celkem	21 zl.		

Zdroj: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: Tamtéž.

Hlaváčková, Ludmila: Lékaři a ranlékaři v Čechách v období předbřeznovém a revolučních letech 1848-1849.

Příspěvky k dějinám zdravotnictví v letech 1830–1849. Praha 1965, s. 20.

Příloha č. 10: Počty a rozmístění pražských chirurgických oficín

Místo	1747/1748	1794
Staré Město	7	11
Nové Město	4	9
Malá Strana	7	8
Hradčany	-	1
Celkem	18	29

Zdroj: Privilegia Marie Terezie pro pražské chirurgy z 26. 10. 1747: Pamětní kniha pražského grémia chirurgů: AHMP, fond rukopisů, sign. 3416.

Personale chirurgiae practicorum (kniha praktikujících chirurgů): AHMP, fond rukopisů, sign. 3424.

Příloha č. 11: Formule přísahy chirurgů obsažená v instrukci pro chirurgy v zemském zdravotním řádu pro Čechy³⁵⁰

Já N. N. přísahám Bohu všemohoucímu, jeho Blahoslavené a od počátečního hříchu neposkvrněné Matce Boží Marii Panně i všem milým svatým, že chci předně:

Její císařské a královské Milosti, pak její Milosti královským dědicům, jakožto pravým královským dědičným pánům povinnou věrnost zachovati i také jeho magnificenci panu Rectoru Magnifico a společně slavnému akademickému magistrátu, též panu děkanu i jiným lékařským profesorům nebo učitelům císařského a královského Karlo-Ferdinandského sjednoceného učení pražského, co se téhož umění dotýče, všelikou náležitou poslušnost, reverenci, čest a povinnost prokazovati.

Za druhé: Chirurgii a ranhojičství, v kterémžto jsem examinován a aprobován byl, toliko jediné provozovati a do toho, co lékaři přísluší se nevtírat, ani nemocnému lékařství (mimo důležité potřeby a v nepřítomnosti lékaře) nepředepisovati, aniž do vnitřnosti těla, jenž by mému obchodu nepřislušelo, něco dávat, tím méně bez vědomí lékaře neb v jeho nepřítomnosti bez dokonalého povážení a rozmyšlení, obzvláště těhotným ženám neb nevdaným podezřelým osobám žílu nepouštět.

Za třetí: V mém příslušném obchodu věrně a upřímně, ne z samého zisku, nýbrž i z křesťanské útrpnosti pokračovati. Jakož i oně neduhy, jenž sice nakažlivé nejsou, však ale kdyby rozhlášené byly, pacientům na jich cti zkrácení působiti mohou, v největší tajnosti zachovati.

Za čtvrté: Zraněné nemocné pro rozmnožení zisku nižádným způsobem nezdržovati, nýbrž raději chudým nouzi trpícím lidem pro zásluhu a místo almužny přispěti.

Za páté: Pokudžby velká nemoc, jakož jest zimnice, psotník a taková, za času mé kúry při pacientu se udáti měla, od lékaře téhož místa radu vzíti a jemu kúru majícího neduhu vyjeviti, jakož i v morových neb sic inficirujících a celý dům nakaziti mohoucích nemocech, kdyby nějaké nebezpečení smrti neb sice nětco zlého k obávání bylo, já však ale sám toho zlého okolijčnost náležitě bych vyšetřiti nemohl, to dle povinného napomenutí k svaté zpovědi obyčejnému a představenému duchovnímu bez meškání vyjeviti a na to v důležité potřebě také s jinými lékaři se poraditi tak, aby pokudž by oni to za potřebné býti uznali, takové neduhy časně slavnému lékařskému shromáždění,³⁵¹ aneb pacienta hospodáři k brzkému zamezení další nakažlivosti oznámené býti mohly, bez jichžto vědomí a dobrého zdání také v tak důležitých nemocech nic činiti a pacientům k užívání nedávati.

Za šesté: Mé tovaryše, pomocníky a učedníky od všelikého hřešení, zlého a nedbandlivého živobyetí odvracet, pak k chirurgii, anatomii a čtení potřebných kněh přidržovati chci. K čemuž mně dopomáhej Bůh, Blahoslavená a od počátečního hříchu neposkvrněná Panna Maria a Matka Boží i všichni svatí, Amen.

³⁵⁰ Přepis za použití transkripce.

Generální zdravotní řád Marie Terezie: NA, Sbirka patentů, 24. 7. 1753, inv. č. 1470.

³⁵¹ Tj. lékařské fakultě.